

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВИМ САДЗЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДЗЕЛЕНЕ ЗА РУСИНИСТИКУ

РУСИНИСТИЧНИ СТУДИЈИ RUTHENIAN STUDIES

8

НОВИ САД, 2024.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВИМ САДЗЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДДЕЛЕНЕ ЗА РУСИНИСТИКУ

РУСИНИСТИЧНИ СТУДИЈИ RUTHENIAN STUDIES

8

ISSN 2560-3612
e-ISSN 2560-3914
doi 10.19090/rs.2024.8.

НОВИ САД, 2024.

Видаватель

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одзелене за русинистику

За видавателя

Проф. др Миливой Аланович, декан Филозофского факултету у Новим Садзе

Редакция

проф. др Александер Дуличенко, Тартуский Университет,
Катедра славянской филологии
проф. др Михаел Мозер, Universität Wien, Kulturwissenschaftliche Fakultät
проф. др Олег Румянцев, Università degli Studi di Macerata
проф. др Ана Плишкова, Prešovska universita v Prešove,
Ústav rusinskeho jazyka a kultúry
проф. др Оксана Тимко-Дітко, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
проф. др Людмила Попович, Универзитет у Београду, Филолошки факултет
проф. др Михайло Фейса, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет
проф. др Дюра Гарди, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет
проф. др Юлиан Тамаш, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет
проф. др Юлиан Рамач, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет
доц. др Ана Римар Симунович, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет
доц. др Александер Мудри, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет

Главни редактор

проф. др Дюра Гарди, Филозофски факултет у Новим Садзе

Заменік редактора

др Александер Мудри

Секретар редакції

др Ана Римар Симунович

Лекторе:

Мср Александра Деянович, др Ана Римар Симунович, др Александер Мудри

УДК зробела:

Нада Усанович-Ашоня

Publisher

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of Ruthenian Studies

Representing the Publisher

Prof. Dr. Milivoj Alanović, Dean

Editorial Board

Dr. Aleksandar Duličenko, Professor, University of Tartu, Department of Slavic Studies
Dr. Mihael Mozer, Professor, Institute for Slavic Studies at the University of Vienna
Dr. Oleg Rummyantsev, Professor, University of Palermo
Dr. Anna Pliškova, Prešov University, Professor, Institute of Ruthenian Language and Culture
Dr. Oksana Timko-Đitko, Professor, University of Zagreb, Faculty of Philosophy
Dr. Ljudmila Popović, Professor, University of Belgrade, Faculty of Philology
Dr. Mihajlo Fejsa, Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Dr. Đura Hardi, Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Dr. Julijan Tamaš, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Dr. Julijan Ramač, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Dr. Ana Rimar Simunović, Assistant Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Dr. Aleksander Mudri, Assistant Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Editors-in-chief

Dr. Đura Hardi, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Vice-editor

Dr. Aleksandar Mudri, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Assistant to the Editors

Dr. Ana Rimar Simunović

Proofreading

ma Aleksandra Dejanović, Dr. Ana Rimar Simunović, Dr. Aleksander Mudri

UDC

Nada Usanović-Ašonja

РЕЦЕНЗЕНТИ

доц. др Зузана Тирова,

Универзитет у Новим Саду, Филозофски факултет,
Одделене за словакистику (Србија)

доц. др Стефана Паунович Родич,

Универзитет у Београду, Филологички факултет (Србија)

др габ. Олег Белей,

Универзитет у Вроцлаве, Факултет славјанских јазикох, Вроцлав (Полска)

др Јулијан Тамаш,

порядни професор у пензији, Универзитет у Новим Саду,
Филозофски факултет, Одделене за русинистику (Србија)

проф. др Алексеј Кишњугас,

Универзитет у Новим Саду, Филозофски факултет,
Одделене за социологију (Србија)

проф. др Томаш Квока,

Јагелонски универзитет, Институт славјанске филологије, Краков (Полска)

проф. др Даниела Марчок,

Универзитет у Новим Саду, Одделене за словакистику (Србија)

проф. др Слободан Белица,

Универзитет у Новим Саду, Одделене за историју (Србија)

REVIEWERS

Dr. Oleh Beley,

Professor, University of Wrocław, Institute of Slavic Philology (Poland)

Dr. Zuzana Tyrova,

Assistant Professor, University in Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Department of Slovak Studies (Serbia)

Dr. Julian Tamaš,

retired professor, University in Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Department of Ruthenian Studies (Serbia)

Dr. Tomasz Kwoka,

Assistant Professor, Jagiellonian University,
Institute of Slavonic Philology, Krakow (Poland)

Dr. Stefana Paunović Rodić,

Assistant professor, University of Belgrade, Faculty of Philology (Serbia)

Dr. hab. Oleh Beley,

University of Wrocław, Slavic Philology, Wrocław (Poland)

Dr. Aleksej Kišjuhas,

Assistant Professor, University in Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Department of Sociology (Serbia)

prof. Dr. Daniela Marčok,

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Department of Slovak Studies (Serbia)

prof. Dr. Slobodan Bjelica,

University of Novi Sad, Department of History (Serbia)

СЛОВО РЕДАКТОРА

Дороги члени академскей заєдніци, дороги читаче, пред вами осме число часописа *Русинистични студії – Ruthenian Studies*, хтори видава Филозофски факултет Универзитету у Новим Садзе и його Одзелене за русинистику. Континуитет у виходзеню тей единой виключно науковей публикації при Руснацох у Войводини указує же, гоч число русинистох не таке вельке, творча наукова моц иснує. У тим року означени вецей значни ювилеї. Пред сто роками обявена *Єфтайова дзивка* Гавриїла Костельника, перша драма на руским язiku, 120 роки прешло од обявйованя першого діла на руским язiku, а тиж так означена и 100-рочніца од виходзеня першого числа Руских новинох. И праве у року кед зме означовали шицки тоти рочніци, перша докторска дисертация хтора написана по руски достала награду за найлепшу докторску дисертацию на тему у вязи зоз меншинами Центру за вигледованє меншинох Универзитету Инсубрия у Италиї. Таке припознанє важне за цалу руску заєдніцу, а окреме за русинистику. Зоз обявйованьом дисертациї у прекладу на англійски язик, найновши досяги у русинистики постаню видлївши и у вельо ширшей академскей заєдніци.

Нажаль, у тим року нас охабел др Яков Кишюгас, хтори своєю можебуц и найвекше доприношенє у образованю по руски дал зоз свою витирвалу и вецейдеценійну роботу на виробку учебнікох, читанкох, роботних текох. У тим числу, праве прето єдна робота пошвєцена професорови Кишюгасови, односно роботом хтори написал. У других роботох ше, як то бул случай и прешлих рокох, авторе интересовали зоз темами хтори директно або постредно у вязи зоз Руснацами. Тиж так, и у тогорочним числу, єст вецей авторох зоз иножемства хтори зоз своїма роботами доприноша же би руска наукова явност була информована о можлївих способох наукових вигледованя руского язика у иножемстве.

Публикованє часописа Русинистични студії – *RuthenianStudies*, 8, 2024. материялно потримал Национални совет рускей национальной меншини у Републики Сербії и Филозофски факултет у Новим Садзе.

Поволуєме наукових роботнікох же би и надалей посилали своєю роботи у хторих ошвицую теми у вязи зоз Руснацами у Войводини або темами хтори у вязи зоз меншинами. Дзекуєме на труду и помощи рецензентом приятих и вреднованих роботох, їх лектором, коректором и прекладательом.

проф. др Дюра Гарди,
главни редактор *Русинистичних студийох*

ЗМІСТ / TABLE OF CONTENTS

Ана Римар Симунович, Александра Деянович
/ *Ana Rimar Simunović, Aleksandra Dejanović*

БИБЛІОГРАФІЯ РОБОТОХ ЯКОВА КИШЮГАСА / BIBLIOGRAPHY
OF THE WORKS BY DR JAKOV KIŠJUNAS 12

Канаме Окано / Kaname Okano

СЛОВЕНСКИ ГЛАГОЛИ ОЛФАКТОРНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ И ЊИХОВЕ
ПАРАЛЕЛЕ У БАЧКО-СРЕМСКОМ РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ / SLAVIC
VERBS OF OLFACATORY PERCEPTION AND THEIR PARALLELS
IN BAČKA-SREM RUTHENIAN 32

Марко Симонович, Предраг Ковачевич
/ *Marko Simonović, Predrag Kovačević*

ВИД НОМИНАЛИЗАЦИЈОХ НА -НС/-ЦЕ У РУСКИМ И ЙОМУ
ЗРОДНИХ И СУШЕДНИХ ЈАЗИКОХ / ASPECT OF NJE
/CE-NOMINALIZATIONS IN PANNONIAN RUSYN AND ITS
RELATED AND NEIGHBORING LANGUAGES 56

Оксана Дітко Тимко, Юлія Юсип-Якимович
/ *Oksana Djitko Timko, Yuliia Yusyp-Yakymovych*

ГЛАГОЛИЦЯ НА СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: ГІПОТЕЗИ, ТЕОРІЇ, ФАКТИ /
GLAGOLITIC IN THE SLAVIC LANDS: HYPOTHESES, THEORIES, FACTS 70

Александар Мудри / Aleksandar Mudri

МЕТОДОЛОГІЯ ВИРОБКУ АСОЦІЯТИВНОГО ТЕСТУ У
КОГНИТИВНОЛИНГВІСТИЧНИМ ВИГЛЄДОВАНІУ *ТЕРМІНОЛОГІЯ*
У ВЯЗИ ЗОЗ ВИХОВОМ ДОМАШНІХ ЖИВОТИНЬОХ У РУСКИМ ЯЗИКУ
У ВОЙВОДИНИ / METHODOLOGY OF MAKING ASSOCIATIVE TEST IN
COGNITIVE LINGUISTIC RESEARCH *TERMINOLOGY RELATED TO RAISING*
OF DOMESTIC ANIMALS IN THE RUTHENIAN LANGUAGE IN VOJVODINA 88

Дюра Гарди / Đura Hardi

ИДЕНТИТЕТ БАЧКО-СРИМСКИХ РУСНАЦОХ У ИСТОРИОГРАФСКИМ
И ПУБЛИЦИСТИЧНИМ ДІЛУ ЕПИСКОПА ДИОНИЗИЈА НЯРАДИЈА /
HISTORIOGRAPHICAL AND PUBLICISTIC WORK OF BISHOP DIONYSIUS
NYARADI IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS AND NATIONAL IDENTITY OF
RUTHENIANS IN BAČKA AND SREM 106

УПУТСТВО ЗА ПРИРИХТОВАНЄ РУКОПИСА ЗА ДРУКОВАНЄ 118

IN MEMORIAM ДР ЈАКОВ КИШЈУХАС (1948–2024)

Дана 10. маја 2024, у 76. години живота, упокојио се др Јаков Кишјухас, истакнути просветно-педагошки радник у образовању на русинском језику, али и у широј заједници.

Јаков (Јаков) Кишјухас рођен је 1. новембра 1948. године у Руском Крстуру. Основну школу завршио је у свом родном селу, а Гимназију „Светозар Марковић” у Новом Саду. Студије руског језика и књижевности започео је у Новом Саду, а завршио их у Сарајеву. Радни век у просвети почео је као професор руског језика у Гимназији „Жарко Зрењанин” у Врбасу, у њеном издвојеном одељењу у Руском Крстуру. Након тога је као део наставничког кадра наставио да ради у Образовном центру „Петро Кузмјак” од 1971. до 1977. године, где је у једном периоду обављао функцију помоћника директора. Као саветник за русински језик у Просветно-педагошком заводу Војводине почео је да ради 1981. године, када се и преселио у Нови Сад. Овај период уједно означава и почетак његовог значајног доприноса образовању на русинском језику које можемо сагледати кроз ауторства и коауторства уџбеника за русински језик, као и о читанки и граматика за русински језик које се и данас користе како у редовној настави на русинском језику, тако и у изборној настави. У готово педесетогодишњем континуираном раду на састављању читанки за потребе наставе на русинском језику, где је реч о читанкама од другог до осмог разреда основне школе и једној читанки за трећи разред средње школе, као и о допуњеним и измењеним издањима, огледа се истрајни рад, као и непрекидна присутност Јакова Кишјухаса у овом веома важном сегменту образовања, од 1977. кад је објављена прва читанка на чијој изради је радио, до 2022. године када је објављена последња читанка под његовим ауторством. У периоду од 1986. до 2022. године радио је и на уџбеницима и радним листовима за русински језик и културу изражавања, а аутор је три уџбеника за изборну наставу русинског језика с елементима националне културе, један за први, други и трећи разред основне школе, други за четврти, пети и шести разред и трећи за седми и

осми разред. Значајан је и његов допринос и кад је реч о састављању збирки задатака за упис у средњу школу. У овим збиркама се појављује као уредник не само у збиркама за русински језик, већ и за словачки, мађарски и румунски.

Године 1992. Јаков Кишјухас је одбранио докторат *Однос књижевног и животног искуства у настави књижевности од I до VIII разреда основног васпитања и образовања* на Филозофском факултету у Новом Саду, под менторством проф. др Јулијана Тамаша.

Осим као аутор и коаутор готово свих уџбеника и читанки за редовну и изборну наставу русинског језика, значајан допринос дао је и као излагач, преводилац, аутор тестова за завршни испит на крају основне школе, затим као дугогодишњи саветник и надзорник за русински језик. На Одсеку за русинистику је у звању доцента једно време био ангажован на предмету Методика наставе русинског језика и књижевности. Осим тога, био је ангажован у Министарству просвете Републике Србије као надзорник за ученички стандард у средњошколским домовима ученика односно интерната на територији Србије. Захваљујући овом ангажовању могао је истрајно да ради на осавремењивању стандарда у домовима ученика, како у пракси, тако и кроз писање приручника и књига. Заједно са сином Алексејем 2002. године објавио је књигу *Интернати – светско искуство*, значајну за васпитни рад у домовима средњих школа.

Учествовао је на многим конференцијама у земљи и иностранству. Као аутор и излагач дуго је сарађивао са Институтом за економику и финансије (данас Институт за економију и право). Излагао је на конференцијама намењеним руководиоцима и васпитачима у домовима ученика и студентским домовима. Посебан допринос у јавном животу Русина дао је у бројним учествовањима на конференцијама и трибинама у вези са русинским идентитетом, науком, образовањем, књижевношћу, културом.

Јаков Кишјухас је добитник Светосавске награде за два уџбеника из русинског језика за изборну наставу, а ова награда му је додељена у конкуренцији свих уџбеника на мањинским језицима у Републици Србији. Два пута је добио награду часописа за науку, књижевност и културу *Шветлосц* који издаје НИУ „Руске слово”.

На крају своје професионалне каријере био је управник Дома ученика средњих школа „Бранково коло” у Новом Саду.

Др Јаков Кишјухас сахрањен је 14. маја 2024. године у Новом Саду.

Ана Римар Симуновић
Александра Дејановић

Ана Римар Симунович*
Александра Деянович**

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одделене за русинистику

UDK 012 Kišjuhas J.
doi: 10.19090/rs.2024.8.12-31
Оригиналан научни рад
примљен 20.10.2024.
прихваћено за штампу 01.12.2024.

БИБЛИОГРАФИЈА РОБОТОХ ЯКОВА КИШЮГАСА***

У теј работи ше пробовало составиц библиографию Якова Кишюгаса, визначного просвитно-педагогийного фаховца, автора велького числа читанкох, учебнікох и приручнікох за порядну и виборну (скорей факултативну) наставу по руски у основних школах и гимназиї у хторей ше настава одвива на руским язик у. Роботи буду подзелени до вецей категорійох: читанки, кнїжки Руски язик и култура висловйованя, роботни лістки, учебніки за виборну наставу, лектири, робота на збиркох задаткох за упис до штредней школи, статї, прикази кнїжкох и рецензиї, а дати и прегляд литературы о авторови односно його професийней работи. Як прилог библиографії, у работи ше наводзи и кратка биография Якова Кишюгаса, у хторей препатрунок його работи у настави, просвитно-педагогийней работи, як и темох хтори Яков Кишюгас вигледовал у рамикох наукових проєктох односно викладавал на конференциїох.

КЛЮЧНИ СЛОВА: Яков Кишюгас, образоване, читанки, учебніки по руски, просвитно-педагогийна робота.

Яков Кишюгас (1948–2024) визначни просвитно-педагогийни работнік у образованю по руски, але и у ширшей заєднїци. Гоч не длуги период у хторим бул присутни у настави як наставнік, його непрерывна присутносц у образованю по руски охабела значни шлїд починаючи од седемдзешатих рокох ХХ віку по нешкайши час. Кишюгас витирвало и упарто робел на пририхтованю читанкох, учебнікох и роботних лісткох за виучоване руского язика и збиркох задаткох за упис до штредней школи хтори у велькей мири утврждовали методіку образованя по руски. Немерліве доприношене дал и у рамикох унапредзованя стандардох домского змесценя, а роботу на осучасньованю живота у школярских интернатох пошвещено робел и з позиції республичного над'зорніка за школярски стандард у штредньошколских домох и интернатох.

* anarsimunovic@ff.uns.ac.rs

** aleksandra.dejanovic@ff.uns.ac.rs

*** Тота робота часц наукового проєкту „Синхронія и дијахронія у русинистици – језик, књижевност, историја и култура“ хтори финансовани з боку Покраїнского секретаријату за високе образоване и наукововигледавцку діялносц А.П. Войводици.

БИОГРАФИЯ

Яков Кишюгас народзени 1. новембра у Руским Керестуре, дзе здобул основне образование. Штредне образование предлужел у Новим Садзе, у Гимназії „Светозар Маркович”. Студії русийского языка и литературы започал у Новим Садзе, а закончел их у Сараєве. Роботни вик почал як професор русийского языка у видвоєним оддзеленю гимназії з Руского Керестура хторе теди исновало у Гимназії „Жарко Зренянин” у Вербаше. Потим предлужел робиц у Образовним центре „Петро Кузмяк” у Руским Керестуре, дзе часц наставніцкогo кадру бул од 1971. по 1977. рок, а у єдним периодзе бул на позиції помощніка директора.

До Нового Саду ше преселел 1981. року, кед як совитнік за руски язык почал робиц у Просвितно-педагогийним заводу Войводини. У тим периодзе його значне доприношенє образованию на руским языку мож спатриц и през авторства и коавторства учебнікох за руски язык, а ту слово о скоро шицких читанкох и граматикох за основну школу, хтори ше и нешка хаснує и у виборней и порядней настави. Докторат *Одношенє литературного и животного искусства у настави литературы од I по VIII класу основного воспитания и образования* одбранел 1992. року на Филозофским факултету у Новим Садзе, под менторством проф. др Юлиана Тамаша.

Значни период роботного вику пошвецел рускому языку як викладач, прекладатель, автор и коавтор скоро шицких учебнікох за основну школу у порядней и виборней настави, автор тествох за закончуюци испит на концу основней школи, потим як длугорочни совитнік и над’зорнік за руски язык, єден час як доцент на Оддзеленю за русинистику, а тиж и над’зорнік за школярски стандарт на державним уровню. На Оддзеленю за русинистику бул ангажовани на предмету Методика настави руского языка и литературы. Потим бул ангажовани у Министерстве просвити републики Сербії як над’зорнік за школярски стандарт у штредньошколских домох школярох, односно интернатох на території Сербії. Зоз тей позиції витирвало робел на осучасньованю стандардох у домох школярох и у пракси и през писанє приручнікох и кніжкох. Роботни вик закончел як директор Дома школярох штредніх школох „Бранково коло” у Новим Садзе дзе робел од 2001. по 2013. рок. Зоз того роботного места пошол до пензії.

Добитнік є Святосавскей награди за два учебніки руского языка за виборну наставу. Награда му додзелена за креативну просвितно-педагогийну роботу у конкуренції шицких учебнікох на меншинских языкох у Републики Сербії медзи хторима найлепши були праве тоти хтори написал др Кишюгас. Часопис за науку, литературу и культуру *Шветлосц* котри видава НВУ „Руске слово” наградзел го два раз за окремене доприношенє у рускей науки, литературы и культури. Умар 10. мая 2024. року. Поховани є у Новим Садзе.

РОБОТА НА УЧЕБНІКОХ

Починаючи од 1977. року, кед ше, спрам податкох хтори нам були доступни, ведно зоз Юлианом Тамашом и Дюром Сопком, першираз зявел як автор читанки за штредню школу, по 2022. рок, кед обявена остатня читанка з його авторством, можеме заключиц же слово о скоро пейдзешатрочней континуованей работи на составяню читанкох за потреби настави на руским язике. Слово о читанкох од другей по осму класу основней школи и о едней читанки за трецу класу штредней школи. Вецей виданя истей читанки, хтори углавним представляю и дополнени або вименени виданя, шведоча о витирвалеј работи, але и вше присутней особи у тим периодзе у образованию по руски.

Окрем читанкох, хтори унапрямени на литературни тексти и їх виучованє, Яков Кишюгас пошвечено робел и як еден з авторох учебнікох и роботніх лісткох у хторих ше пестує и виучує руски язик и култура висловйованя, тиж од другей по осму класу основней школи, а у периодзе од 1986. по 2022. рок. Тиж так, автор є и трох учебнікох за виборну наставу руского язика з елементами националней култури, еден за першу, другу и трецу класу основней школи, други за штварту, пияту и шесту класу и треци за седму и осму класу. Пририхтал и два лектири за висши класи основней школи. Значне Кишюгасово доприношенє и кед слово о пририхтованю збиркох задаткох за упис до штредней школи, дзе ше як редактор зявює не лем у збиркох за руски язик, але и за словацки, мадярски и румунски. Статі Якова Кишюгаса обрабяю теми у вязи зоз образованьом и воспитаньом, а прикази кнїжкох и рецензії писал за кнїжки з рускеј литератури наменени дзецом и одроснутим, а написал и еден приказ кнїжки *Српско-русински речник* (2005). Препатрунок прекладаох указує же ше у тей обласци затримал од 1977. по 1982. рок, кед слово о прекладаню лектирох и учебніка за географию за седму класу основней школи. Окремне доприношенє Кишюгас дал и як особа хтора у интервюох и рижних авторских текстох давала читательней публики попатрунки фаховей особи на стан у образованию по руски.

СТАНДАРДИЗАЦИЯ ДОМОХ ШКОЛЯРОХ

Перши контакт зоз домами школярох Яков Кишюгас здобул ище як школяр, кед и сам перебувал у штредньошколским доме у Новим Садзе. По законченю студийох почина робиц у Гимназії „Петро Кузмяк” у Руским Керестуре хтора 1977. року постава Образовни центр и 1978. року достава нови, сучасни будинок.

Як сотруднік Министерства просвити пошвещує ше работи на формованю сучасного стандарту у школярских домох и интернатаох. Фундамент тих стандардох поставел у пририхтованю нових програмох и

приручнїкох за применьованє одредзених стандардох у пракси. Меновани є за секретара комісії за виробок новей кнїжки *Програм васпитног рада у домовима ученика* хтори зоз друку вишол 1997. року. И сам Кишюгас за тоту програму гварел же була фундаментално иншака у одношеню на предходну, та место социялистичного думаня же поєдинец треба же би у подполносци бул подредзени заєднїци и колективу, запровадзене становиско же поєдинец треба же би бул найлєпша верзия себе (Kišjuhas, 1998).

У єдней зоз його найзначнейших кнїжкох, у приручнїку за воспитачох у домох школярох *Стратегије васпитања: приручник за васпитаче у домовима ученика* обачлїва педантносц у толкованю поняцох хтори важни за розумене характеристики живота и воспитания у специфичних обставинох. Тиж так, Кишюгас на самим початку гутори же и сам ма почежкосци дефиновац правилни крочаї у процесу воспитания, та у уводнїку толкує потребу же би ше и тот сегмент образования ясно и недвосмыслово ушорел: „Тота кнїжка резултат намири же би ше превозишли части непорозумєня до хторих приходзел и єй автор пробуючи помириц або голєм прилїжиц праксу воспитней роботи у домох школярох и теорийну думку о воспитаню” (Kišjuhas, 2009: 7). На тих проблемох Кишюгас витирвало робел по конєц живота.

Яков Кишюгас ведно зоз сином Алексейом Кишюгасом 2002. року обявел значну кнїжку за воспитну роботу у домох школярох штреднїх школох *Интернати – светско искуство*. Кишюгас наводзи же кед кнїжка настала було вецей як 3000 сайти зоз презентациями интернатох хтори исную у рамикох школох и дати прецизни податки о вецей интернатох у швецє през хтори представени розлики у цильох, мисийох, организациї и приєму хасновательох. Кишюгас як главну прикмету нашей домскей системи толкує же ше у нас школяре боря и конкурую за место у школи и дому, покля у жемох заходних культурах школи и дома ше медзи собу змагаю же би школяр постал їх (Kišjuhas, 2002).

Яков Кишюгас на самим концу своєй професийней кариєри булангажовани як управнїк Дома школярох штреднїх школох „Бранково коло” у Новим Садзе. Його искуство зоз тей позициї на хторей бул длужей як децению часто указовал и анализовал у велїх приказах, статьях и роботох на конференцийох на хторих участвовал, а науково вигледованя, але и практичне знанє применьовал у двох управнїцких мандатох од 2001. року по пензию 2013. року.

УЧАСТВОВАНЄ НА КОНФЕРЕНЦИЙОХ И ВИКЛАДАНЯ

Кишюгас участвовал на велїх медзинародних конференцийох и наукових сходах у иножемстве и у нашей жеми. Бул длугорочни сотруднїк Института за економику и финансии (нешка Институт за економию и право) як автор и викладач. Пленарно викладач на вецей конференцийох „Васпитни рад у домовима ученика

средњих школа Републике Србије” хтори були наменени руководителџом и воспитачом у шкољарских и студентских домох. Теми зоз хторима ше занїмал були вязани за шкољарски и студентски стандард, а њого практичне и теорийне знане було хасновите и у дебатох хтори були вязани за конкретни ришованя проблемох и спокусох у воспитней роботи у интернатох и домох.

На медзинародней конференциї за воспитачох у шкољарских домох у Словениї „Modeli vzgoje v globalni druŹbi” 2007. року дзе бул и єден зоз рецензентох за наукову роботи, викладал наукову роботу *Концепција воспитног рада у домовима ученика у Републици Србији*. Анализовал розлични концепциї воспитанџох, њх циљї, методи, тематику и резултати. У контексту постављаня циљџох образования Кишюгас констатуе: „Воспитане, як уж поведзене, саме по себе не ма циљ. Циљ ма хтошка други. Зоз того шлїдзи же поняце циљу не виходзи зоз самого поняца воспитания, але то конкретна вимога хтору дружтво поставя у складзе зоз станом своїх, насампредз, политичних и економских намирох єдней зоз своїх институциџох” (Kišjuhas, 2007: 46) Не зменшуюци окремну значносц шкољарских домох и интернатох, Кишюгас толкуе же вони не маю фундаменталну улогу, але можу буц индивидуално барз важни и констатуе же ше циљ муши посциговац так же би кажди поєдинец бул свидомо и обдумано уключени до њго. У спомнутей роботи, Кишюгас анализуе нову програму воспитней роботи у домох шкољарох и дава заключене же ключни розлики праве у концепциї воспитания хтора у ней одредзена (Kišjuhas, 2007).

Окремне доприношене у явним живоце Руснацох Кишюгас дал у числених участвованџох на конференциџох, симпозиџомох, дебатох и трибинах хтори були вязани за руски идентитет, науку, образование, литературу, културу и подобне. Участвовав у виробку документу *Национална стратегия Руснацох у Србиї по 2020. рок* хтори прилапена 22. децембра 2012. року на прокламативней схадзки Национального совиту рускей националней меншини. Слово о документу групи авторох, визначних науковцох зоз рижних обласцох, хтора составена зоз идею же би ше блїжей одредзел стан у датим моменту и одредзел рамик вредносцох гу хторим би ше руска заєднїца мала ориентовац у обласцох образования, култури, информования и службеним хаснованю языка и писма, а цо ингеренциї националних совитох у Републики Србиї. Тот документ понукнул стратегийни циљї, одредзеленя и акциџни план за будучносц рускей националней заєднїци.

Участвовав у проєкту Фонду за отворене дружтво зоз Београду „Модели организовања етничких заєдница у мањинском положају на примеру Русина и Украјинаца” ведно зоз академиком Юлианом Тамашом, проф. др Янком Рамачом и мр Дюром Гардийом (2000–2001). У Културним центре у Новим Садзе 2018. року отримана трибина „Време препорода: Русини и стварање Краљевине СХС/Југославије” на тему 100-рочнїци Велькей народней

скупщини у Новим Садзе на хторей руску заєдніцу представлял 21 делегат. О значносци ангажованя Руснацох у тих историйних хвилькох на трибини гуторели велї руски науковци, а Яков Кишюгас бешедовал о образованю Руснацох и розвою конфесионалних школах на народним язичу, а потим и о державних школах.

Тиж так, Яков Кишюгас ше дзечне одвловал на шицки поволанки на семинари у організації руских інституційох хтори були наменени просвітним роботніком у школах дзе ше настава одвива на руским язичу. Єден з остатніх таких семинарох бул 2017. року у Коцуре у організації Оддзелєня за русинистику Филозофского факултету у Новим Садзе, у сотрудніцтве з Националним совитом Руснацох, на хторим Кишюгас гуторел о образовних стандардох у настави руского язика.

БІБЛІОГРАФІЯ РОБОТОХ ЯКОВА КИШЮГАСА

А) ЧИТАНКИ (САМОСТОЙНИ И У КОАВТОРСТВЕ)

- 1. Литература и уметносц: за III класу професийноунапряменого образованя и вихованя стреднього ступня з руским виучуючим язичом.** Нови сад: Покрајински завод за издавање уцбеника, 1977, 287 б. (зоз Юлианом Тамашом и Дюрком Сопком)
- 2. Кридла над ровніну: читанка за шесту класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уцбеника, 1986, 112 б. (зоз Стеваном Мицичом)
- 3. Квиток у руки: читанка за II класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уцбеника, 1986, 92 б. (илустровал Драган Єринич)
- 4. Кридла над ровніну: читанка за шесту класу основней школи, друге вименєне и дополнєне виданє.** Нови Сад: Завод за издавање уцбеника, 1986, 127 б. (зоз Стеваном Мицичом)
- 5. Небо над ровніну: читанка за седму класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уцбеника, 1987, 116 б. (зоз Стеваном Мицичом)
- 6. Облaпим швет: читанка за III класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уцбеника, 1987, 95 б. (илустровали Михайло Писанюк и Бошко Шево)
- 7. Обрацме ше гу слунку: читанка за осму класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уцбеника, 1988, 125 б.
- 8. Отворена длань: читанка за штварту класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уцбеника, 1988, 114 б. (зоз Васильом Мудрим; илустровали Михайло Писанюк и Ратомир Пешич)

9. **Гвизда над ровніну: читанка за пияту класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1989, 135 б. (2. видане, зоз Стеваном Мицичом; рисунки портретох писательох: Разия Вила Празновия; илустровала Мая Мишевич)
10. **Облапим швет: читанка за III класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1990, 95 б. (2. видане, илустровали Михайло Писанюк и Бошко Шево)
11. **Квиток у руки: читанка за II класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1990, 92 б. (2. видане, илустровал Драган Єринич)
12. **Кридла над ровніну: читанка за шесту класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1991, 127 б. (2. вименене и дополнене видане; зоз Стеваном Мицичом)
13. **Отворена длань: читанка за штварту класу основней школи.** Нови Сад: Завод за уџбенике, 1992, 110 б. (2. вименене видане; зоз Васильом Мудрим; илустровали Михайло Писанюк и Ратомир Пешич)
14. **Читанка: за II класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1994, 86 б. (3. вименене видане; илустровали Драган Єринич и Мирослава Ракович)
15. **Читанка за III класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1995, 111 б. (3. вименене видане; илустровали Михайло Писанюк и Бошко Шево)
16. **Читанка: за III класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1995, 111 б. (3. вименене и дополнене видане; илустровали Михайло Писанюк и Бошко Шево)
17. **Читанка: за штварту класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1995, 110 б. (3. вименене видане; зоз Васильом Мудрим; илустровали Михайло Писанюк, Ратомир Пешич и Аранка Фараго)
18. **Гвизда над ровніну: читанка за пияту класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1995, 123 б. (4. видане; зоз Стеваном Мицичом; рисунки портретох писательох: Разия Вила Празновия; илустровала Мая Мишевич)
19. **Читанка: за штварту класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003, 76 б, (5. вименене видане; илустровал Лазо Сатмари)
20. **Читанка: за VII класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003, 140 б. (зоз Стеваном Мицичом)

21. **Читанка:** за пияту класу основней школи. Београд: Завод за уџбенике, 2008, 106 б. (7. вименене видане; зоз Стеваном Миичом; илустровал Любомир Сопка)
22. **Читанка:** за II класу основней школи. Београд: Завод за уџбенике, 2011, 73 б. (7. видане; илустровал Воїн Гуцуня)
23. **Читанка:** за штварту класу основней школи. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2011, 76 б. (7. видане; илустровал Лазо Сатмари)
24. **Читанка:** за III класу основней школи. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2014, 87 б. (6. вименене видане; илустровал Любомир Бабич)
25. **Читанка за другу класу основней школи.** Завод за уџбенике, Београд, 2021, 80 б. (зоз Любицу Бучко).
26. **Читанка:** за пияту класу основней школи. Београд: Завод за уџбенике, 2021, 95 б. (илустровал Зоран Пешкан).
27. **Читанка:** за шесту класу основней школи. Београд: Завод за уџбенике, 2021, 113 б. (илустровал Дьорде Милович)
28. **Читанка:** за III класу основней школи. Београд: Завод за уџбенике, 2022, 99 б. (зоз Любицу Бучко; илустровали Любомир Бабич и Неманя Ристич)
29. **Читанка:** за штварту класу основней школи. Београд: Завод за уџбенике, 2022, 119 б. (зоз Любицу Бучко)
30. **Читанка:** за 7. класу основней школи, Београд: Завод за уџбенике, 2022, 123 б. (зоз Андреу Медеши)
31. **Читанка за 8. класу основней школи,** Београд: Завод за уџбенике, 2022, 163 б. (зоз Андреу Медеши)

Б) РУСКИ ЯЗИК И КУЛТУРА ВИСЛОВЙОВАНЯ

32. **Руски язык и култура висловйованя:** за VII класу основней школи. Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1987, 116 б. (1. видане; зоз Магдалену Семан-Кишюгас и Миколом М. Кочишом)
33. **Руски язык и култура висловйованя:** за IV класу основней школи. Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1988, 101 б. (1. видане; илустровал Борисав Станойчич)
34. **Руски язык и култура висловйованя:** за VIII класу основней школи. Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1988, 127 б. (1. видане; зоз Миколом М. Кочишом)

35. **Руски јазик и култура висловјованя: за VII класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1990, 116 б. (2. видане; зоз Магдалену Семан-Кишюгас и Миколом М. Кочишом)
36. **Руски јазик и култура висловјованя: за VIII класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1995, 127 б. (4. видане; зоз Миколом М. Кочишом)
37. **Руски јазик и култура висловјованя: за VII класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003, 127 б. (зоз Магдалену Семан-Кишюгас и Миколом М. Кочишом)
38. **Руски јазик и култура висловјованя: за VI класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2008, 242 б. (2. видане; зоз Меланију Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас)
39. **Руски јазик и култура висловјованя: за VIII класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2010, 146 б. (1. видане; зоз Меланију Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас)
40. **Швет словох: руски јазик и култура висловјованя: за III класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2012, 103 б. (10. видане; илустровал Зоран Пешкан)
41. **Слово по слово: руски јазик и култура висловјованя: за II класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2012, 88 б. (10. видане; илустровал Дарко Ђорђевић)
42. **Руски јазик и култура висловјованя: за 7. класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2012, 188 б. (2. видане; зоз Меланију Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас)
43. **Руски јазик и култура висловјованя: за V класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2012, 144 б. (3. видане; зоз Меланију Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас; илустровал Младен Анделковић)
44. **Руски јазик и култура висловјованя: за VI класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2013, 242 б. (3. видане; зоз Меланију Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас; илустровал Драган Бибин)
45. **Руски јазик и култура висловјованя: за IV класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2014, 104 б. (8. видане; илустровал Борис Кузмановић)
46. **Руски јазик и култура висловјованя: за VI класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2017, 242 б. (3. видане; зоз Меланију Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас; илустровал Драган Бибин)

47. **Руски язык и культура висловйованя: за VII класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2017, 188 б. (2. видане; зоз Меланию Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас; илустровала Ваня Тодорич)
48. **Руски язык и культура висловйованя: за IV класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2019, 103 б. (илустровал Борис Кузманович)
49. **Руски язык и культура висловйованя: за 7. класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2020, 188 б. (2. видане; зоз Меланию Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас; илустровала Ваня Тодорич)
50. **Руски язык и культура висловйованя: за 8. класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2020, 146 б. (2. видане; зоз Меланию Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас)
51. **Руски язык и культура висловйованя: за 5. класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2021, 160 б. (зоз Меланию Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас) 3. вид
52. **Руски язык и культура висловйованя: за 6. класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2021, 241 б. (зоз Меланию Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас) 1. вид
53. **Слово по слово: руски язык и культура висловйованя: за II класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2021, 105 б. (зоз Анамарию Рамач Фурман) 1. вид
54. **Руски язык и культура висловйованя: за VII класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2022, 188 б. (1. видане; зоз Меланию Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас)
55. **Руски язык и культура висловйованя: за VIII класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2022, 164 б. (1. видане; зоз Меланию Сабадош и Магдалену Семан-Кишюгас)
56. **Швет словох: руски язык и культура висловйованя: за III класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2022, 131 б. (1. видане; зоз Анамарию Рамач Фурман; илустровал Зоран Пешкан, Неманя Ристич)
57. **Руски язык и культура висловйованя за IV класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2022, 127 б. (1. видане; зоз Любицу Бучко)

В) РОБОТНИ ЛІСТКИ

58. **Слово по слово: роботни лістки зоз руского языка за II класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издаванє учебнікох, 1986, 71 б. (илустровала Мирослава Ракович)

59. **Швет словох: роботни лістки з руского языка за III класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1987, 75 б. (илустровала Аранка Фараго)
60. **Слово по слово: роботни лістки зоз руского языка за II класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1989, 71 б. (2. видане; илустровала Мирослава Ракович)
61. **Швет словох: роботни лістки з руского языка за III класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1990, 75 б. (илустровала Аранка Фараго)
62. **Слово по слово: руски язык и култура висловйованя: за II класу основней школи, Београд:** Завод за уџбенике, 2012, 88 б. (10. видане; илустровал Дарко Ђордевич)
63. **Слово по слово: руски язык и култура висловйованя: за II класу основней школи: [роботни лістки з руского языка за другу класу основней школи].** Београд: Завод за уџбенике, 2018, 107 б. (зоз Анамарию Рамач-Фурман, илустровал Дарко Ђордевич)
64. **Слово по слово: руски язык и култура висловйованя: за II класу основней школи: [роботни лістки з руского языка за другу класу основней школи].** Београд: Завод за уџбенике, 2021, 105 б. (зоз Анамарию Рамач-Фурман)
65. **Швет словох: руски язык и култура висловйованя: за III класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике, 2022, 131 б. (зоз Анамарию Рамач-Фурман, илустровали Зоран Пешкан и Неманя Ристич)

Г) УЧЕБНІКИ ЗА ВИБОРНУ НАСТАВУ РУСКОГО ЯЗИКА

66. **Видзим, ходзим, чуєм, чувствуєм: учебнік пестованя руского языка з елементами националней култури за IV, V и VI класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998, 200 б.
67. **Ход и час III: учебнік пестованя руского языка зоз елементами националней култури: за седму и осму класу основней школи.** Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005, 93 б.
68. **Черешньов квиток 1: учебнік пестованя руского языка з елементами националней култури за I, II и III класу основней школи на руским языку.** Београд: Завод за уџбенике, 2014, 168 б. (илустровала Сладяна Кишюгас)

Г) ЛЕКТИРИ

69. **Бразда як судьба: вибор зоз сучасней прози за дзеци на руским язyku: домашнє читанс за VI класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уцбеника, 1989, 109 б. (илустровал Любомир Сопка)
70. **Руски народни писні: домашнє читанс за VII класу основней школи.** Нови Сад: Завод за издавање уцбеника, 1990, 42 б. (илустровал Любомир Сопка)

Д) РОБОТА НА ЗБИРКОХ ЗАДАТКОХ ЗА УПИС ДО ШТРЕДНІХ ШКОЛОХ

71. **Збирка задаткох зоз математики за квалификаційни испит за упис до штредніх школах 2000/2001. року / Цана Томич (ред.).** Београд: Министерство просвити Републики Сербії, 2000, 47 б. (преклад зоз сербского на руски язык)
72. **Збирка задаткох зоз руского язика за квалификаційни испит за упис до штредніх школах 2000/2001. року / Яков Кишюгас, Надежда Ристич (ред.).** Београд: Министерство просвити Републики Сербії, 2000, 139 б.
73. **Zbirka úloh zo slovenského jazyka na kvalifikačnú skúšku na zápis na stredné školy roku 2000/2001 / Samuel Fekete, Jakov Kišjuhas, Nadežda Ristić (red.).** Belehrad: Ministerstvo osvety Republiky Srbska, 2000, 124 str.
74. **Riešenia úloh zo slovenského jazyka a matematiky na zápis na stredné školy roku 2000/2001 / Samuel Fekete, Jakov Kišjuhas, Nadežda Ristić (red.).** Belehrad: Ministerstvo osvety Republiky Srbska, 2000, 38 str.
75. **Ришениа задаткох зоз руского язика и математики за квалификаційни испит за упис до штредней школи 2000/2001 / Яков Кишюгас, Надежда Ристич, Цана Томич (ред.).** Београд: Министерство просвити Републики Сербії, 2000, 24 б.
76. **A 2000/2001 -es tenév középiskolaiba iratkozó tanulóк felvételi vizsgakérdései magyar nyelvből / Radmila Marković, Jakov Kišjuhas, Nadežda Ristić (szerkesztők).** Belgrád: Szerb Köztársaság Oktatusügyi Minisztériuma, 2000, 151 str.
77. **A 2000/2001 -es tenév középiskoláiba iratkozó tanulóк felvételi vizsgakérdéseinek megoldása magyar nyelvből / Radmila Marković, Jakov Kišjuhas, Nadežda Ristić (szerkesztők).** Belgrád: Szerb Köztársaság Oktatusügyi Minisztériuma, 2000, 59 str.
78. **Збирка задаткох зоз руского язика: за закончуоци испит у основним**

образовано и воспитано за школски 2010/2011. рок / Яков Кишюгас, Ана Мария Рамач, Мелания Сабадош, Медеши Ксения, Ксения Варга. Београд: Министерство просвита Републики Србији: Завод за вредноване квалитету образования и воспитания; Нови Сад: Педагогийни завод Войводины, 2011, 115 б.

79. **Culegere de exerciții la limba română pentru examenul de calificare pentru înscrierea la școlile medii în anul școlar 2000/2001** / Romanța Iovanovici, Jakov Kišjuhas, Nadežda Ristić (redactori). Belgrad : Ministerul Învățământului Republicii Serbia, 2000, 117 str.
80. **Soluțiile exercițiilor la limba română pentru examenul de calificare pentru înscrierea la școlile medii în anul școlar 2000/2001** / Romanța Iovanovici, Jakov Kišjuhas, Nadežda Ristić (redactori). Belgrad: Ministerul Învățământului Republicii Serbia, 2000, 18 str.
81. **Збирка задатака из српског језика за квалификациони испит за упис у средње школе 1996/97. године** / Марина Костић, Надежда Ристић, Милија Николић, Милорад Дешић, Злата Златановић, Јаков Кишјухас, Вук Алексић (уредници Марина Костић, Надежда Ристић). Београд: Министарство просвете Републике Србије: Просветни преглед, 1996, 79. стр.
82. **Збирка задаткох зоз Руског језика за закончујући испит у основним образовању и воспитано : за школски 2019/2020. рок** / Яков Кишюгас, Анамария Рамач Фурман, Мелания Сабадош, Ксения Медеши, Ксения Варга. Београд: Завод за вредноване квалитету образования и воспитания: Просветни преглед, 2020, 217 б.
83. **Збирка задаткох зоз Руског језика за закончујући испит у основним образовању и воспитано : за школски 2018/2019. рок** / Яков Кишюгас, Анамария Рамач Фурман, Мелания Сабадош, Ксения Медеши, Ксения Варга. Београд: Завод за вредноване квалитету образования и воспитания: Просветни преглед, 2019, 217 б.
84. **Збирка задаткох зоз руског језика: за закончујући испит у основним образовању и воспитано за школски 2012/2013. рок** / Яков Кишюгас, Анамария Рамач Фурман, Мелания Сабадош, Ксения Медеши, Ксения Варга. Београд: Министерство просвита, науки и технологийного Републики Србији: Завод за вредноване квалитету образования и воспитания; Нови Сад: Педагогийни завод Войводины, 2012, 125 б.
85. **Збирка задаткох зоз Руског језика за закончујући испит у основним образовању и воспитано: за школски 2016/2017. рок** / Яков Кишюгас, Анамария Рамач Фурман, Мелания Сабадош, Ксения Медеши, Ксения Варга. Београд: Завод за вредноване квалитету образования и воспитания : Просветни преглед, 2017, 212 б.

86. **Збирка задаткох зоз Руского языка за закончуюци испит у основним образованю и воспитаню: за школски 2017/2018. рок** / Яков Кишюгас, Анамария Рамач Фурман, Мелания Сабадош, Ксения Медеши, Ксения Варга. Београд: Завод за вреднованє квалитету образования и воспитаня; Београд: Просветни преглед, 2017, 216 стр.
87. **Збирка задаткох зоз Руского языка за закончуюци испит у основним образованю и воспитаню: за школски 2015/2016. рок** / Яков Кишюгас, Анамария Рамач Фурман, Мелания Сабадош, Ксения Медеши, Ксения Варга. Београд: Завод за вреднованє квалитету образования и воспитаня : Просветни преглед, 2016, 209 стр.
88. **Збирка задаткох зоз Руского языка за закончуюци испит у основним образованю и воспитаню: за школски 2022/2023. рок** / Яков Кишюгас, Анамария Рамач Фурман, Мелания Сабадош, Ксения Медеши, Ксения Варга, Александер Мудри. Београд: Завод за вреднованє квалитету образования и воспитаня; Београд: Просветни преглед, 2023, 221 б.
89. **Збирка задаткох зоз Руского языка за закончуюци испит у основним образованю и воспитаню: за школски 2021/2022. рок** / Яков Кишюгас, Анамария Рамач Фурман, Мелания Сабадош, Ксения Медеши, Ксения Варга, Александер Мудри. Београд: Завод за вреднованє квалитету образования и воспитаня; Београд: Просветни преглед, 2022, 222 б.
90. **Збирка задаткох зоз Руского языка за закончуюци испит у основним образованю и воспитаню: за школски 2020/2021. рок** / Яков Кишюгас, Анамария Рамач Фурман, Мелания Сабадош, Ксения Медеши, Ксения Варга, Александер Мудри. Београд: Завод за вреднованє квалитету образования и воспитаня; Београд: Просветни преглед, 2021, 218 б.
91. **Збирка задаткох зоз Руского языка за закончуюци испит у основним образованю и воспитаню: за школски 2023/2024. рок** / Яков Кишюгас, Анамария Рамач Фурман, Мелания Сабадош, Ксения Медеши, Ксения Варга, Александер Мудри, Ана Римар-Симунович. Београд: Завод за вреднованє квалитету образования и воспитаня; Београд: Просветни преглед, 2024, 221 б.

Е) СТАТЇ

92. **Методични ориєнтації у школских граматикох Миколи М. Кочиша**, *Studia ruthenica*, 1999/2000, 7, б. 13–19.
93. **Наставни програм као израз аутентичне културе**, Информатор, Центар за мултикултуралност, 1999, ч. 4/5, 18–22.
94. **Гавриїл Костельник и концепційне питанє воспитаня**, Шветлосц, 2006, рок 44, ч. 2, 153–158.

95. **На роздражу концепцијох або Александер Духнович «Книжиця читалная для начинающих»**, Шветлосц, 2007, рок 45, ч. 4, 516–518.
96. **Национална стратегия Руснацох у Сербии по 2020. рок.** / Нови Сад: Национални совет рускей националней меншини: Руске слово, 2013. 171 б. (зоз Богданом Виславским, Михайлом Фейсом, Борисом Варгом, Янком Рамачом, Михайлом Катонем, Мирославом Кевеждийом, Юлианом Тамашом)
97. **Стратегии воспитаня (1)**, Шветлосц, 2015, рок 63, ч. 1, 77–96.
98. **Стратегии воспитаня (2)**, Шветлосц, 2015, рок 63, ч. 2, 211–224.
99. **Стратегии воспитаня (3)**, Шветлосц, 2015, рок 63, ч. 3, 379–388.
100. **Стратегии воспитаня (4)**, Шветлосц, 2015, рок 63, ч. 4, 557–567.
101. **Преференције животних стилова младих и могућност евалуације васпитног рада на основу резултата дијахроног трансверзалног истраживања у дому ученика „Бранково коло” у Новом Саду.** In: Конференција Васпитни рад у домовима ученика средњих школа Републике Србије 1, 19–21. мај 2017, Дивчибаре, Београд (Зборник радова), Београд: Институт за економију и право, 2017, с. 48. (зоз Бранку Илич)

Є) ПРИКАЗИ КНІЖКОХ И РЕЦЕНЗИЈІ

102. **Мадярско-руски мозаик словох**, *Studia ruthenica*, 7, 1999/2000, 134–136. (приказ кніжки *Zsírosné Jobbágy Mária: Ismerjenek meg minket! (Витайце у нас!)*, Nyíregyháza, 1988)
103. **На иншаки способ написана история**, *Studia ruthenica*, 5, 1996/1997, 53–55. (приказ кніжки *Српско-русински речник*, Нови Сад, 1996).
104. **Од локалног по универзалне**, Шветлосц, 2006, рок 44, ч. 1, 59–64. (приказ кніжки *Ошлепени соловей*, Нови Сад, 2005).
105. **„Яй, Боже мой, яке я то вельке” Дюри Папгаргая**, Руске слово, 2005, рок 61, ч. 10, 8 б. (приказ кніжки „Яй, Боже мой, яке я то вельке” Дюри Папгаргая)
106. **Руснаци у Новим Орахове**, *Studia ruthenica*, 2009, 57–58. (приказ кніжки Руснаци у Новим Орахове, Русини у Новом Орахову, *Ruszinok Zentagunarason*, Ново Орахово, 2009).
107. **Байкино јастуче.** / Меланија Римар. Нови Сад: Дневник, 2007, 77 б. (рецензент)
108. **Дуга над Дунајом: писні.** / Михал Рамач. Нови Сад: Руске слово, 2018, 87 б. (рецензент)

109. **Дванац сказки.** / Ирина Гарди Ковачевич. Нови Сад: Руске слово, 2008, 104 б. (рецензент)
110. **Српско-русински речник** / Јулијан Рамач. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997. (ушорел Лексикологийну картотеку руского јазика)

Ж) ПРЕКЛАДИ

111. **Географія: нсевропски континенти: за VII класу основней школи** / Милан Баїч, Корнел Деро, Йован Дјуричич. Нови Сад: Покраїнски завод за издавање уџбнікох, 1977, 169 б. (преклад зоз сербского на руски јазик, ведно зоз Владимиром Фа)
112. **Дзецинство** / Максим Горки (илустровал Бранислав Добановачки). Нови Сад: Завод за издавање уџбнікох, 1979, 121 б.
113. **Дзецинство** / Максим Горки (илустровал Бранислав Добановачки). Нови Сад: Завод за издавање уџбнікох, 1982, 121 б. (друге видане)
114. **Дзецинство** / Максим Горки (илустровал Бранислав Добановачки). Нови Сад: Завод за издавање уџбнікох, 1996, 121 б. (треце видане)
115. **Козара** / Томислав Ракочевич (илустровала Милена Балабанич). Београд: „Еж”, Нови Сад: Руске слово, 1981.
116. **Сут’ска** / Томислав Ракочевич (илустровала Милена Балабанич). Београд: „Еж”, Нови Сад: Руске слово, 1981.
117. **Тарас Бульба** / Николай Василевич Гоголь. Нови Сад: Завод за издавање уџбнікох, 1980, 127 б. (преклад з русийского на руски јазик)
118. **Тарас Бульба** / Николай Василевич Гоголь. Нови Сад: Завод за издавање уџбнікох, 1982, 127 б. (преклад з русийского на руски јазик, 2. видане)

З) КНІЖКИ И ПРИРУЧНІКИ О ВОСПИТНЕЙ РОБОТИ У ШКОЛЯРСКИХ ДОМОХ

119. **Васпитни рад и организација живота и рада у домовима ученика средњих школа: приручник.** Београд: Министарство просвете, сектор за ученички и студентски стандард, 1998, 143 б. (са Гаврилом Маловићем и Недељком Трнавцем)
120. **Интернати: светско искуство.** Београд: Мрљеш, 2002, 206 стр. (зоз Алексеем Кишюгасом)
121. **Дом ученика-друга школа.** / Миленко С. Стојнић. Београд: Институт

за економику и финансије, 2002, 158 стр. (рецензент)

122. **Стратегије васпитања: приручник за васпитаче у домовима ученика.** Београд: Институт за економику и финансије, 2006, 247 стр.
123. **Интернати: светско искуство брижне заједнице.** Београд: Институт за економију и право, 2014, 254 стр. (зоз Алексейом Кишюгасом)

И) НЕОБЈАВЕНА ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

124. **Odnos književnog i životnog iskustva od I do VIII razreda osnovnog vaspitanja i obrazovanja.** Novi Sad: Filozofski fakultet, 1992, 310 str.

ЛИТЕРАТУРА О АВТОРОВИ И ИНТЕРВЈУИ

- Сабадош, Иван: **Система добра, процес у кризи: ише раз о стану у руским образовању: др Яков Кишюгас.** Руске слово, 2014, рок 70, ч. 28, б. 6.
- Фейса, Славица: **„Ход и час” најудатнѣйша кнѣжка: додзелѣни награди „Стоян Новакович” меѣди наградзенима др Яков Кишюгас.** Руске слово, 2006, рок 62, ч. 39, б. 9.
- Фейса, Славица: **Не маме бриги зоз державу, але сами зоз собу: др Яков Кишюгас о факултативним учѣно руского языка у наших местох.** Руске слово, 2011, рок 67, ч. 49, б. 2.
- Планчак-Сакач, Олена: **Зоз снованьом националних совитох други организациѣ страцели три штвартини свойого смисла: интервју зоз др Яковом Кишюгасом.** Руске слово, 2006, рок 62, ч. 4. б. 6.
- Сабадош, Славка: **Учебнѣки за пестованѣ руского языка з елементами националней култури.** *Studia ruthenica*, 2001/2003, 8, 166–168. (приказ кнѣжкох Якова Кишюгаса *Черешньов квиток*, Београд, 2000; Яков Кишюгас *Путуѣм, видзим, чуѣм, чувствуѣм*, 1998).
- Гайдук, Леона: **Учебнѣки пестованя руского языка.** *Studia ruthenica*, 2001/2003, 8, 163–165. (приказ кнѣжкох Якова Кишюгаса *Черешньов квиток*, Београд, 2000; Яков Кишюгас *Путуѣм, видзим, чуѣм, чувствуѣм*, 1998).
- Фейса, Славица: **Гу 260-рочнѣци образованя Руснацох у Войводини (28), Водзел реформу школства у цалей жеми.** Руске слово, 2013, рок 69, ч. 4, б. 12.

ЗАКЛЮЧЕНЕ

У тим вигледованю операли зме ше на бази податкох бібліотекарско-інформаційней системи бібліотекох у Сербії. На основі податкох составена бібліографія хтора ма шлідующе число обявених роботох: 31 читанку, 25 кніжки за виучованє руского языка и култури висловйованя, 7 роботні лістки за руски язык, 3 учебніки за виборну наставу руского языка з елементами націоналней култури, 2 лектири, 20 збирки задаткох и збирки ришеньох задаткох за упис до штредней школи, 10 статі, 9 прикази кніжкох и рецензії, 9 єдинки поєдинєчних виданьох, 8 преклади кніжкох, 2 приручніки о воспитней роботи у школярских домох, 5 кніжки о воспитней пракси у школярских домох, 1 лексикологіynu картотеку, 1 необявену докторску дисертацию и 7 тексти о авторови або інтервюи зоз Яковом Кишюгасом.

Така бібліографія хтора ма 124 бібліографійни єдинки шведочи о тим же Яков Кишюгас бул єден зоз найплоднейших руских авторох учебнікох, приручнікох и роботних текох за порядну и виборну наставу у основних и штредніх школах. Зоз свою пошвєцену просвітно-педагогіynu роботу у велькей мири утвердзел методіку настави у образованию по руски. Немерліве доприношенє дал и у рамикох унапредзованя стандардох домского змесценя як автор и коавтор приручнікох и роботох, а на осучасньованю живота у школярских интернатох пошвєчено робел и з позиції над'зорніка за школярски стандарт у штредньошколских домох и интернатох на території цалей Сербії.

Тота робота представя перше пробованє же би ше составело подполну бібліографію роботох Якова Кишюгаса и обчекує ше же будзе основа за дальшу роботу на составяню вкупней бібліографії того визначного педагогіино-просвітного работніка.

Ana Rimar Simunović
Aleksandra Dejanović

BIBLIOGRAPHY OF THE WORKS BY DR JAKOV KIŠJUHAS

SUMMARY

This is the first attempt to compile full bibliography of works by dr Jakov Kišjuhas which is based on few sources, mainly on information system libraries in Serbia. Works are divided in several groups: books, worksheets, articles etc. We gave informations about his life and professional career and we collected informations about his works in numerous scientific conferences, workshops and projects. We tried to summarize the great work of Jakov Kišjuhas on improvement education in Ruthenian language. The total number of published works is: 31 reading books, 25 Ruthenian language and cultural expression workbooks, 7 Ruthenian language workbooks, 3 Ruthenian language as an elective subject textbooks, 2 readings, 20 collections of tasks for enrollment in secondary school, 10 works, 9 bibliography units from the editing activities, 8 book translations, 2 handbooks for educational work in boarding schools, 1 lexicological index, 1 unpublished doctoral dissertation and 7 texts about Jakov Kišjuhas. Thanks to this data, we concluded that he wrote the largest number of textbooks, readers and workbooks in Ruthenian language. His contribution in standardization of the boarding schools in Serbia was respectful, especially in the context of improvement interpretation and praxis of upbringing and education in boarding.

KEYWORDS: Jakov Kišjuhas, education, reading books, Ruthenian language Workbooks.

ЛИТЕРАТУРА

- Kišjuhas J. (2007) Modeli vzgoje v globalni družbi. U: Dečman Dobrnjič O., Bekš M., (Red.) (2007). *Zbornik I. mednarodne konference vzgojiteljev dijaških domov*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo. 40–56.
- Kišjuhas J. (2009) Strategije vaspitanja: priručnik za vaspitače u domovima učenika. Beograd: Institut za ekonomiku i finansije. (Cyrillic)
- Kišjuhas J.–Kišjuhas A. (2002) Internati: svetsko iskustvo. Beograd. Mrlješ.
- Malović G.–Trnavac N. & Kišjuhas J. (1998) Vaspitni rad i organizacija života i rada u domovima učenika srednjih škola: priručnik. Beograd: Ministarstvo prosvete, sektor za učenički i studentski standard. (Cyrillic)
- Seminar za naših prosvitnih robotnjikoh (2017) *Образованє. Превжате 11. новембра 2024. зоз <https://www.ruskeslovo.com/%d0%a1%d0%b5%d0%bc%d0%b8%d0%bd%d0%b0%d1%80-%d0%b7%d0%b0-%d0%bd%d0%b0%d1%88%d0%b8%d1%85-%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%81%d0%b2%d0%b8%d1%82%d0%bd%d0%b8%d1%85-%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%be%d1%82%d0%bd%d1%97%d0%ba/>*
- Dom učenika srednjih škola Zaječar (2015) *Savetovanje: Vaspitni rad u domovima učenika*. Превжате 20. новембра 2024. року зоз <https://www.internatza.edu.rs/index.php/196-s-v-v-nj-v-spi-ni-r-d-u-d-vi-uc-ni>
- Škola od 70. po nješka. Nastavni kader u gimnaziji u Ruskim Keresture. Превжате 19. новембра 2024. зоз <https://petrokuzmjak.com/primer-strane/>
- Kulturni centar Novi Sad (2018) *Veoma posećena tribina „Rusini i stvaranje kraljevine SHS/Jugoslavije”*. Превжате 23. новембра 2024. року зоз <https://www.kcns.org.rs/vest/veoma-posedena-tribina-rusini-i-stvaranje-kraljevine-shs-jugoslavije/>
- Institut za ekonomiju i pravo (2024) *Naš tim*. Превжате 15. новембра 2024. року зоз <https://iep.rs/nas-tim/>

Канапе Окано*

Градски универзитет за
стране студије у Кобеу
Факултет за стране студије
Одсек за русистику

UDK 811.161.25(497.113)'367.625

doi: 10.19090/rs.2024.8.32-54

Оригиналан научни рад

примљен 11.09.2024.

прихваћено за штампу 03.11.2024.

СЛОВЕНСКИ ГЛАГОЛИ ОЛФАКТОРНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ И ЊИХОВЕ ПАРАЛЕЛЕ У БАЧКО-СРЕМСКОМ РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ**

Овај рад је посвећен анализи базичних глагола олфакторне перцепције у бачко-сремском русинском језику, с посебним освртом на њихову етимологију и семантичку организацију. Гледано с аспекта словенске етимологије, као и у другим савременим словенским језицима, и овај језик поседује глаголе олфакторне перцепције који су настали од прасловенског лексичког фонда. Међутим, у сваком језику, њихова дистрибуција и лексички системи организовани су у мањој или већој мери на различите начине. У раду је размотрен лексички систем базичних глагола олфакторне перцепције у наведеном језику, при чему су потврђени следећи закључци: (1) размотрени језик поседује глаголе за означавање олфакторне ситуације који су настали од прасловенских **njuxati* (*нюхац, нюхциц*), **raxati* (*пахц*), **raxoti* (*пахнуц*), **čuti* (*буц чуц, чуц ше*) и **smǝrděti* (*шмердзиц*); (2) у размотреном језику се уочава опозиција између пет главних семантичких зона перцепције, као и њихово разликовање помоћу лексичких и граматичких средстава; (3) лексички систем размотреног језика показује највише сличности са језицима који су генетски и ареално повезани.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: семантика, етимологија, лексикализација, глаголи олфакторне перцепције, русински језик, словенски језици.

* okano_kaname@inst.kobe-cufs.ac.jp

** Рад је настао у оквиру истраживачког пројекта који финансира JSPS KAKENHI (број гранта JP21K13004).

1. УВОД

Перцепција је најосновнији и најважнији когнитивни процес обраде и тумачења ради поимања спољашњег света и остварује се помоћу добијања информација преко чулних органа човека. Различити аспекти перцептивног акта одражавају се не само у когницији човека, већ и у језику којим се он служи. Начинима и стратегијама језичке репрезентације перцептивног акта посвећен је до сада значајан број студија које изучавају језике из најразличитијих група из општелингвистичке и типолошке перспективе (Viberg, 1984; 2008; 2015; 2019; 2021; Gisborne, 2010 и многи други), а обим ових студија обухвата и „велике“ словенске језике (в. о руском Apresjan, 1995; Padučeva, 2004; о руском и српском Popović, 2016; о руском и украјинском Kaliušenko, 2014; о српском Ivić, 2005; Sanković, 2023; о хрватском Mihaljević, 2009; о старословенском Grković-Mejdžor, 2013 и многи други). Међутим, ситуација са бачко-сремским русинским језиком који спада у скупину такозваних „малих“ словенских књижевних језика је сасвим друкчија: у лингвистичкој русинистици глаголи перцепције и питања везана за њих још увек нису довољно изучени изузев неколико претходних студија које изучавају глаголе визуелне и аудитивне перцепције (Okano, 2017; 2022). Овај рад има за циљ да настави проучавање глагола перцепције у језику бачко-сремских Русина провођењем семантичке анализе глаголских лексема које описују различите ситуације везане за чуло мириса. У наредним редовима скренућемо пажњу на етимологију и семантичку организацију базичних глагола олфакторне перцепције у словенским језицима и њихове паралеле у бачко-сремском русинском језику.

2. ЛЕКСИКАЛИЗАЦИЈА ГЛАГОЛА ОЛФАКТОРНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ

Олфакторна перцепција, односно чуло мириса, једна је од најосновнијих перцептивних ситуација, али у лексичком систему глагола перцепције заузима релативно периферно место у поређењу са визуелном и аудитивном перцепцијом које нам дају прецизније и репрезентативније информације о спољашњем свету. Претходне студије су класификовале глаголе перцепције на различите начине користећи различите терминологије, али се њихове класификације могу сумирати на следећи начин: базични глаголи перцепције поседују тернарну опозицију појмова, односно значења активне перцепције (нпр. *Деца гледају животиње; Сваки дан слушам радио*), значења инертне перцепције (нпр. *Мачке виде и у мраку; Чујем мајчин глас*) и значења пасивне перцепције (нпр. *Одавде се види торањ; Кроз прозор се чује музика*) (Apresjan, 1995: 357; Gisborne, 2010: 4–8; Padučeva, 2004: 202–203 и др). Даље је разрадио и развио ову тернарну класификацију шведски лингвиста А. Виберг који је

разврстао глаголе перцепције на следећи начин: глаголи перцепције деле се на такозване **глаголе перцепције засноване на експеријенсеру** (Experience-based verbs) који траже субјекта-експеријенсера као обавезног учесника ситуације и на такозване **глаголе перцепције засноване на феномену** (Phenomenon-based verbs) који директно реферишу о ономе што је перципирано (Viberg, 2019: 18). Први тип глагола се даље раздваја на две групе: прва је (1) група **глагола перцептивне активности**¹ (activity verbs) који се подударају са значењем активне перцепције, док се на другу групу односе (2) **глаголи перцептивног искуства** (experience verbs) који се подударају са значењем инертне перцепције. Када се ради о чулу мириса, код глагола перцептивне активности субјекат-експеријенсер интенционално врши перцептивни акт помоћу свог чулног органа мириса и спознаје мирис, односно објекат-стимул (нпр. *Ја миришем нови парфем*), а при томе резултат тог перцептивног акта не мора обавезно бити исказан експлицитно (Viberg, 2008: 124). При реализацији значења перцептивног искуства, односно значења инертне перцепције, субјекат-експеријенсер осећа стимул без икаквих физичких напора (нпр. *Још увек осећам мирис роштиља од јуче*) и, за разлику од значења перцептивне активности, ово значење је најчешће праћено резултатом неконтролисаног перцептивног акта (Viberg, 2008: 124). Други тип глагола је подељен на три подређене групе и то су (3) **сензорни копулативни глаголи** (sensory copulas) који у својству субјекта траже феномен опажен чулним органима, а као допуну уз глагол – адвербијалну или предлошко-падежну конструкцију (нпр. *Овај парфем мирише на руже; Овај парфем мирише елегантно*), (4) **глаголи перцептибилности** (perceptibility verbs) који указују на могућност опажања неког мириса или пасивно остварење перцептивног акта у којем се експеријенсер налази ван кадра, односно постаје посматрач ситуације (нпр. *Ту још увек мирише на лаванду*) и, најзад, (5) **сензорни глаголи** (sensory verbs) који изражавају степен квалитета и интензитета опажаних стимула и најчешће имају конкретизована лексичка значења (нпр. *смрдети, воњати, заударати, баздети* и сл.) (Viberg, 2015; 2019). При лексикализацији олфакторних ситуација значајну улогу играју експеријенсер који је, по правилу, живо биће са способношћу да перципира мирис преко свог чулног органа мириса, и стимул који је сам мирис, такође носилац или продуцент мириса. Ова два актанта се појављују у позицији субјекта и објекта на нивоу површинске структуре, односно на нивоу синтаксе (Kaliušenko, 2014: 105–106). На пример, у реченици *Ја миришем нови парфем* експеријенсер *ја*_{Nom} врши функцију синтаксичког субјекта, док је стимул *парфем*_{Acc} у функцији синтаксичког објекта. Поред тога, потребно је додати да субјективна оцена субјекта-експеријенсера, односно говорника или вршиоца радње утиче на избор лексеме: управо због тога се у српском језику, на пример, употребљава базични глагол олфакторне

¹ Због избегавања терминолошких недоумица, у раду се даље примењују називи *глаголи перцептивне активности* и *глаголи перцептивног искуства* који одговарају Виберговим activity verbs и experience verbs.

перцепције *мирисати* кад је мирис неутралан или пријатан за субјекта-експеријенсера, а кад му је мирис крајње непријатан, онда ће бити употребљен сензорни глагол *смрдећи* који искључиво описује ситуацију са смрадом (Ivić, 2007: 298–299).

3. ЕТИМОЛОГИЈА И СЕМАНТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА СИСТЕМА СЛОВЕНСКИХ БАЗИЧНИХ ГЛАГОЛА ОЛФАКТОРНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ

Прасловенски лексикон поседује следеће лексеме које су на неки начин повезане са семантиком олфакторне перцепције. То су **пахати*/**пахнути*, **vonjati*, **smьrděti*, **njuxati*, **čuti*, **řxati*, **dušiti* и **pъzděti*. Иако наведене лексеме функционишу релативно активно у свим савременим словенским језицима, дистрибуција њихових когната и појединачних значења разилази се у мањој или већој мери, јер су у тим језицима лексички системи глагола олфакторне перцепције организовани на различите начине.

Глаголи **пахати*/**пахнути* су као своје примарно значење означавали ‘дувати, пирити’ и освојили олфакторно значење резултатом семантичке трансформације – ‘струја ваздуха преноси мирис нечега’ (Brückner, 1974: 389; ERHSJ, 2: 585–589; ÈSSJA, 40: 205–206; ESUM, 4: 320; Fasmer, 1986, Krylov, 2005). Когнати настали од глагола **пахнути* широко су распрострањени међу савременим словенским језицима, нарочито у источно- и западнословенским језицима. У руском, белоруском, украјинском карпато-русинском и пољском језику **пахнути* функционише као сензорни копулативни глагол – нпр. рус. *пахнуть* (MAS), блр. *пахнуць* (TSBM), укр. *пахнути* (SUM), крсн. *пахнути* (RRS), пољ. *pachnieć/pachnąć* (SJP). Наведени когнати врше функцију сензорних копулативних глагола што значи да могу изражавати и пријатан и непријатан мирис зависно од контекста (уп. укр. *пахнути добре, смачно, гарно, погано, неприємно* ‘мирисати добро, укусно, лепо, лоше, непријатно’). У чешком, словачком, лужичко-српским и јужнословенским језицима (изузев словеначког и македонског) овај глагол је такође присутан, али најчешће као сензорни глагол на периферији лексичког система или у дијалектима: чеш. *páchnout* ‘(јак) смрдети’, слч. *páchnuť* ‘(јак) смрдети’; с.-х. *пахнути/pahnuti* који су глаголи свршеног вида за *пахати/pahati* ‘мирисати, смрдети’, буг. дијал. *пахна* ‘почети мирисати’ (ÈSSJA, 40: 208). У поређењу са **пахнути*, глагол **пахати* налази своје когнате углавном на периферији лексичког система стандардног језика или у дијалектима: на пример, у чешком, словачком, српском и хрватском његови когнати спадају у скупину сензорних глагола, док у карпато-русинском функционишу као глаголи перцептивне активности – нпр. чеш. *zapáchat* ‘непријатно мирисати, мало смрдети’ (ISSĚ), слч. *zapáchat*

‘непријатно мирисати, смрдети’ (SSJ), с.-х. *na'xatu/na'xatu* ‘заударати, смрдети’ (RMS, 5: 366), крсн. *пахати* ‘њушити, мирисати’ (RRS).

Један од најраспрострањенијих глагола олфакторне перцепције јесте **smǝrděti* (од праиндоевропског корена **smerd-/smord-* ‘смрдети’) који поседује когнате у свим савременим словенским језицима (Brückner, 1974: 532; ERHSJ, 3: 294–295; Pokorny, 1959: 970). Ова лексема функционише као сензорни глагол означавајући ситуацију у којој експеријенсер опажа крајње непријатан мирис – нпр. блр. *Моцна смярдзеў тлеючы торф* ‘Јако је смрдео тресет који тиња’ (TSBM), слч. *To mäso už smrdí* ‘Ово месо већ смрди’ (SSJ), буг. *Тор мрџен смърди сред трънливо дворище* ‘Балега смрди усред трновитог дворишта’ (RBE). Когнати настали од **smǝrděti* су непрелазни глаголи и у позицији субјекта обично стоји стимул, тј. сам мирис, његов носилац или продуцент и ова особина потврђује запажање М. Ивић да се семантички маркирани српски глагол *смрдети* никад не употребљава са акузативом директног објекта (Ivić, 2007: 298), као и Вибергову класификацију да сензорни глаголи не морају директно да реферишу на експеријенсера (Viberg, 2019: 18–19). Изузетак чини македонски глагол *смрди* који се употребљава као прелазни глагол свршеног вида и означава ‘учинити нешто да смрди’ – мак. *Многу сте ја смрделе собата* ‘Чинили сте да соба смрди’ (DRMJ). Дакле, македонски *смрди* нема функцију сензорног глагола и његов повратни облик *се смрди* такође има резултативно значење ‘постати смрдљив’ – мак. *Се смрдела веќе рибата* ‘Риба је већ засмрдела’ (DRMJ).

Не мању распрострањеност показује **vonjati* образовано од именице **vonja* која је примарно означавала ‘мирис’ (Brückner, 1974: 630–631; Fasmer, 1986; ESUM, 1: 425). Многи словенски језици су развили дато примарно значење у значење опажања непријатног мириса мада се у сваком језику разликује интензитет непријатног мириса који се изражава његовим когнатима: рус. *вонять* (MAS), укр. *воняти* (SUM), крсн. *воняти* (RRS), пољ. *wonieć* (застр.) (SJP), буг. *воня* (RBE), док је словеначки глагол *vonjati* стекао супротно значење, односно ‘издавати пријатан мирис’ – нпр. *Iz kuhinje vabljivo vonjajo jedi* ‘Из кухиње примамљиво миришу јела’ (SSKJ). Српски и хрватски глагол *воњани/vonjati* је у том погледу неутралан и оцена омирисаног зависи од контекста (мада се најчешће ради о непријатном мирису) – нпр. *Зидови воњаху тамјаном и кавом* (RMS, 1: 418). У чешком, словачком и лужичким језицима, за разлику од других савремених словенских језика, **vonjati* је постао сензорни копулативни глагол и функционише као један од базичних глагола олфакторне перцепције – нпр. чеш. *Mateřidouška sladce voní* ‘Мајчина душица слатко мирише’ (ISSČ), слч. *Prenikavo voňali dozrievajúce jablká* ‘Снажно су мирисале зреле јабуке’ (SSJ). Руски когнати *обонять* добијен резултатом префиксације **ob-* + **vonjati* (Fasmer, 1986) функционише као глагол перцептивног искуства (MAS), мада фреквенција његове употребе није

толико висока у савременој језичкој пракси.

Глагол **njuxati*, за чију етимологију још увек не постоји општеприхваћено мишљење, такође спада у скупину базичних глагола олфакторне перцепције. Прва интерпретација се ослања на то да је овај глагол настао од глагола **oxati* и иницијално **n-* је добијено од префикса/предлога **sъn-* или **vъn-* резултатом преразлагања, док друга интерпретација тврди да овај глагол потиче из праиндоевропског ономатопејског корена **neu-ks-* (**neu-s-*) ‘њушити, мирисати’ чији се когнати срећу у неким сродним језицима: готски *bi-niuhsjan* ‘пратити, улазити у траг’, англосаксонски *nīosan* ‘истражити’, енглески *nuzzle* ‘рити њушком’ и др (ESSJA, 25: 158; Fasmer, 1986; ESUM, 4: 122; Pokorny, 1959: 768–769). У савременим словенским језицима такође су присутни когнати за **njuxati* везани за олфакторну семантику: у руском, белоруском, украјинском, лужичким, српском и хрватском језику дати глагол функционише као базични глагол за означавање олфакторне активности – рус. *нюхать* (MAS), блр. *нюхаць* (TSBM), укр. *нюхати* (SUM), пољ. говор. *niuchać* (SJP), глуж. *nuchać* (HS), длуж. *nuchaś* (DNS), с.-х. *њушиту/њушити* (RMS). У словачком и бугарском језику се дати глагол употребљава претежно за животиње у значењу ‘тражити нешто њушком’ – слч. *ňuchať* (SSJ), буг. *нюхам* (RBE).

Глагол **čuti* налази своје порекло у праиндоевропском корену **(s)keu-* ‘давати пажњу, опажати помоћу чулних органа’ (ESUM, 6: 358–359; ESSJA, 4: 134–136; Fasmer, 1986; Králik, 2015: 109). У неким словенским језицима наведени глагол је стекао статус базичног глагола аудитивне перцепције и најчешће означава ситуацију са перцептивним искуством, односно значење ‘чути’ – нпр. блр. *чуць* (TSBM), укр. *чути* (SUM), крсн. *чути* (RRS), слч. *ročit’, čit’* (SSJ), с.-х. *чутул’чүти* (RMS; RSJ), буг. *чувам* (RBE). Осим аудитивне перцепције, глагол **čuti* означава и олфакторну перцепцију: у руском, лужичким, чешком, словачком језику његови когнати функционишу као глаголи перцептивне активности и глаголи перцептивног искуства – уп. рус. *чують* (MAS), пољ. *czuć* (SJP), глуж. *čuć* (HS), длуж. *cuś* (DNS), чеш. *čichat* (ISSĚ), слч. *čuchať* (SSJ). У белоруском и украјинском **čuti* функционише као глагол опште перцепције и врши функцију глагола перцептивног искуства у комбинацији са именицом ‘мирис’: блр. *адчуваць пах* (TSBM), укр. *відчувати запах* (SUM) ‘осећати мирис’.

Глагол **oxati* је етимолошки повезан са именицом **vonja* ‘мирис’ (ESUM, 6: 54; Fasmer, 1986). Иако наведени глагол има релативно мању распрострањеност међу савременим словенским језицима, он функционише као базични глагол перцептивне активности у пољском и словеначком – пољ. *wąchać* (SJP), слн. *vohati* (SSKJ), а руски когнат *благоухать* ‘опојно, пријатно мирисати’ (MAS) стекао је статус сензорног глагола који означава искључиво пријатан за експеријенсера/говорника мирис добивши – највероватније под

утицајем грчког језика – префикс образован од **bolgъ* ‘прекрасан, блистав’ (Fasmer, 1986).

Неки словенски језици су развили олфакторно значење код глагола **dušiti* који је добијен од именице **duxъ* ‘дух’ (ĚSSJA, 5: 153–154, 164–165; ESUM, 2: 150; Fasmer, 1986). У процесу свог развитка наведени глагол је разликовао физичко и олфакторно значење помоћу акцената и интонација (уп. с. *dušiti* ‘гушити, давити’ – *dušiti* ‘мирисати’) или помоћу гласовних опозиција *s–š* (уп. чеш. *dušit* ‘душити’ – *dušit* ‘мирисати’, слч. *dušit* ‘гушити, давити’ – *dušit* ‘мирисати’) (ĚSSJA, 5: 154). Овде се опет уочава семантичка повезаност значења ‘струја ваздуха’ са значењем ‘мирис’ као код глагола **paxati*/**paxŋoti*. Међутим, чешки *dušit* и словачки *dušit* су већ изашли из активне употребе у савременој језичкој пракси. Словеначки когнат *dišati* ‘мирисати’ настали од **dyšati* (ĚSSJA, 5: 205), који је етимолошки повезан са **duxъ* (Fasmer, 1986), врши функцију сензорног копулативног глагола – нпр. *Zrak je dišal od samega cvetja* ‘Ваздух је мирисао на само цвеће’ (SSKJ).

На семантичком пољу олфакторне перцепције периферно место заузима глагол **pъzděti* чији когнати су рус. *бздеть* ‘прдети’ (MAS), укр. *бзди́ти* ‘прдети’ (ESUM, 1: 180), пољ. *bzdzic* ‘прдети’ (SJP), чеш. *bzdít* ‘прдети’ (ERSJ: 77), слч. *bzdiet* ‘прдети; смрдети, заударати’ (SSJ), слн. *pezdeti* ‘прдети’ (SSKJ), с. *баздети* ‘смрдети, заударати’ (ERSJ: 77), х. *bazdjeti* ‘прдети, смрдети’ (ERHSJ, 1: 125–126), мак. *базди* ‘смрдети, заударати’ (DRMJ), буг. *пъздя* ‘прдети’ (RBE). Ту се уочава слична семантичка трансформација из ‘испуштати гас из црева’ у ‘издавати непријатан мирис’ као и код **paxati*/**paxŋoti* и **dušiti*. Когнати који су стекли олфакторно значење функционишу као сензорни глаголи за означавање перципирања непријатног мириса.

Међу лексемама које означавају ситуације са олфакторном перцепцијом постоје и оне које нису словенског порекла. Српски и хрватски *мирисати*/*mirisati*, македонски *мириса* и бугарски *мириша* су настали на основу именица с.-х. *mirisc*/*miris*, мак. *мирис* ‘мирис’, *миризба* ‘мирис, непријатан мирис’, буг. *миризма* ‘мирис’ позајмљених из грчког језика. Порекло грчке именице *μύρον* ‘миро’ може се повезати са праиндоевропским кореном **smeru-* ‘маст, премаз’ (Beekes, 2010: 983; Pokorny, 1959: 970–971; Fasmer, 1986). Јужнословенски глаголи настали од *μύρον* заузимају централно место у систему глагола олфакторне перцепције и функционишу као глаголи перцептивне активности, сензорни копулативни глаголи, али и глаголи перцептибилности – уп. мак. *Го мирисаше цветето* ‘Он је мирисао цвет’, *Цвеќињата мирисаат* ‘Цвеће мирише’ (DRMJ).

Осим лексичких, граматичка средства такође омогућују словенским језицима да изразе значење перцептивног акта. На пример, значење перцептибилности се реализује у неким словенским језицима помоћу додавања

морфеме настале од прасловенске повратне заменице **sę*. Када ово значење долази до изражаја, експеријенсер који се обично појављује као синтаксички субјекат изоставља се и постаје посматрач ситуације (Радућева, 2004: 203). У најчешћим случајевима морфему **sę* добијају глаголи перцептивног искуства. Изражавање значења пасивне перцепције широко је распрострањено међу савременим словенским језицима – нпр. с. *Дим се и даље шири, осећа се мирис гуме, ваздух је прилично загађен, а део обилазнице од шумице до Апатинског пута је затворен* (PL). Поред рефлексивне конструкције, у неким словенским језицима, тачније у украјинском, карпато-русинском, пољском, чешком, словачком, словеначком језику употребљава се посебна безлична (али у неким условима и лична²) предикативна конструкција „**byti* + инфинитив“ која служи као предикат перцептибилности. У позицији инфинитива најчешће стоје глаголи перцептивног искуства и у том случају наведена конструкција означава ситуацију у којој се ради о могућности перцепције – нпр. укр. *В квартирі, з якої було чути запах газу, проживав 64-річний чоловік* ‘У стану из којег се мирисао гас становао је 64-годишњи мушкарац’ (LMN), крсн. *Љцим не дүйшла до коцкы, а ужсе было чути запах нянькового чиру* ‘Нисам још стигла до кавеза, а већ се осећао мирис очеве паленте’ (МЃ), слч. *Vo vzduchu bolo cítiť vůňu knih, nadšenia ale aj kávy* ‘У ваздуху се осећао мирис књига, ентузијазма и кафе’ (SK), слн. *V avto sem natočil včera j poln rezervoar in danes je bilo vohati bencin v notranjosti* ‘Јуче сам напунио пун резервоар аута и данас се осећа мирис бензина унутра’ (BMW).

Без обзира на то што је већина словенских глагола олфакторне перцепције наслеђена из прасловенског лексичког слоја, у сваком језику је лексички систем организован на посебан начин. У Табели 1 је приказана дистрибуција словенских базичних глагола олфакторне перцепције:

2 О употреби наведене конструкције у украјинском, пољском, чешком, словачком и словеначком језику – в. Šul’žuk, 2010; Jędrzejowski – Staniewski, 2021; Havránek – Jedlička, 1981; Ružička, 1966; Kanazashi, 2019.

Табела 1. Дистрибуција словенских базичних глагола ольфакторне перцепције

	Експеријенсер		Феномен		
	глаголи перцептивне активности	глаголи перцептивног искуства	сензорни копулативни глаголи	глаголи перцептибилност	сензорни глаголи
руски	<i>нюхать</i>	<i>обонять</i> <i>чуютъ</i> <i>ощуцать/чувствовать запах</i>	<i>пахнуть</i>	<i>ощущаться</i>	<i>благоухать (+)</i> <i>вонять (-)</i> <i>смердеть (-)</i>
белоруски	<i>нюхаць</i>	<i>адчуваць пах</i>	<i>пахнуць</i>	<i>адчувацца</i>	<i>смярдзець (-)</i> <i>смуродзіць (-)</i>
украјински	<i>нюхати</i>	<i>відчувати запах</i> <i>чутти</i>	<i>пахнути</i>	<i>бути відчувати/чутти (запах)</i>	<i>смердити (-)</i> <i>воняти (-)</i>
карпато-русински	<i>пахати</i>	<i>запаховати</i> <i>чутти запах</i>	<i>пахнути</i>	<i>быти чутти запах</i>	<i>воняти (-)</i> <i>смердити (-)</i>
пољски	<i>wąchać</i> <i>niuchać</i>	<i>czuć (zapach)</i>	<i>pachnieć</i> <i>pachnąć</i>	<i>(być) czuć</i>	<i>śmierdzieć (-)</i> <i>cuchnąć (-)</i>
горњолужички	<i>čuchać</i> <i>nuchać</i>	<i>čuć (wóń)</i>	<i>wonjeć</i>	<i>čuć so</i>	<i>smjerdžec (-)</i> <i>smjerdžić (-)</i>
доњолужички	<i>cuś</i> <i>nuchaś</i>	<i>cuś (wóń)</i>	<i>wónjaś</i>	<i>cuś se</i>	<i>smjerziś (-)</i>
чешки	<i>čichat</i>	<i>cítit vůni</i>	<i>vonět</i>	<i>byť cítit (vůni)</i>	<i>smrdět (-)</i> <i>zapáchat (-)</i> <i>páchnout (-)</i>
словачки	<i>čuchat'</i>	<i>cítit' vôňu</i>	<i>voňat'</i>	<i>byť cítit' (vôňu)</i>	<i>zapáchat' (-)</i> <i>páchnuť (-)</i> <i>smrdieť (-)</i>
словеначки	<i>vohati</i> <i>duhati</i>	<i>vohati</i> <i>duhati</i>	<i>dišati</i>	<i>biti vohati (vonj)</i> <i>vohati se</i>	<i>smrdeti (-)</i> <i>vonjati (+)</i>
хрватски	<i>mirisati</i> <i>njušiti</i>	<i>osjećati miris</i>	<i>mirisati</i>	<i>osjećati se mirisati</i>	<i>smrdjeti (-)</i> <i>pahati (+/-)</i> <i>vonjati (+/-)</i>
српски	<i>мирисати</i> <i>њушити</i>	<i>осећати мирис</i>	<i>мирисати</i>	<i>осећати се мирисати</i>	<i>смрдети (-)</i> <i>пахати (+/-)</i> <i>воњати (+/-)</i>
македонски	<i>мириса</i>	<i>чувствувам мирис</i>	<i>мириса</i>	<i>се чувствува се мириса</i>	<i>мириса (+/-)</i>
бугарски	<i>мириша</i>	<i>чувствам миризма</i>	<i>мириша</i>	<i>чувства се мириша се</i>	<i>воня (-)</i> <i>смърдя (-)</i>

Судећи по горенаведеној табели, можемо рећи следеће: (1) у многим словенским језицима се уочава јасна опозиција између значења перцептивне активности и глагола перцептивног искуства, односно разликовање поменутих двају значења приликом лексикализације (нпр. блр. *нюхаць – адчуваць пах*, чеш. *čichat – cítit vůni*, х. *mirisati – osjećati miris*); (2) многи словенски језици поседују граматичка средства за изражавање значења перцептибилности, односно рефлексивну конструкцију или „**byti* + инфинитив“; (3) у поређењу са визуелном и аудитивном перцепцијом, значење перцептивног искуства је слабије разрађено у многим словенским језицима и стога често не постоје или не толико често се употребљавају посебне лексеме за ово значење и уместо њих се користе глаголи опште перцепције са значењем ‘осећати’ (нпр. рус. *ощуцать/чувствовать запах*, слч. *cítiť vůňi*, буг. *чуствам миризма* ‘осећати мирис’); (4) когнати настали од **пахати*/**пахоти* и **vonjati* у савременим словенским језицима изражавају различите степене интензитета мириса (нпр. рус. *вонять* ‘смрдети’, глуж. *wonjeć* ‘мирисати (и добро и лоше)’, слн. *vonjati* ‘лепо мирисати’ и сл.), док се **smьrděti* употребљава искључиво за изражавање непријатног мириса, мада се степени интензитета смрада или нијансе датог перцептивног акта могу разликовати (нпр. чеш. *smrdět* ‘јачо смрдети’, с.-х. *smrdetu/smrdjeti*, мак. *смрди* ‘учинити нешто да смрди’, *се смрди* ‘постати смрдљив’).

4. ГЛАГОЛИ ОЛФАКТОРНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ У БАЧКО-СРЕМСКОМ РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ

Овај одељак ће бити посвећен анализи глагола олфакторне перцепције у бачко-сремском русинском језику која се ослања на Вибергову класификацију глагола перцепције. Приликом анализе ћемо скренути пажњу на сличности и разлике са системима глагола олфакторне перцепције у другим словенским језицима.

4.1. ГЛАГОЛИ ПЕРЦЕПТИВНЕ АКТИВНОСТИ

У бачко-сремском русинском језику постоје два глагола која су наслеђена из прасловенског **njuhati*, односно *нюхац* ‘њушити’ и његов деминутивни облик *нюхциц* ‘њушкати’. Оба глагола описују ситуацију у којој експеримент покушава да осети стимул, односно неки мирис или остатак мириса обично непосредним додиром чулног органа мириса са стимулом. Оваква ситуација је најчешће повезана са њушкањем од стране животиња, али може да се употреби и за човека. У *Речнику русинског народног језика* примећује се да се глагол *нюхциц* употребљава искључиво за изражавање њушења од стране животиња (SRNJA, 1: 828) иако се срећу примери у којима је субјекат људско

биће. При употреби наведених глагола експеријенсер се реализује као субјекат на синтаксичком нивоу, док стимул који је тражен од стране експеријенсера појављује се у позицији синтаксичког објекта.

- (1) *Нет нігде знаки цивілізації. Окупали зме ше у озеру, потим зме далей рачковали и нюхали.*

‘Нема нигде знакова цивилизације. Окупали смо се у језеру, затим смо даље бауљали и њушили’ (ІМ)

- (2) [Пшичок] *Нюхал драгу, дзвигал главу же би опахал воздух, але лем бежал и бежал.*

‘[Псић] је њушио пут, подигао је главу да би помирисао ваздух, али је само трчао и трчао’ (ЗН 3/2008 према SRNJA, 1: 828)

- (3) *Шмели нюха доокола и оганя заячки, а я зберам конарчки и складам их до снопа.*

‘Шмели њуши унаоколо и тера зечиће, а ја сакупљам гранчице и слажем их на сноп’ (МК)

- (4) *Лазар ше нагина и вон нюхци посцель.* (ŠV)

‘Лазар се нагиње и њушка кревет’

Поред тога, постоји и синонимичан глагол *пахац* ‘мирисати’ који води своје порекло од прасловенског **пахати*. Надевени глагол, за разлику од горенаведених глагола, не подразумева непосредан додир чулног органа мириса са стимулом, већ експеријенсер удише ваздух да осети мирис нечег или некога који се преноси струјом ваздуха. Уз овај глагол експеријенсер такође стоји у позицији синтаксичког субјекта у облику номинатива, а стимул – у позицији директне допуне у облику акузатива.

- (5) *Прицагуєм цело гу облачку отверам го, хпам вонка главу, закукуєм вонка, пахам швижи воздух и витрик з Дунаю, але ніч од того.*

‘Довлачим тело према прозорчићу, отварам га, гурам напоље главу, провирујем напоље, миришем свежи ваздух и ветрић са Дунава, али ништа од тога’ (ІМ)

- (6) *Зменьовали ше дні и ноци, але пах стретал лем завжатих и нахмурених людзох хтори не мали дзеку пахац квет.*

‘Смењивали су се дани и ноћи, али мирис је сретао само заузете и намрштене људе који нису имали вољу да миришу цвет’ (ЗН 1/2022)

4.2. ГЛАГОЛИ ПЕРЦЕПТИВНОГ ИСКУСТВА

У бачко-сремском русинском језику, као и у многим словенским језицима, недостаје посебна лексема за означавање значења перцептивног искуства. Овом чињеницом се разликује олфакторна перцепција од визуалне и аудитивне перцепције за које постоје посебне лексеме за означавање значења перцепције инертног односно неинтенционалног типа (уп. *видзиц* ‘видети’, *чуц* ‘чути’ – детаљно в. Окапо, 2017; 2022). Међутим, потребно је истаћи да без обзира на недостајање посебне лексеме за означавање датог значења ипак постоји разликовање између перцептивне активности и перцептивног искуства. За изражавање наведеног значења употребљава се глагол опште перцепције *чувствовац* ‘осећати’ (најчешће је праћен именицом *пах* ‘мирис’) који по правилу описује ситуацију са олфакторном перцепцијом која се остварује независно од жеље или интенције експеријенсера.

- (7) *Знаш ти же я ище вше чувствуем пах тей жеми цо сом ю млади орал, з коњми за плугом ходзел од рана до змерку, кельо раз и по мешачку.*

‘Знаш ти да ја још увек осећам мирис ове земље што сам је млад орао, са коњима за плугом ишао од јутра до сумрака, колико пута и по месечини’ (JUP)

- (8) *Можебуц шерцо того Ярацаня пожада знова почуствовац пах пажици, послухац як гуски сича коло долини кед браня гушатка, стретнуц ше зоз давнима пайташами, сушедами, зоз родзину, шестру, ей мужом и фамилию.*

‘Може бити да ће срце овог Јарашчана пожелети поново да осети мирис ливаде, послуша како гуске шиште око долине кад штите гушчићи, сретне се са давним пријатељима, суседима, са родбином, сестром, њеним мужем и породицом’ (RuS)

У тим контекстима није могуће употребити глаголе перцептивне активности као што су *нюхац* ‘њушити’, *нюхциц* ‘њушкати’ и *пахац* ‘мирисати’.

4.3. СЕНЗОРНИ КОПУЛАТИВНИ ГЛАГОЛИ

Сензорни копулативни глаголи реферишу не само о врсти перцептивног модалитета, већ и о дескриптивној и евалуативној особини стеченог чулног утиска. При употреби глагола овог типа њихова допуна може да буде адвербијална и клаузална – на пример, *Душан изгледа лепо у том оделу, Твој брат изгледа као да није се наспавао, Њена идеја звучи привлачно, Његов глас звучи као да долази из телефонске слушалице*. Када се ради о олфакторној

перцепцији, у бачко-сремском русинском језику функцију сензорног копулативног глагола врши глагол *пахнуц* који потиче из прасловенског глагола **пахнѣти*. Наведени глагол захтева различите типове допуна у зависности од значења. (а) Када се описују дескриптивне или евалуативне особине извора или носиоца мириса, у позицији синтаксичког субјекта стоји стимул, док је допуна адвербијална или клаузална која даје дескрипцију или евалуацију мириса о којем се ради.

(9) – *Гей, ест, але нїяк ше не можем здогаднуц цо би так крашне могло пахнуц.*

‘– Да, има, али никако не можемо да се сетимо шта би овако лепо могло да мирише’ (VN 1/2013)

(10) *Але кед будзеш мушиц през рок – през два есц чарни хлеб, як блато, а вец достанеш били житни хлеб, та теди осетиши, же вон так пахне, як лозово квице.*

‘Али када будеш морао за годину – за две јести црни хлеб, као блато, а онда добијеш пшенични хлеб, па тада ћеш осетити да он мирише као цвеће лозе’ (НК)

Када се преноси само та чињеница да стимул издаје неки мирис или кад је експеријенсеру јасно из контекста о којем мирису је реч, допуна уз сензорни копулативни глагол *пахнуц* се изоставља. У наведеним значењима експеријенсер је сигуран у то шта или ко издаје мирис о којем се ради, односно у овим случајевима се врста мириса одређује на начин који се експеријенсеру чини најлогичнијим и најприроднијим.

(11) *Квеце миле не лем прето же пахне.*

‘Цвеће је мило не само зато што мирише’ (ДР)

(12) *Кед зме прировновали живот у Австралиї и ту цо видзела, наша собешеднїца приємно несподзивана же ше ми ту ище вше квалитетно и здраво костираме, же пожива смачна, же диня пахне у цалей кухнї, же ше дома вари, [...].*

‘Када смо упоређивали живот у Аустралији и овде што сам видела, наша саговорница је била пријатно изненађена што се ми овде још увек квалитетно и здраво хранимо, што је храна укусна, што диња мирише у целој кухињи, што се код куће кува, [...]’ (RS 3.9.2023.)

(б) Кад неки феномен дође у најнепосреднији контакт са извором или носиоцем мириса и због тога постаје миришљав или кад експеријенсер неочекивано осети неки мирис на који мисли, употребљавају се уз наведени глагол предлошко-падежне конструкције „на + N_{Acc}“ и „за + N_{Instr}“. Према

Граматици русинског језика (Рамаџ, 2006: 353), забележена је само конструкција „*на + N_{Acc}*“ која се појављује код глагола *пахнуц* – в. примере (13) и (14), али, као у примеру (15), код неких аутора/говорника се уочава и употреба конструкције „*за + N_{Instr}*“ у истом значењу. На употребу ове друге конструкције утиче синонимични глагол *чуц* ‘чути; осећати мирис’ који је семантички сличан глаголу *пахнуц* и везује се са наведеним двама конструкцијама без суштинског значењског разликовања (Рамаџ, 2006: 220).

(13) Будзе пахнуц цали Дурдџов на смачни гулаши веліх кухарох.

‘Мирисаће Ђурђево на укусне гулаше многих куvara’ (VV)

(14) *Кед ноц починала коло штири попоадню, валал починал пахнуц на дим.*

‘Када је ноћ почињала око четири поподне, село је почињало да мирише на дим’ (VN 4/2019)

(15) *Видзел сом потим, по твари, кед уж лсжал у хижі а цала просторія пахла за благо згнітима овоцами, лем без ферменту, як кед би остала тота иста сладкосц.*

‘Видео сам затим, по лицу, кад је већ лежао у соби а цела просторија је мирисала на благо иструлело воће, само без фермента, као да је остала та иста слаткоћа’ (MH)

Према Ивић (Ivić, 2007: 299), у српском језику се користи конструкција „*на + N_{Acc}*“ у безличној реченици кад експеријенсер није сигуран да ли је његов стечен чулни утисак тај мирис за који зна или на који мисли – нпр. *Ту мирише на ђурђевак* према *Ту мирише ђурђевак*. У бачко-сремском русинском језику, међутим, није уобичајена оваква употреба глагола *пахуц* и пронађен је само један пример у Граматици – уп. *У городу пахло на пражене месо* ‘У граду је мирисало на пржено месо’ (Рамаџ, 2006: 353). Како бисмо одредили да ли је безлична употреба наведеног глагола последица утицаја српског језика или не, потребно је детаљнија анализа синтаксичких особина наведеног глагола са већим корпусом.

4.4. ГЛАГОЛИ ПЕРЦЕПТИВНОСТИ

Глаголи перцептивности реферишу о могућности перципирања неког перцептивног феномена. У бачко-сремском русинском језику постоје два различита начина за изражавање ове семантичке зоне. Прво је употреба безличне предикативне конструкције „*буц + инфинитив*“ која се пре свега фокусира на могућност перцептивног искуства. Када је у питању олфакторна перцепција, употребљавају се конструкције *буц чуц* ‘мирисати се’ и *буц чувствовац (пах)* ‘осећати се’, у чијем се облику презента изоставља глагол *буц* као што се види у примеру (17).

(16) *Вноци коло итирох годзин було чуц звонка до хижи паленіско, дим, цигурно шмеце палели, та сом облак заварла.*

‘Ноћас око четири сата је споља у кућу улазио мирис паљевине, дим, сигурно су смеће палили па сам затворио прозор’ (SRNJ)

(17) *Месо уж дакус чуц.*

‘Месо већ мало мирише’ (ЂР)

(18) *У ваздуху було чувствовац пах яри.*

‘У ваздуху се осетио мирис пролећа’ (ZH 5/2023)

Ваљало би још додати да конструкцију *буц чуц* често прате предлошко-падежне конструкције „*на* + N_{Acc}“ и „*за* + N_{Instr}“ када субјекат који иначе не издаје мирис постаје миришљав због непосредног контакта са извором или носиоцем неког мириса. У датом случају директни објекат врши функцију посредника тог мириса и обележава се помоћу објекатског акузатива – уп. *Чуц це*_{Acc} *за доганом*_{Instr} /*паленку*_{Instr}, *Чуц це*_{Acc} *на доган*_{Acc} /*паленку*_{Acc} ‘Миришеш на дуван/ракију’ (Рамаџ, 2006: 220).

Друго је употреба рефлексивне конструкције са *ше* (< *sę) која најчешће описује ситуацију са пасивном олфакторном ситуацијом. За разлику од конструкција *буц чуц* и *буц чувствовац (пах)*, дата конструкција се не фокусира на могућност перцептивног искуства, него на остварење неинтенционалног перцептивног акта пасивним путем.

(19) *Як гражданє приявели, у ваздуху ше чувствус пах розпуценой пластики, бензину и ацетону, а локална самоуправа на терен послала инспекторох хтори би мали випитац тот случай загадзованя ваздуху.*

‘Како су грађани пријавили, у ваздуху се осећа мирис ослабљене пластике, бензина и ацетона, а локална самоуправа је на терен послала инспекторе који би требало да испитају овај случај загађења ваздуха’ (RTV 01.08.2024.)

(20) *Того дня у школи ше чувствовал пах кифлочкох, колачицох и овоци.*

‘Тог дана у школи се осетио мирис кифлица, колачића и воћа’ (VN 4/2022)

4.5. СЕНЗОРНИ ГЛАГОЛИ

Сензорни глаголи описују релативно „сиров“ осећај без навођења експеријенсера (Viberg, 2021: 36). У бачко-сремском русинском лексикону у ту класу глагола спада практично само глагол *шмердзиц* који је настао од прасловенског глагола **smьrděti*. Дати глагол се употребљава искључиво за означавање ситуације са крајње непријатним мирисом, односно смрадом. Дати глагол поседује два синтаксичка модела: први модел је кад нешто испушта крајње непријатан мирис и у позицији синтаксичког субјекта стоји извор или носилац тог непријатног мириса, док други модел са предлошко-падежном конструкцијом „*на* + N_{Acc}“ (код неких аутора/говорника и „*за* + N_{Instr}“) упућује на тај непријатан мирис који се осећа преко субјекта-посредника.

- (21) *Наш собешеднік Синиша Мали гвари же стереотип о тим же коже млеко шмердзи и ма неприємни смак панує прето же велі кози у валале єдза шицко, та вец таке и млеко.*

‘Наш саговорник Синиша Мали каже да стереотип о томе да козје млеко смрди и има непријатан укус влада зато што већина коза у селу једе све, па је онда такво и млеко’ (RS 14.4.2018)

- (22) *Од теди прешли два мешаци, депония рошнє и шмердзи више баржей.*

‘Од тада је прошло два месеца, депонија расте и смрди све јаче’ (RS 30.4.2018)

- (23) *Мой коч шмердзи на гной, га?*

‘Моја кола смрде на ђубриво, је л’ да?’ (МК)

- (24) *[...], понеже цали локал шмердзел на швижго випаковану балегу, а у локалу, нікого крем нєй, читателю.*

‘[...], јер је цео локал смрдео на свеже избачену балегу, а у локалу, нема никога сем ње, читаоче’ (IM)

4.6. СЕМАНТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА СИСТЕМА БАЗИЧНИХ ГЛАГОЛА ОЛФАКТОРНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ У БАЧКО-СРЕМСКОМ РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ

На основу анализе спроведене у овом одељку могу се издвојити семантичка организација система базичних глагола олфакторне перцепције у бачко-сремском русинском језику и његове заједничке и специфичне карактеристике које леже између размотреног и осталих словенских језика.

Бачко-сремски русински језик лексикализује семантичко потпоље олфакторне перцепције помоћу базичних глагола *нюхац*, *нюхциц*, *пахац*, *чувствовац* (*пах*), *пахнуц*, *буц чуц*, *буц чувствовац* (*пах*), *чуц ше* и *шмердзиц*. Као и у другим словенским језицима, наведени језик разликује пет главних семантичких зона олфакторне перцепције користећи и лексичка и граматичка средства. Значење перцептивне активности лексикализују глаголи *нюхац*, *нюхциц* (< **њихати*) и *пахац* (< **пахати*), док за значење перцептивног искуства не постоји посебна олфакторна лексема и уместо ње се употребљава глагол опште перцепције *чувствовац* (*пах*). Када је реч о глаголима који указују на перцептивни феномен, у улози сензорног копулативног глагола јавља се глагол *пахнуц* (< **пахнути*), а у семантичкој зони перцептибилности иступају граматичка средства као што су *буц чуц* (< **čiti*) и *буц чувствовац* (*пах*) за означавање могућности перцептивног акта и *чуц ше* (< **čiti*) за означавање остварења пасивног перцептивног акта, док се за интензитет мириса употребљава сензорни глагол *шмердзиц* (< **smřdĕti*) који се појављује у контекстима са крајње непријатним мирисом. Дистрибуција базичних глагола олфакторне перцепције у бачко-сремском русинском језику може се представити у Табели 2 приказаној доле:

Табела 2. Дистрибуција базичних глагола олфакторне перцепције у бачко-сремском русинском језику

Семантичка зона:	Глаголи и предикати:	Синтаксичке моделе:
Глаголи перцептивне активности	<i>нюхац</i> <i>нюхциц</i> <i>пахац</i>	$N_{\text{Nom}} + V + N_{\text{Acc}}$
Глаголи перцептивног искуства	<i>чувствовац</i> (<i>пах</i>)	$N_{\text{Nom}} + V + N_{\text{Acc}}$
Сензорни копулативни глаголи	<i>пахнуц</i>	$N_{\text{Nom}} + V + \text{Adv/ComCl}$ $N_{\text{Nom}} + V + \text{на} + N_{\text{Acc}} / \text{за} + N_{\text{Instr}}$
Глаголи перцептибилност	<i>буц чуц</i>	$N_{\text{Nom}} + \text{Pred} + N_{\text{Acc}}$ $N_{\text{Nom}} + \text{Pred} (+ N_{\text{Acc}}) + \text{на} + N_{\text{Acc}} / \text{за} + N_{\text{Instr}}$
	<i>буц чувствовац</i> (<i>пах</i>)	$N_{\text{Nom}} + \text{Pred} + N_{\text{Acc}}$
	<i>чуц ше</i>	$N_{\text{Nom}} + V$
Сензорни глаголи	<i>шмердзиц</i>	$N_{\text{Nom}} + V$ $N_{\text{Nom}} + V + \text{на} + N_{\text{Acc}} / \text{за} + N_{\text{Instr}}$

Међу словенским језицима чији су нам подаци доступни, бачко-сремски русински језик показује високе сличности са карпато-русинским, пољским, чешким, словачким и украјинским језиком. Прво, карпато-русински и бачко-сремски русински језик поседују глаголе настале од **пахати* и **пахоти* између којих се уочава семантичка опозиција перцептивне активности и перцептивног феномена. У размотреном језику такође се употребљава конструкција „**byti* + инфинитив“ за означавање перцептивбилности, односно ситуације у којој се ради о могућности остварења датог перцептивног акта, мада у датом језику се користи и рефлексивна конструкција која се, за разлику од наведене конструкције, фокусира на остварење неинтенционалног перцептивног акта пасивним путем. Употреба рефлексивне конструкције, као што примећује Ј. Рамач (Ramač, 2006: 220), јесте највероватније утицај српског или хрватског језика са којима се бачко-сремски русински језик налази у сталном и дуготрајном контакту, међутим, уочава се и паралелна употреба споменутих двеју конструкција код истог аутора/говорника и не може се увек закључити да је то интерференција српског или хрватског језика (Okano, 2022: 183–184). У вези са тим аспектом би била потребна детаљнија анализа на већем корпусу.

5. ЗАКЉУЧНИ КОМЕНТАРИ

У овом раду је проведена анализа базичних глагола олфакторне перцепције у бачко-сремском језику са посебним освртом на њихову етимологију и семантичку организацију. Резултати анализе потврђују следеће: (1) као и други словенски језици, размотрени језик поседује лексеме за означавање олфакторне ситуације које су наслеђене из прасловенског лексичког слоја и то су *нюхац*, *нюхциц* (< **njixati*), *пахац* (< **пахати*), *пахнуц* (< **пахоти*), *буц чуц* (< **čuti*), *чуц ше* (< **čuti*) и *шмердзиц* (< **směrděti*); (2) за размотрени језик је такође релевантна опозиција између пет главних семантичких зона перцепције, а које се разликују помоћу лексичких и граматичких средстава; (3) судећи по дистрибуцији и семантичкој организацији базичних глагола олфакторне перцепције, лексички систем размотреног језика има највише сличности са језицима који су генетски и ареално повезани, односно са карпато-русинским, пољским, чешким, словачким и украјинским. У оквиру овог рада размотрени су само базични глаголи олфакторне перцепције, а периферни или изведени глаголи и именице нису узети у обзир и њима би било потребно посветити пажњу посебном приликом.

Kaname Okano

SLAVIC VERBS OF OLFACTORY PERCEPTION AND THEIR PARALLELS IN BAČKA-SREM RUTHENIAN

SUMMARY

This paper is dedicated to analyzing basic verbs of olfactory perception in the Bačka-Srem Ruthenian language, with particular attention to their etymology and semantic organization. From the perspective of Slavic etymology, as with other contemporary Slavic languages, this language also possesses verbs of olfactory perception inherited from Proto-Slavic verbs which directly or indirectly relate to the olfactory perception. However, in each language, their distribution and lexical systems are organized to varying degrees in different ways. The paper examines the lexical system of basic olfactory perception verbs in the mentioned language and confirms the following conclusions: (1) The language in question has verbs for denoting olfactory situations that have originated from the Proto-Slavic verbs, such as *njuxac* ‘sniff’, *njuxcic* ‘sniff’ (< **njuxati*), *paxac* ‘smell at’ (< **paxati*), *paxnuc* ‘smell’ (< **paxnŋti*), *buc čuc* ‘be olfactible’, *čuc še* ‘smell’ (< **čuti*), and *šmerdzic* ‘stink’ (< **smьrděti*); (2) In the examined language, an opposition is observed between five main semantic zones of perception and their differentiation using lexical and grammatical means; (3) The lexical system of the examined language shows the greatest similarities with the languages that are genetically and areally related.

KEYWORDS: semantics, etymology, lexicalization, verbs of olfactory perception, Bačka-Srem Ruthenian, Slavic languages.

КОРИШЋЕНЕ СКРАЋЕНИЦЕ

acc = акузатив, Adv = прилог, ComCl = реченична допуна, Instr = инструментал, Nom = номинатив, Pred = предикатив, блр. = белоруски, буг. = бугарски, глуж. = горњолужички, говор. = говорни, дијал. = дијалект, длуж. = доњолужички, застр. = застарели, књиж. = књижевни, крсн. = карпаторусински, лем. = лемковски, мак. = македонски, пољ. = пољски, слч. = словачки, слн. = словеначки, с. = српски, с.-х. = српски и хрватски, укр. = украјински, х. = хрватски, чеш. = чешки.

LITERATURA

- Apresjan, JU. D. (1995). *Izbrannye trudy. Tom II. Integral'noe opisanie jazyka i sistemnaja leksikografija*. Moskva: Jazyki russoj kul'tury. (Cyrillic)
- Gisborne, N. 2010. *The Event Structure of Perception Verbs*. Oxford: Oxford University Press.
- Grković-Mejdžor, J. (2013). *Istorijska lingvistika: Kognitivno-tipološke studije*. Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka kuća Zorana Stojanovića. (Cyrillic)
- Havránek, B. – Jedlička, A. (1981). *Česká mluvnice*. Praha: SPN.
- Ivić, M. 2007. Relevantna uloga čula mirisa egzemplifikovana srpskim jezičkim faktima, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* L, 297–301. (Cyrillic)
- Jędrzejowski, Ł. – Staniewski, P. (2021). Rendering what the nose perceives: An introduction. In: Jędrzejowski, Ł., Staniewski, P. (eds.) *The Linguistics of Olfaction: Typological and Diachronic Approaches to Synchronic Diversity*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–34.
- Kaliušenko, Ju.V. 2014. Aktanty situacii s ol'faktornymi glagolami inertnogo tipa (na materiale anglijskogo, latyšskogo, nemeckogo, ruskogo i ukrainskogo jazykov). *Acta Linguistica* 8, 1, 104–115. (Cyrillic)
- Kanazashi, K. (2019). On Some Features of Slovene Sentence Construction *biti*+infinitive: From the Viewpoint of the Czech Parallel Sentence Construction [in Japanese]. *Slavia Iaponica* 22, 197–226.
- Mihaljević, M. 2009. The structure of complements of verbs of perception in Croatian. Franks, S., Chidambaram, V., Joseph, B. (Eds.) *A linguist's linguist: Studies in South Slavic linguistics in honor of E. Wayles Browne*. Bloomington, 317–353.
- Okano, K. (2017). Glagoli vizuelne percepcije u vojvođanskom rusinskom jeziku u svetlu slovenske etimologije. *Limes Slavicus* 2, 148–162. (Cyrillic)
- Okano, K. (2022). Glagoli auditivne percepcije u vojvođanskom rusinskom jeziku u svetlu slovenske etimologije. *Rusinistični studiji = Ruthenian Studies* 6, 171–190. (Cyrillic)
- Padučeva, E. V. (2004). *Dinamičeskie modeli v semantike leksiki*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury. (Cyrillic)
- Popović, D. (2016). *Predikati percepcije u ruskom i srpskom jeziku* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad. (Cyrillic)
- Ramač, JU. (2006). *Gramatika ruskoho jazyka*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (Cyrillic)
- Ružička, J. et al. (1966). *Morfologija slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

- Sanković, N.M. (2023). *Glagoli emitovanja perceptivnih stimulusa u srpskom jeziku* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd. (Cyrillic)
- Šul'žuk, K. F. (2010). *Syntaksys ukrajins'koji movy*. Kyjiv: Akademija. (Cyrillic)
- Viberg, Å. (1984). Verbs of perception: a typological study. Butterworth, B., Comrie, B., Dahl, Ö. *Explanations for language universals*, 123–162. Berlin–New York–Amsterdam.
- Viberg, Å. (2008). Swedish verbs of perception from a typological and contrastive perspective. In: de los Ángeles Gómez González, M., J. L. Mackenzie, González Álvarez, E. M. (eds.) *Languages and Cultures in Contrast and Comparison*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 123–172.
- Viberg, Å. (2015). Sensation, perception and cognition: Swedish in a typological-contrastive perspective. *Functions of Language* 22/1, 96–131.
- Viberg, Å. (2019). Phenomenon-based perception verbs in Swedish from a typological and contrastive perspective. In: Gilbert, É. (ed.) *Perception, perceptibilité et objet perçu. Approches inter-langues*. Caen: Presses Universitaires de Caen, 17–48.
- Viberg, Å. (2021). Why smell is special? A case study of a European language: Swedish. In: Jędrzejowski, Ł., Staniewski, P. (eds.) *The Linguistics of Olfaction: Typological and Diachronic Approaches to Synchronic Diversity*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 35–72.

РЕЧНИЦИ

- Beekes, R.S.P. (2010). *Etymological Dictionary of Greek, vol. 1–2*. Leiden, Boston: Brill.
- Brückner, A. (1974). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- DNS: *Dolnoserbsko-nimske słowniki*. Preuzeto sa <http://www.dolnoserbški.de/ndw/>
- DRMJ: *Digitalen rečnik na makedonskiot jazik*. Preuzeto sa <http://drmj.eu/> (Cyrillic)
- ERHSJ: Skok, P. (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, 1–4*. Zagreb: JAZU.
- ERSJ: (2006). *Etimološki rečnik srpskog jezika, sveska 2: BA–BD*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Institut za srpski jezik SANU.
- ESUM: (1982–2012). *Etimolohičny slovnyk ukrajinskoji movy, 1–6*. Kyjiv: Naukova dumka. (Cyrillic)
- ÈSSJA: Trubačev O.N. (red). *Ètimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov:*

- praslavjanskij leksičeskij fond, vypusk 1–42*. Moskva: Nauka. (Cyrillic)
- Fasmer, M. (1986–1987). *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka, I–IV*. Moskva: Progress. (Cyrillic) Preuzeto sa <https://lexicography.online/etymology/vasmer/>
- HS: (2017). *Hornjoserbsce.de*. Preuzeto sa <https://obersorbisch.de/>
- ISSČ: *Internetový slovník současné češtiny*. Preuzeto sa <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny>
- Králik, L. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA.
- Krylov, G.A. (2005). *Ètimologičeskogo slovarja russkogo jazyka*. Sankt-Peterburg: Poligrafuslugi. Preuzeto sa <https://lexicography.online/etymology/krylov/> (Cyrillic)
- MAS: Evgen'eva, A. P. (red.) (1999). *Slovar' russkogo jazyka: v 4 t*. Moskva: Russkij jazyk, Poligrafresurs.
- Pokorny, J. (1959). *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke. Preuzeto sa <https://indogermanisch.org/pokorny-etymologisches-woerterbuch/index.htm>
- RBE: (1977–2012). *Rečnik na b''lgarskija ezik (Onlajn)*. Sofija: BAN, AI „Prof. Marin Drinov“. Preuzeto sa <https://ibl.bas.bg/rbe/> (Cyrillic)
- RMS: (1967–1976). *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, I–III*. Novi Sad: Matica srpska – Zagreb: Matica hrvatska; IV–VI. Novi Sad: Matica srpska. (Cyrillic)
- RRS: Kerča, I. (2007). *Rusyns'ko-rus'kỳj slovnyk, I–II*. Užhorod: PoliPrint. (Cyrillic)
- RSJ: (2007). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska. (Cyrillic)
- RSS: Ramač, JU. (red.) (2010). *Rusko-serbski slovnjik*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskix Rusnacox. (Cyrillic)
- SES: Snoj, M. (2005). *Slovenski etimološki slovar*. Spletna izdaja. Preuzeto sa <https://fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar>
- SJP: (1997). *Słownik języka polskiego PWN*. Preuzeto sa <https://sjp.pwn.pl/>
- SRNJA: Ramač, JU. (red.) (2017). *Slovnjik ruskoho narodnoho jazika, I–II*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskix Rusnacox. (Cyrillic)
- SSJ: (1959–1968). *Slovník slovenského jazyka, I–VI*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Preuzeto sa <https://slovník.juls.savba.sk/?d=peciar>
- SSKJ: (2000). *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Spletna izdaja. Preuzeto sa <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>
- SUM: Bilodid, I.K. (red.) (1970–1980). *Slovnuk ukrajins'koji movy v II tomax*. Kyjiv: Naukova dumka. Preuzeto sa <https://sum.in.ua/> (Cyrillic)
- TSBM: (1977–1984). *Tłumačal'ny sloŭnik bielaruskaj movy ŭ 5-ci tamach*. Minsk: Bjełarus. Sav. Encykłapiedyja imia Pjetrusia Broŭki. Preuzeto sa <http://www.skarnik.by/tsbm> (Cyrillic)

ИЗБОРИ ПРИМЕРА

BMW: BMWSLO.com Preuzeto sa <https://www.bmwslo.com/topic/39757-cevi-na-bencin-pumpi/>

ĐP: Papharhaji, D. (2009). *Zapor: vibrana proza*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)

IM: Međeši, I. (2011). *Špaciri po spodku dunca*. Novi Sad: Ustanova studentski kulturni centar. (Cyrillic)

JUP: Pap, Ju. (2010). *Bači Đura z Kerestura: Ej, bul to kediš krasni čas*. Novi Sad: Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu.

LMN: *L'vivs'ka Manufakura Novyn*. Z kvartyry jšov rizkyj zapax hazu: na L'vivščyni vrjatuvaly 64-ričnoho čolovika. Preuzeto sa <https://www.lmn.in.ua/z-kvartyry-jshov-rizkyj-zapakh-hazu-na-lvivshchyni-vriatuvaly-64-richnoho-cholovika/>

MČ: Čykyvdja, M. (2016). *Myhal' Čykyvdja – Literaturnyj sajt. Trye partyzany*. Preuzeto sa <http://380996604484.avtor.me/note/43231>

MK: Kočiš, M. M. 1963. *Kročaji*. Ruski Kerestur: Ruske slovo. (Cyrillic)

PL: *Politika. Požar kod Sombora, vatra se širi ka kućama u naselju Čvorak i Rokvcima* (24.7.2024.). Preuzeto sa <https://www.politika.rs/scc/clanak/624647/Pozar-kod-Sombora-vatra-se-siri-ka-kucama-u-naselju-Cvorak-i-Rokvcima>

RS: *Ruske slovo*. Preuzeto sa <http://www.ruskeslovo.com/> (Cyrillic)

RTV: *Radio-televizija Vojvodina*. Preuzeto sa <http://www.rtv.rs/rsn/> (Cyrillic)

RuS: (2013). *Rusnaci u švetu*. Vol. 12, No. 3 (September–December). Preuzeto sa <http://ruskatube.x10host.com/rus/Rusnaci%20u%20svece%2034.pdf> (Cyrillic)

SK: *Súkromné konzervatórium. Beseda s autorom Veže elfov* (17.12.2014). Preuzeto sa <https://www.konzervatoriumnitra.sk/muza/69-beseda-s-autorom-veze-elfov>

ŠV: *Švetlosc*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)

VN: *Vjenčić/Venčuk*. Vukovar: Savez Rusina Republike Hrvatske. (Cyrillic)

VV: *Vojvodanske vesti. Mirisaće Đurđevo na ukusne gulaše mnogih kuvara / Budze pahnuc cali Đurđov na smačni gulaši veljix kuxarox* (9.8.2019) Preuzeto sa <https://vojvodjanskevesti.rs/mirisace-djurdjevo-na-ukusne-gulase-mnogih-kuvara-budze-pahnuc-cali-d%D1%8Erd%D1%8Cov-na-smacni-%D2%91ulasi-vel%D1%97h-kuharoh/> (Cyrillic)

ZH: *Zahradka: časopis za dzeci*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)

Марко Симонович*
Универзитет у Грацу
Факултет гуманитики
Одделене за славянски јазики

UDK 811.16'367.622
doi: 10.19090/rs.2024.8.56-69

Оригиналан научни рад
примљен 20.10.2024.
прихваћено за штампу 01.12.2024.

Предраг Ковачевич**
Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одделене за англистику

ВИД НОМИНАЛИЗАЦИЈОХ НА -НС/-ЦЕ У РУСКИМ И ЙОМУ ЗРОДНИХ И СУШЕДНИХ ЈАЗИКОХ¹

У работи представени резултати квантитативнеј студије номинализацијох на *-нс/-це* у руским и у јазиких котри рускому најзроднейши (українски и словацки) або з руским у најинтензивнейшим контакту (сербскогорватски). За прикладніки зоз тих штирох јазиких вираховани пропорції номинализацијох на *-нс/-це* направених зоз закончених дієсловох у одношеню на шицки номинализациї на *-нс/-це*. Резултати указую же, за розлику од українского и словацкого, сербскогорватски и руски прикладнік маю винїмково нїзки пропорції номинализацијох на *-нс/-це* направених зоз закончених дієсловох: таки номинализациї у текстох на тих јазиких меней як пиятина. Додатково мири продуктивносци (вираховани як учасц хапаксох у числу номинализацијох) указали же ше руски заш лем розликує од сербскогорватского у тим же у сербскогорватским номинализациї зоз незакончених дієсловох вельо продуктивнейши як тоти зоз закончених дієсловох, док у руским (и у украинским) такей розлики нет. Понукнуте толковане же ше руски у тим погляду пре контакт зоз сербскогорватским приближує гу јужнославянскому типу, дзе вид дієслова барз уплївує на доступносц номинализациї на *-нс/-це*, але ище вше чува релативно високу продуктивносц номинализацијох зоз обидвох видох.

КЛЮЧНИ СЛОВА: номинализациї на *-нс/-це*, корпусне вигледоване, продуктивносц, вид дієслова, руски, сербскогорватски, украински, словацки

* rkcma@gmail.com

** pedjakovacevic90@gmail.com

¹ Работа часц проекту *Multifunctionality in Morphology*, Австрийского фонду за науку (Grant DOI 10.55776/16258), и проекту *Клаузале допуне између језичке структуре и идентитета: документовање, визуализација, и теорија варијације (без личних зависних реченица у штокавском – ClaCoLaSI*, Фонда за науку Републики Србији (проект число 1589).

1. УВОД

У фокусу тей статї девербални номіналізації на *-нс/-це* (наприклад *спанє* и *досцигнуце*) як у руским так и у язикох котри рускому язику найзроднейши (українски и словацки) або з руским у найінтензивнейшим контакту (сербскогорватски²).

Девербални номіналізації на *-нс/-це* (и пандани тих законченых) існую у шицких славянских язикох и у векшини (кед не у шицких) праве вони найпродуктивнейши тип номіналізаціїох. Їх продуктивносц и предвидзуюче значенє причина же ше тоти номіналізації у даєдних описах трима аж за часц кон'югації дієслова. Приклади таких описах *Morfologija slovenského jazyka* (Dvonč et al. 1966) и *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika* (Brabec, Hraste & Živković 1968).

Заш лем, поровнуюци описи славянских язикох указую же продуктивносц номіналізаціїох на *-нс/-це* (и панданох) рижна у рижних язикох. Так наприклад Мишмаш и колегове, на основи по 600 дієсловах у польским, словенским, сербскогорватским, болгарским и русийским, нашли же у польским язику продуктивносц скоро стопроцентна, покля на другим екстрему русийски язик, дзе лем зоз коло половки дієсловах мож направиц тот тип номіналізації (Mišmaš et al. 2020).

Окрем польского, дзе продуктивносц скоро абсолютна, у шицких других язикох у їх прикладніку Мишмаш и колегове обачели розлику медзи законченима и незаконченима дієсловами, при чим номіналізації зоз незакончених дієсловах вельо продуктивнейши як номіналізації зоз закончених дієсловах. Шицки три южнославянски язики у їх прикладніку (словенски, сербскогорватски и болгарски) указую скоро абсолютну продуктивносц номіналізаціїох зоз незакончених дієсловах, покля при закончених дієсловах продуктивносц пада од заходу гу востоку: найвисша у словенским, а найнізша у болгарским язику.

Мишмаш и колегове обачую же у сербскогорватским медзи законченима дієсловами найвекша група тих зоз хторих не мож направиц прилаплїву номіналізацію (39,7%), цалком прилаплїву номіналізацію мож направиц зоз 32,3% дієсловах, а часточно прилаплїву номіналізацію зоз 28 %. Гу тим резултатом мож додац новши резултати на векшим прикладніку. У бази податкох WeSoSlav (Arsenijević et al. у пририхтованю) жридлово бешедніки сербскогорватского номіналізації пробовали твориц зоз 5300 найчастейших дієсловах. Медзи незаконченима дієсловами продуктивносц

² У тей статї шлідзиме векшину існуючей літератури и хаснуєме термин сербскогорватски за векшински язик (або язики) Сербії, Горватскей, Босни и Герцеговини и Чарней Гори. Гоч лінгвістични розлики знука сербскогорватского непобиваючо існую и могу оправдовац окреме розпатране у других доменах, у домену номіналізаціїох розлики барз ограничени.

скоро стопроцентна (99,6%), а медзи законченима дієсловами лем 48% маю одвитууюу номинализацию.

У литератури о сербскогорватским обачене же розлики медзи номинализациями зоз двох видох не огранічени на продуктивносц. Таки розлики тиж так обачени у прозодії и семантики тих номинализацийох (Simonović & Arsenijević 2014, Arsenijević 2020, Kovačević 2021, Simonović 2022). Цо ше дотика прозодії, номинализациї зоз незакончених дієсловах маю акцент хтори мож найсц у парадигми дієслова (або у инфинитиву або у презенту), док шицки номинализациї зоз закончених дієсловах маю исти акцент (такв. длуговиходни акцент на предостатнім складу), хтори ше не зявює у парадигми дієслова. Цо ше дотика семантики, обща тенденция же номинализациї зоз незакончених дієсловах маю предвидзуюче процесне значене, док значене номинализацийох зоз закончених дієсловах чежше предвидзиц: даєдни знача резултат або подію, але велі маю (и) цалком специфични значеня.

Же бизме илустровали описане, у шлідующей таблічки повторюєме приклади зоз Simonović & Arsenijević (2014, 186, приклад 1). Акцент означуєме и зоз традиционалну нотацию (у тексту зоз кирилку) и зоз медзинародну транскрипцию (IPA).

Таблічка 1: Приклади девербалних номинализацийох зоз Simonović & Arsenijević (2014).

	инфинитив	номинализация
незак.	рјешáвати [rjɛˈʃa:váti] ‘ришовац’	рјешáвãње [rjɛˈʃa:váːnje] ‘ришоване’
зак.	рјјéшити [ˈr(i)jɛ:ʃiti] ‘ришиц’	рјешéње [rjɛˈʃeːné] ‘ришене’
незак.	признáвати [priˈzna:váti] ‘припознавац’	признáвãње [priˈzna:váːnje] ‘припознаване’
зак.	признати [ˈpriznáti] ‘припознац’	признáње [priˈznaːné] ‘припознане’
незак.	сáдити [ˈsa:díti] ‘садзиц’	сáђéње [ˈsa:dzeːnje] ‘садзене’
зак.	засáдити [zaˈsa:díti] ‘засадзиц’	*засађéње

У таблічки приказани такв. видово пари зоз одвитууюцима номинализациями. Треца пара приклад описаней ограніченей продуктивносци за закончени дієслова: гвиздочка указує же номинализация зоз законченого *засађéње дієслова не иснує. То мож поровнац зоз рускими еквивалентами: и у руским садзене можліва номинализация, а *засадзене неможліва. У других двох парох обидва дієслова твора номинализациї. Єдна обачліва розлика же номинализациї зоз незакончених дієсловах маю акцент инфинитиву, док номинализациї зоз закончених дієсловах маю иншаки акцент (але обидва

исти). Руски еквиваленти у тим случаю не указую ніяки розлики бо у руским акцент фиксовани на предостатнім складу. Але при семантичних розликах поровнане зоз руским смислове. Номиналізації *рјешавање* и *признавање*, як и руски еквиваленти *ришоване* и *припознаване* маю процесни значеня хтори покриваю шицки значеня одвитуюючих дієсловох. Номиналізації *рјешење* и *признање*, як и руски еквиваленти *ришене* и *припознане*, можу мац значеня резултату (обидва) або події (лем друга номиналізација), але и барз специфични и цалком непредвидзуюци значеня як наприклад “писмено принешена судска або административна одлука” за *рјешење/ришене* або “награда за дацо дружтвено хасновите” за *признање/припознане*.

На основи таких розликах Simonović & Arsenijević (2014) заклучую же у сербскогорватским номиналізації зоз закончених дієсловох меней повязани зоз одвитуююцима дієсловами як номиналізації зоз незакончених дієсловох. У їх терминології номиналізації зоз незакончених дієсловох парадигматски, а номиналізації зоз закончених дієсловох непарадигматски.

На основи трох описаних парох випатра же и у руским иснує подобна розлика, гоч ше рефлектує лем у продуктивности и семантики, а не и у прозодії. Заш лем то не значи же у шицких славянских языках иснує така розлика. Наприклад русийски язык, котри ше у прикладніку Мишмаш и колегох визначає як язык зоз мало можлівима номиналізацијама, указує цалком розличну слику, як илюстроване у Таблїчки 2. Треца пара не ма номиналізації на *-ние*, перша ма лем номиналізацию зоз законченого дієслова, а друга лем зоз незаконченого. Обачліве же можліви номиналізації одвитує руским номиналізацијом обидвох видох (так наприклад *процес ришованя проблемох* по русийски будзе *процесс решения проблем*). Така ситуація у руским обчекована на основи анализи Бискупа (Biskup 2023), дзе автор твердзи же русийски номиналізації (за розлику од ческих) не маю вид.

Таблїчка 2: Русийски еквиваленти прикладох девербалних номиналізацијох зоз Simonović & Arsenijević (2014)

	инфинитив	номиналізација
незак.	решать ‘ришовац’	*решение
зак.	решить ‘ришиц’	решение ‘ришоване, ришене’
незак.	узнавать ‘припознавац’	узнавание ‘припознаване, припознане’
зак.	узнать ‘припознац’	*узнание
незак.	садить ‘садзиц’	*сажение
зак.	засадить ‘засадзиц’	*засажение

Кед тоту ситуацію поровнаме зоз двома рускому найзроднейшима язиками, українским и словацким, видземе дакус иншаку слику. Словацки ше справує подобно польському зоз Mišmaš et al. (2020), у смислу же шицки шейсц дієслова твора номинализациї (уклучуюци и *zasadenie*). Обачліва и една семантична розлика: у словацким ше значене резултату “ришене” (наприклад у контексту *точное ришене задатку*) виражує зоз номинализацию зоз незаконченого дієслова.

Таблічка 3: Словацки еквиваленти прикладох девербалних номинализацийох зоз Simonović & Arsenijević (2014).

	инфинитив	номинализация
незак.	riešiť ‘ришовац’	riešenie ‘ришоване, ришене’
зак.	vyriešiť ‘ришиц’	vyriešenie ‘ришене’
незак.	uznávať ‘припознавац’	uznávanie ‘припознаване’
зак.	uznať ‘припознац’	uznanie ‘припознање’
незак.	sadiť ‘садзиц’	sadenie ‘садзене’
зак.	zasadiť ‘засадзиц’	zasadenie

Барз висока продуктивносц номинализацийох зоз дієсловах обидвох видох и исноване видових парох при номинализацийох уж описане за чески у Biskup (2023). На основи того (гоч часточного) розпатраня податкох о заходнославянских язикох видзи ше нам же мож генерализовац же у ніх номинализациї зоз шицких дієсловах подобни номинализацийом зоз незакончених дієсловах у сербскогорватским, у смислу же су барз продуктивни и могу чувац значене дієслова.

На основи представених податкох зоз русийского би могло випатрац же восточнославянски язики противни екстрем, бо ше голем у русийским номинализациї справую як номинализациї зоз закончених дієсловах у сербскогорватским: чежко предвидзиц зоз котрих дієсловах мож твориц номинализацию и яки значеня номинализация превежне. Заш лем, як указую податки у Таблічки 4, мож повесц же така генерализация можлива лем за русийски бо ше українски справує иншак, то ест же у українским номинализациї на *-ння/-ття* вельо продуктивнейши як одвитууюци номинализациї у русийским, гоч ище вше меней продуктивни як у словацким. Як видземе, една зоз 6 українских номинализацийох не прилаплїва шицким бешедніком, цо у прикладзе означене зоз знаком питаня.

Таблічка 4: Українски еквиваленти прикладох девербалних номіналізаційох зоз Simonović & Arsenijević (2014).

	инфинитив	номинализация
незак.	рішати 'ришовац'	?рішання 'ришоване'
зак.	рішити 'ришиц'	рішення 'ришоване, ришене'
незак.	визнавати 'припознавац'	визнавання 'припознаване'
зак.	визнати 'припознац'	визнання 'припознане'
незак.	садіти 'садзиц'	сáдження 'садзене'
зак.	засадіти 'засадзиц'	засáдження

Тото прелиминарне поровноване на барз оґраніченим прикладніку указує же руски, кед бешеда о номіналізаційох на *-не/-це*, подобнейши сербскогорватскому як найзроднейшим язиком, українському и словацкому. Тоту генерализацію вшеліак треба перевіриц на векшим прикладніку. Шлідуюца часц пошвечена методолоґії того перевірюваня.

2. МЕТОДОЛОґІЯ

Методолоґія представених квантитативних вигледованьох ше сновала на хаснованю корпусох. Зоз корпусох ше достало списки найчастейших дієсловох, и зоз тих спискох виберани дієслова зоз котрих жридлово бешедніки пробовали твориц номіналізації. За руски язик корпус нажаль, не иснує. У таких случайох мож хасновац алтернативну методолоґію, котра представена у Simonović, Kovačević & Milićev (прилапене за обявйоване). Тоти авторе робели на материялу зоз славяносербского, варіетету за котри нет ані корпус ані жридлових бешеднікох. Авторе у тексту котри вигледовали идентифіковали шицки номіналізації, а потим за каждую номіналізацію зоз помоцу словнікох и других описох одредзели якого виду дієслово у ей основі. Так було можливе вираховац процент номіналізаційох зоз незакончених и закончених дієсловох на уровню текста и достати проценти поровновац зоз процентами котри достати зоз подобних прикладнікох на других язикох. Як вше у таких вигледованьох, мож достац два проценти: єден на основі чишленя каждого зявйованя каждой номіналізації у тексту (чишлене по зявйованьох, анґ. *token count*) и други на основі чишленя каждой номіналізації у тексту лем раз (чишлене по типох, анґ. *type count*).

2.1. МАТЕРИЯЛИ

За тото вигледованє зме як корпуси хасновали подобни збирки текстох на штирох языкох у фокусу: руским (панонскей варианти), українским, сербскогорватским и словацким. Же бизме достали стандардизовану основу за поровнованє лингвистичних прикметох медзи языками и обезпечели конзистентносц у змисту, регистру, тону и других прикметох текстох, кажди зоз корпусох бул направени зоз єдного цалого числа явно доступного академского часописа зоз фокусом на студії літератури и култури. Вибрани часописи були: Русинистични студії за руски, Ї за українски, КУЛТ за сербскогорватски и *Culturologica Slovaca* за словацки.

Шицки тексти зоз вибраних числох були прекопирани до окремого документу и зоз документох висцерани тексти и часци текстох на других языкох. Як указує таблічка, конечни корпуси ше розликую по велькосци. Найвекши руски корпус, а найменши сербскогорватски. Без огляду на тоті розлики шицки штири корпуси досц вельки же би були репрезентативни за потреби того вигледованя.

Таблічка 5: Прикладніки и число словох у корпусох

	руски	українски	сербскогорватски	словацки
Прикладнік	Русинистични студії, число 2, 2019.	Ї, число 65, 2001.	КУЛТ, число 4, 2019.	<i>Culturologica Slovaca</i> , число 1, 2023.
Число словох (без текстох на других языкох)	67,745	49,841	28,175	59,671

Кажди зоз штирох корпусох аплоудовани до софтверу #Lancsbox X (Brezina & Platt 2024), хтори оможлівює правенє корпуса котри мож прегледовац зоз регуларнима виразами. Номинализациї на *-нє/-це* и панданох гледани зоз регуларнима виразами у (1).

(1)

а. руски: [word=.*н(е|ь|ом|ьох|я|ю|ями)] и [word=.*ц(о|м|оx|а|у|ами)]

б. українски: [word=.*(н|т)(ь|ня|ням|ню|ні|нів|нями|нях|тя|тям|тю|ті|тів|тями|тях)]

в. сербскогорватски: [word=».*(ањ|ењ|ућ|ић|ећ)(е|а|у|ем|има)»]

г. словацки: [word=».*(н|t)(ie|ia|iu|í|ím|iam|iach|iami)»]

Зоз тима регулярними виразами мож найсц шицки форми шицких номіналізаційох на *-нє/-це* і панданох. Заш лем тим регулярним виразом одвитую і барз велі слова котри не форми номіналізаційох. Наприклад вираз [word=.*н(є|ьом|ьох|я|ю|ями)] нам так найдзе і слова як *нє, селянє, вежнє, читальня* ітд. Прето шицки результати прегледованя мушели буц ручно препатрани.

Же би ше то зробело, результати гледаня зоз регулярним виразом були ведно зоз контекстом прекопирани до новей таблічки. Там шицки слова ановани як форми номіналізаційох або нє. Кед слово ановане як форма номіналізації, до таблічки уписани инфинитив дієслова зоз котрого направена номіналізація. Тота анотация нам оможлівує пречишліц номіналізації на *-нє/-це* і панданох у штирох корпусох. Результати представени у Таблічці 6.

Таблічка 6: Число номіналізаційох на *-нє/-це* і панданох у штирох корпусох

Число номіналізаційох	руски	українски	сербскогорватски	словацки
Чишлєнє по зявйованьох	1,103	775	646	1,708
Чишлєнє по типох	239	283	270	481

Результати у таблічці указую же ше розлики у велькосци прикладнікох не вше одсликую у розликох у числох номіналізаційох на *-нє/-це* і панданох. Так напр. українски прикладнік скоро два раз векши як сербскогорватски, але числа номіналізаційох не барз розлични. Ту важне надпомнуц же частосц у тексту не мож інтерпретовац як знак векшей продуктивносци. Важне за нашо потреби же числа номіналізаційох достаточни же би оможлівели генерализованє за тоті язики.

Кед видзелени шицки номіналізації на *-нє/-це* і панданох, шлїдуюци крочай була анотация виду дієсловах у їх основи. Тот процес зробели авторе ручно, зоз помоцу словнікох штирох языкох. При анотацийі ше двовидово дієслова чишлєло як незакончени бо ше у языкох дзе исную розлики медзи видами двовидово дієслова справую як незакончени (напр. у сербскогорватским зоз каждого двовидового дієслова мож направиц номіналізацію).

Шицки анотацийі зробени у таблічкох на інфраструктури Google Sheets³, котра оможлівела і автоматизоване чишлєнє і статистични анализи. Главни квантитативни результати то пропорційі номіналізаційох на *-нє/-це* зоз закончених дієсловах у одношеню на числа шицких номіналізаційох на *-нє/-це*. Як уж надпомнута, розпатранє пропорційох оможлівує поровнанє прикладнікох розличних велькосци.

³ Шицки податки обявени у Ivanović et al. (2024)..

3. РЕЗУЛТАТИ

Нашо резултати, резимовани у таблічки, указую значни розлики у пропорційох закончених основох у номинализацийох на *-не/-це* и панданох у наших штирох прикладнікох, як у чишленю по типох, так и у чишленю по зявйованьох.

Таблічка 7: Проценти закончених основох у номинализацийох на *-не/-це* и панданох

	руски	українски	сербскогорватски	словацки
Чишленє по зявйованьох	17.3%	52.2%	15.8%	33.8%
Чишленє по типох	18.8%	57.9%	15%	47.8%

Як видно зоз таблічки, пропорция закончених основох найвисша у українским прикладніку, дзе вецей як половка шицких номинализацийох направена зоз закончених дієсловох, як у чишленю по типох, так и у чишленю по зявйованьох (52,2% односно 57,9%). На другим екстрему сербскогорватски, дзе у прикладніку найдзени лем 15% номинализацийох зоз закончених дієсловох. Словацки прикладнік дакус медзи тима двома екстремами, а источасно єдини прикладнік у котрим барз велька розлика медзи двома способами чишленя: перфективних основох 33.8% кед чишліме по типох, а 47.8% кед чишліме по зявйованьох. Конечно, руски язык, котри у главним фокусу того поровняня, найподобнейши сербскогорватскому, зоз лем дакус висшу пропорцию номинализацийох на *-не/-це* зоз закончених дієсловох: 17,3% кед чишліме по типох, а 18,8% кед чишліме по зявйованьох.

4. ДИСКУСИЯ

Нашо главни резултати указую же язики котри зме поровновали маю три розлични способи справованя, при чим ше сербскогорватски и руски справую подобно. З оглядом на релативно вельки прикладніки, можеме обчековац же одношеня медзи тима трома профилами останю исти и у других прикладнікох. Єдина студия котра хасновала подобну методологию Simonović et al. (прилапене за обявйованє), дзе описани резултати за сербскогорватски прикладнік дакус векши як наш (1094 зявйованя, 334 типи) и за подобни русийски прикладнік (1705 зявйованя, 435 типи). У їх прикладнікох розлики медзи сербскогорватским и русийским барз подобни розликом медзи сербскогорватским и українским у нашей студії, гоч пропорції номинализацийох зоз закончених дієсловох дакус висши: за сербскогорватски 21,3% кед чишліме по типох, а 26% кед чишліме по зявйованьох, а за русийски 65% кед чишліме по типох, а 62,3% кед чишліме по зявйованьох.

Гоч наша методологія оможліває ідентифікувац системски розлики медзи язиками там дзе квантитативни резултати (и нашим случаю пропорції) барз розлични, ей важне огранічене тото же подобни резултати не знача сигурно же бешеда о подобних системах. Хасновани пропорції закончених основох нам не поведза ніч о продуктивносци, та так можеме достац подобни пропорції за систему у котрей номіналізації барз продуктивни и за систему у котрей лем мале число дієсловох твори тоти номіналізації. Єден способ же би ше вираховала продуктивносц то учасц хапаксох (словох котри ше у прикладніку зяваю лем раз) у числу номіналізаціїоох. Висока пропорція хапаксох указує на висшу продуктивносц. Напр. кед у тексту 1000 зявйованя и шицки 1000 хапакси, пропорція хапаксох 1000/1000 односно 1. То найвисша можліва пропорція, котра указує же ше релевантна деривация хаснує зоз веліма розличнима основами. А кед у тексту 1000 зявйованя и зоз ніх лем едно хапакс, пропорція хапаксох 1/1000 односно 0,001 и тотя нізка пропорція указує же деривация не барз продуктивна. И тоти пропорції мож вираховац по типах и по зявйованьох. У таблічки приказани пропорції хапаксох за закончени и незакончени основи у штирох прикладнікоох.

Таблічка 8: Пропорції хапаксох у номіналізаціїоох на *-не/-це* и панданох

	руски		українски		сербскогорватски		словацки	
	незак.	зак.	незак.	зак.	незак.	зак.	незак.	зак.
Хапакси по зявйованьох	0.10	0.11	0.18	0.21	0.29	0.22	0.13	0.21
Хапакси по типах	0.47	0.49	0.55	0.51	0.69	0.54	0.59	0.53

За разлику од пропорційоох закончених основох, пропорції хапаксох не мож поровновац безпостредно за прикладніки розличних велькосцох, але вшеліак мож знука язикох поровновац пропорції хапаксох за закончени и незакончени основи. Кед так опатримо тоти податки, знова видзимо три профіли, але тєраз руски найподобнейши українському. У руским и українским номіналізації зоз закончених и незакончених дієсловох подобно продуктивни, у сербскогорватским, як и обчековане, продуктивнейши номіналізації зоз незакончених дієсловох, а у словацким знова находзимо розлики медзи чишленьом по типах и чишленьом по зявйованьох.

Кед ше тєраз врацимо гу поровнаню сербскогорватского и руского, котри мали барз подобни пропорції закончених основох у номіналізаціїоох, можеме заключиц же дакус висши пропорції у руским (17,3% наспрам 15% кед

чишліме по типах односно 18,8% наспрам 15,8% кед чишліме по зявйованьох) вироятно указую на реалну розлику медзи язиками, у смислу же упрекоцц велім пожичком и калком зоз сербскогорватского, у руским хасноване номинализацийох на *-нє/-це* зоз закончених дієсловах дакус меней огранічене. Гоч анализу конкретних прикладох и групох прикладох охабяме за будучи вигледованя, ту можеме спомнуц даскельо приклади зоз нашого руского прикладніка дзе сербскогорватски пандан иншаки тип номинализацийі. Таки напр. *зявенє* сг. *појава* (**појављење*), *поволанє* сг. *позив* (**позвање*) и *потвердженє* сг. *потврда* (**потврђење*).

5. ЗАКЛЮЧЕНЕ

У теј статі зме представели квантитативни податки о упліву вида дієслова на доступноцц номинализацийох на *-нє/-це* и у руским и йому зродних и сушедних языкох. Нашо резултати указую же руски найподобнейши сербскогорватскому у смислу же у текстох на обидвох языкох номинализацийі зоз закончених дієсловах релативно ридки (меней як пиятина номинализацийох на *-нє/-це* у тексту). Заш лем додатни мири продуктивности указали же номинализацийі зоз закончених дієсловах у руским продуктивнейши як у сербскогорватским. У остатку того заключеня начишліме найважнейши напрями за будучи студийі.

Гоч нашо резултати указую значни тенденційі, треба подцагнуц же будзе хасновите кед будучи вигледаня репродукую нашу студию або ей часци на векших прикладнікох. Єст и даскельо важни квантитативни индикатори котри по тераз не мож вираховац за руски бо не иснує корпус руского языка. Таки индикатор наприклад проценти дієсловах у корпусу зоз котрих мож направиц номинализацийі на *-нє/-це*. Без таких податкох поровнания з другима язиками вельо чежши, и прето наша надія же руски язык неодлуга достане сучасни корпус.

Конечно, наша студия ше не занімала зоз пошлїдками тих резултатох за теорійі номинализацийох. На перши погляд випатра же нашо резултати досц компатибилни зоз генерализациями зоз литератури, дзе заходнославянски пандани номинализацийох на *-нє/-це* инкорпорую цале дієслово и прето су компатибилни зоз шицкима дієсловами, восточнославянски инкорпорую вельо меншу структуру, док у южнославянских языкох номинализацийі зоз незакончених дієсловах инкорпорую цале дієслово а тоти зоз закончених дієсловах лем меншу структуру. Руски ше у тим контексту приближує гу южнославянскому типу, але вид дієслова у нїм ище вше не так уплівни як у сербскогорватским.

ASPECT OF NJE/CE-NOMINALIZATIONS IN PANNONIAN RUSYN AND ITS RELATED AND NEIGHBORING LANGUAGES

SUMMARY

This paper examines the morphosyntactic properties of nominalizations ending in *-nje/-ce* in Pannonian Rusyn from a comparative, contrastive, and contact perspective. The primary objective of the study is to compare the morphosyntactic behavior of these nominalizations in Pannonian Rusyn with their counterparts in Ukrainian, Slovak, and Serbo-Croatian. These languages are selected for comparison based on their historical and geographical proximity to Pannonian Rusyn. Ukrainian and Slovak are genetically closely related to Pannonian Rusyn, while Serbo-Croatian is the language with which Pannonian Rusyn is in the most intense contact.

The focus of the study is specifically on the aspectual properties of the base verbs from which these nominalizations are derived. The analysis pays particular attention to the relative proportions of perfective and imperfective stems in these nominalizations, as the verbal aspect is known to be a salient grammatical category in Slavic languages. Through this comparison, the study aims to determine whether Pannonian Rusyn nominalizations align more closely with the East Slavic (Ukrainian), West Slavic (Slovak), or South Slavic (Serbo-Croatian) patterns of nominalization.

To achieve the research objectives, comparable corpora were compiled for each of the languages under study. These corpora consisted of one issue from an academic journal in the field of literary and cultural studies in each language. The corpora were systematically searched for nominalizations ending in *-nje/-ce* (and counterparts). The extracted nominalizations were annotated based on the aspect of the base verb, distinguishing between perfective stems on the one hand and imperfective and biaspectual stems on the other. Two measures of the ratio of perfective stems were used to quantify the distribution of verbal aspect in nominalizations. The first measure was based on token count, which considered all individual instances of nominalizations. The second measure was based on type count, where multiple occurrences of the same nominalization lexeme were counted as one.

The findings indicate that Pannonian Rusyn nominalizations align most closely with Serbo-Croatian on both measures of perfective-to-imperfective ratio. Specifically, Pannonian Rusyn, like Serbo-Croatian, exhibits a relatively low proportion of nominalizations derived from perfective stems, with both languages showing less than 20% of perfective nominalizations. This contrasts sharply with Ukrainian, where nominalizations from perfective stems make up over 50% of

the total. In Slovak, the results were more variable, with a significant discrepancy between the type-based measure (47.8%) and the token-based measure (33.8%).

The study also includes an analysis of the productivity of nominalizations across the languages, calculated based on the proportion of hapaxes, or nominalizations occurring only once, within the corpus. In this regard, Serbo-Croatian nominalizations from imperfective (and biaspectual) verbs were found to be significantly more productive than those from perfective verbs. Pannonian Rusyn, on the other hand, showed no such strong distinction in productivity between aspects, aligning more closely with Ukrainian in this respect. These results suggest that while Pannonian Rusyn may have converged toward a South Slavic pattern of nominalization through contact with Serbo-Croatian, it retains some distinctive features, particularly in terms of productivity across verbal aspects.

KEYWORDS: nje/ce-nominalizations, corpus analysis, productivity, verb aspect, Pannonian Rusyn, Serbo-Croatian, Ukrainian, Slovak

ЛИТЕРАТУРА

- Arsenijević, B. (2020) Deverbal nouns in-ie and their variation across the South Slavic area, *Linguistica*, 60(1), 7-29.
- Arsenijević, B.–Gomboc Čeh, K.–Marušič, F.–Milosavljević, S.–Mišmaš, P.–Simić, J.–Simonović, M. & Žaucer, R. U pririchtovanju. *WeSoSlav: Database of the Western South Slavic verbal system*.
- Biskup, P. (2023). Aspect separated from aspectual markers in Russian and Czech. U: Biskup, P.–Börner M., Mueller-Reichau, O. & Shcherbina, I. (Red.) (2023). *Advances in formal Slavic linguistics 2021*. Berlin: Language Science Press. 61–98.
- Brabec, I.–Hraste, M. & Živković, S. (1968). *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brezina, V.–Platt, W. (2024). #LancsBox X 4.0.0 [softverski paket], lancsbox.lancaster.ac.uk
- Dvonč, L.–Horák, G.–Miko, F.–Mistrík, J.–Oravec, J.–Ružička, J. & Urbančok, M. (1966). *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied 1966.
- Kovačević, P. (2021). On the internal structure of Serbian-(n) je nominalizations, *Acta Linguistica Academica*, 68(4), 426-453.
- Mišmaš, P.–Simonović, M.–Arsenijević, B.–Milosavljević, S.–Będkowska-Kopczyk, A.–Rogić, A. & Antonyuk-Yudina. S. (2020). Plavanje da, zaplavanje

ne? Obrazilo -je v glagolnikih in drugih okoljih v vseslovanskem kontekstu. U: Šekli, M. & Rezončnik, L. (Red.) (2020). *Slovenski jezik in književnost v srednjeevropskem prostoru*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 221–231.

Simonović, M. (2022). Neo-Štokavian deverbals je-nominalisations contain passive participles, *Journal of Slavic Linguistics*, 30(3), 1-13.

Simonović, M. & Arsenijević, B. (2014). Regular and honorary membership: On two kinds of deverbals nouns in Serbo-Croatian, *Lingue e linguaggio*, 13(2), 185-210.

Simonović, M.–Kovačević, P. & Milićev, T. (prilapene za objavjovanje). When *-nie* met *-nje*: Slavonic-Serbian loan deverbals nominals. U: Serés, D.–Milosavljević, S.–Simić, J.–Simonović, M.—Stojković, J.—& Živojinović, J. (Red.) (u pririchtovanju). *Advances in formal Slavic linguistics 2023*. Berlin: Language Science Press.

ПОДАТКИ

Ivanović, S.– Simonović, M. & Kovačević, P. (2024). Deverbals nominalizations and aspect in Pannonian Rusyn, BCMS, Ukrainian and Slovak [Zbirka podatkoch]. *Zenodo*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14254158>.

Оксана Тимко Дітко

Філософський факультет Загреб, Хорватія*

Юлія Юсип-Якимович

Філологічний факультет
Ужгородського національного
університету, Україна**

UDK 003.3491(497)

doi: 10.19090/rs.2024.8.70-87

Прегледни рад 20.10.2024.

примљен 20.10.2024.

прихваћено за штампу 01.12.2024.

ГЛАГОЛИЦЯ НА СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: ГІПОТЕЗИ, ТЕОРІЇ, ФАКТИ***

Стаття аналізує роль глаголичного письма в історії, культурі та цивілізації слов'янських народів. У статті подано огляд та систематизацію знань про глаголицю на слов'янських територіях, автори виокремлюють чотири окремі періоди її розвитку. Представлено еволюцію поглядів П. Я. Шафарика. Хоча глаголиця вийшла з ужитку в інших слов'янських землях до XII століття, однак залишалася активною в Хорватії та зазнала змін, вступивши в «золотий вік» у своєму розвитку, про що свідчить огляд хорватської глаголичної спадщини, включаючи найдавніший текст, Башчанську плиту (1100 р. н.е.), першу хорватську друковану книгу, Міссал за римським обрядом (1483 р. н.е.). Четвертий період розвитку глаголиці проходив виключно у Хорватії, поширюється на сучасну епоху і служить відмінною рисою хорватської ідентичності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глаголиця, періодизація, слов'янські землі, глаголиця кругла, глаголиця площа.

*okditko@ffzg.unizg.hr

** julia.jusyp@uzhnu.edu.ua

*** Доповідь на XXX Міжнародному славістичному форумі у Львові, 25-26 травня 2023 р.

ВСТУП

Завдання нашої статті - крізь призму віків віддзеркалити роль глаголичного письма в історії, культурі, цивілізації слов'ян з проекцією на слов'янський південь, захід, схід, окресливши феномен її поступу в один символічний вектор - від минулого через історичний екскурс до сучасного.

У розвитку глаголичного письма за всю його історію можна виділити чотири періоди:

Перший період: глаголична писемність як частина загальнослов'янської старослов'янської літературної традиції, триває від появи глаголиці на заході Балкан до середини XIII ст.

Другий період: розквіт глаголичної писемності (з кінця XIV ст. до початку XVI в.), золотий вік - сильний вплив західноєвропейських літератур, поява нелітургійних збірок нового типу на змішаному церковнослов'янсько-народному чи чистому народному (переважно хорватському чи чакавському) діалекті.

Третій період: поступовий відхід від глаголичної традиції до латинської та кириличної з XVI ст.

Четвертий період: репрезентативний Хорватії сягає сучасної доби.

1. ПЕРШИЙ ПЕРІОД. ГІПОТЕЗИ. ФАКТИ. ТЕОРІЇ

Проблема виникнення та походження глаголичної азбуки є однією з найбільш дискусійних в історії слов'янської писемності. Наявність у ранньому періоді слов'янської писемності двох різних азбук – глаголичної та кириличної – споконвіку привертає увагу дослідників. Дискусія про давність двох азбук почалася ще у XVIII ст., активно продовжувалась у XIX, має неоднозначне розв'язання у XX і з новою силою відновила у XXI ст.

1.1. ГІПОТЕЗИ

Найбільш популярною була гіпотеза, висунена ще наприкінці XVIII ст. чеським ученим Г. Добнером про те, що глаголицю створив Костянтин, а кирилиця постала пізніше як компіляція грецького уставу і глаголиці.

У першій половині XIX ст. гіпотеза Г. Добнера мала найбільше прихильників.

Однак Й. Добровський вважав глаголицю явищем XIV ст., котре виникло у хорватів як тайнопис, щоб урятувати богослужіння та богослужбові книги від переслідувань римської церкви.

П. Й. Шафарик у ранніх своїх працях – *Розквіт слов'янської літератури в Болгарії* (1848), *Погляд на перші століття глаголичної писемності* (1852), *Пам'ятки глаголичної писемності* (1853), *Глаголичні фрагменти* (1857) підтримував гіпотезу Й. Добровського.

1.2. ФАКТИ

Реальні аргументи, факти на користь гіпотези давнішого походження глаголиці, ніж кирилиці з'явилися вперше у 1836 р. У цьому році був відкритий і виданий глаголичний рукопис *Збірник Клоца*, в якому глаголичне письмо має округлішу форму (див. Додаток 1), аніж тоді поширена хорватська квадратна глаголиця (див. Додаток 2).

Додаток 1. Кругла глаголиця

† Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ

Додаток 2. Квадратна глаголиця

† Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ

Збірник Клоца – рештки великої рукописної збірки житій і проповідей (усього збереглося 14 аркушів). Основну частину пам'ятки – 12 листків – знайшов В. Копітар у бібліотеці графа Клоца в м. Тренто (Тридент, в Італії). Він видав їх разом з цінною передмовою в 1836 р. – *Glagolita Clozianus*.

У передмові В. Копітар висловив припущення, що саме глаголиця була створена Костянтином, але підтвердженнь бракувало (Юсип-Якимович, 2021: 11).

1.3. ТЕОРІЇ

Нові відкриття, вивчення, публікація старослов'янських пам'яток з різних слов'янських територій заклали ґрунт для повного утвердження теорії про давніше походження глаголиці, створеної Костянтином, ніж кирилиці. У 40-ві та 50-ті роки XIX ст. у науковий обіг входять нові глаголичні пам'ятки, які В. Григорович знайшов і вивіз із афонських монастирів – у 1842 р. *Маріїнське Євангеліє* із монастиря Святої Богородиці Марії; це неповний рукопис на 173 пергаментних листах.

У 1845 р. *Зографське Четвероевангеліє* із Зографського монастиря; це теж неповний рукопис на 304 пергаментних листках.

Також у 1845 р. Рильський, або Македонський, глаголичний листок відкритий В. І. Григоровичем у монастирі Івана Рильського в Болгарії.

Стала відомою в науковому світі кирилична пам'ятка XIII ст. – *Боянський палімпсест*, у якому кириличний текст був написаний поверх змитого глаголичного. Було знайдено *Охридський Апостол* XII ст., у якому окремі місця написані глаголицею. Це уривок тексту євангелія на 2 листах, знайдений 1845 р. В. І. Григоровичем у м. Охриді, в Західній Македонії; у 1865 р. В. І. Григорович подарував пам'ятку бібліотеці Одеського університету, де вона зберігається й зараз.

Було виявлено *Житіє Святого Климента*, в якому зазначалося, що Климент винайшов нову «більш ясну» азбуку.

П. Успенському вдалось відкрити *Синайський псалтир* – рукопис на 177 листках у 1850 р. у монастирі св. Катерини на горі Синай в Аравії, а також *Синайський требник* (молитвослов) у 1850 р. у тому ж монастирі на Синаї, що й *Синайський псалтир*.

Празькі глаголичні листки чи Празькі уривки, які у 1855 р. у Празі відкрив німецький історик К. Гефлер (старослов'янська пам'ятка моравсько-чеської редакції).

Саме ця пам'ятка мотивувала П. Й. Шафарика переглянути свої міркування щодо часового співвідношення глаголиці та кирилиці.

У 1857 р. П. Й. Шафарик та К. Гефлер опублікували текст пам'ятки. Про час написання пам'ятки висловлювалися різні припущення. П. Й. Шафарик, зокрема, вважав *Празькі глаголичні листки* дуже давніми – він датував їх другою половиною IX або початком X ст.

Натхнений цим відкриттям, П. Й. Шафарик у 1858 р. опублікував велику працю *Про походження і батьківщину глаголиці*.

У ній учений обґрунтував гіпотезу з трьох основних положень:

- 1) глаголиця давніша від кирилиці;
- 2) глаголиця – витвір Костянтина;
- 3) кирилиця – витвір Климента Охридського.

На користь своєї теорії П. Й. Шафарик наводить цілий ряд аргументів. За твердженням П. Й. Шафарика, глаголична азбука була складена для слов'ян Моравії і Паннонії, де здійснювали свою місіонерську діяльність Костянтин і Мефодій. Звідси найдавніші глаголичні рукописи поширювалися на південь і південний схід, до Болгарії, Сербії тощо.

Теорія Добнера–Шафарика про зв'язок глаголичного алфавіту з діяльністю Костянтина була розвинута низкою учених славістів і палеографів, зокрема В. Ягичем, В. Щепкіним, визнана істориками письма Ч. Лоукоткою, М. Коуеном. У дослідженнях цих учених актуалізуються основні аргументи П. Й. Шафарика на користь того, що “думка про Кирила як творця глаголиці ніким не спростовується”, що глаголиця була першою азбукою, оскільки до “Костянтина та Мефодія слов'янська мова передавалася за допомогою грецьких та латинських букв”, що в Моравії і Паннонії, де працювали до свого вигнання Костянтин і Мефодій, поширені рукописи, написані глаголицею, а кирилиця виникла пізніше як вдосконалення глаголиці на основі грецького уставу, до того ж, аналіз мови пам'яток “засвідчує західне походження саме глаголичних, а не кириличних рукописів” (Щепкін, 1967: 12).

У XIX–XX ст. теорія П. Й. Шафарика “успішно витлумачує всі нові факти” (Щепкін, 1967: 26). Зокрема, праці С. Кульбакіна, Р. Нахтігала, А. Вайяна, Б. Велчева та інших підтверджують аргументи чеського просвітника про те, що Костянтин створив саме глаголицю, відстоюють положення про пізнє формування кирилиці Климентом Охридським на території Першого Болгарського царства у правописній школі царя Симеона. (Юсип-Якимович, 2021: 13).

Таким чином, сукупність нагромаджених фактів дала підстави П.Й. Шафаріку вперше сформулювати науково обґрунтовану теорію про давніше походження глаголиці, ніж кирилиці. Палеографічні ознаки глаголиці, своєрідно витлумачені Шафаріком, історичні свідоцтва про винахід слов'янської азбуки і лінгвістичні дані дали славісту підстави для висновку, що глаголиця давніша, ніж кирилиця.

Теорія П.Й. Шафарика була прийнята і розвинена цілою школою австрійських славістів та отримала подальший розвиток у працях Ф.

Міклошича, В. Ягича та ін., була прийнята слов'янським світом та дотепер визнана більшістю славістів. Так відомий словацький славіст М. Штець зазначає, що аргументи П. Й. Шафарика, наведені у праці *Про походження та батьківщину глаголиці* (Прага, 1858), досі є актуальними та неспростованими. Зокрема, а) пам'ятки старослов'янської писемності, що походять з періоду Великої Моравії (*Київські листки*, *Празькі глаголичні листки*), були написані глаголицею; б) збережені глаголичні старослов'янські пам'ятки свідчать про те, що їхня мова більш давня, ніж мова старослов'янських пам'яток, написаних кирилицею; в) палеографічні дослідження засвідчують, що глаголично-кириличні старослов'янські пам'ятки спочатку були написані глаголицею, літери якої в окремих місцях рукопису не повністю змиті, а потім доповнені кириличними літерами: це фрагменти *Боянського Євангелія*, *Ассеманієвого Євангелія* та інші (Štec, 1996: 294).

До сьогодні збереглися найдавніші глаголичні пам'ятки:

1. *Підпис Григорія 982 р.* – єдина датована глаголична пам'ятка (підпис глаголичними буквами на *Іверській грецькій грамоті 982 р.*). Пам'ятку відкрив у 40-х роках ХІХ ст. П. Успенський в Іверському монастирі на Афоні. Цінність підпису полягає тільки в тому, що він датований.

2. *Київські глаголичні листки* – одна з найдавніших і найцінніших старослов'янських пам'яток, збережених до нашого часу з Х ст. Зараз пам'ятка зберігається в рукописних фондах Державної публічної бібліотеки АН України в Києві (це уривок на 7 пергаментних листах, за змістом – римська обідня). Пам'ятка була завезена до Києва єрусалимським архимандритом Антоніном у 1862 р. і понад 10 років пролежала в Київській духовній академії, не привертаючи уваги вчених. У 1874 р. пам'ятку відкрив І. І. Срезневський, надрукував її в 1876 р. у праці *Вступ та нотатки про маловідомі і невідомі пам'ятки*. В.В. Німчук до 9-го Міжнародного з'їзду славістів у 1983 році перевидав цю пам'ятку факсимільним способом, транслітерувавши кирилицею та латиницею, з детальним описом, бібліографією досліджень та словопоказчиком.

З огляду хронології можна визнати, що глаголичні *Київські листки*, можливо й *Зографське Євангеліє*, написані в Х ст., належать до найдавніших старослов'янських пам'яток, які збереглися до нашого часу, а всі інші пам'ятки – пізнішого походження, з ХІ ст.

*Празькі уривки,
Зографське Євангеліє,
Марійнське Євангеліє,
Ассеманієве Євангеліє,
Збірник Клоца,
Синайський Псалтир,
Синайський Требник,
Рильські листки,
Боянський палімпсест,
Охридські листки*

З падінням Першого Болгарського царства в 1018 р. інтенсивність застосування глаголичної абетки на Балканах починає помітно знижуватися, і з XII ст. вона виходить із вживання в Болгарії та Македонії.

2. ДРУГИЙ ПЕРІОД

Це “золотий вік” глаголичної писемності (з кінця XIV ст. до початку XVI ст.). Під сильним впливом західноєвропейських літератур, з’являються нелітургійні збірки нового типу на змішаному церковнослов’янсько-народному чи чистому народному (переважно хорватському чакавському) діалекті.

2.1. ХОРВАТСЬКІ ЗЕМЛІ

Слід зауважити, що в останніх десятиліттях IX ст. на тлі середньовічної Хорватської держави була присутня лише латинська писемність. У такий осередок входить нова складова: глаголичне письмо і старослов’янська мова.

Немає джерел, які б дали інформацію про початки слов’янської книги в Хорватії, але є припущення, що хорвати з частиною учнів Кирила і Мефодія ознайомились між 60 і 80 роками IX ст. Було кілька сприятливих можливостей, щоб хорвати зустріли слов’янських просвітителів. На думку Ферди Шишича, найраніше це було 869 р. у час володіння князя Домагоя, коли брата їздили з Моравії до Риму через Паннонську Хорватію. Друга нагода була протягом Мефодієвого і Наумового повернення з Риму до Македонії через далматинські землі. (Vogović, 2019: 54).

З іншого боку, Векослав Клаіч датував ознайомлення хорватів з кирило-мефодіївським ученням пізніше, вже після смерті Мефодія (Клаіч, 1988: 92–93). Тоді його учні змушені були втікати з Моравії і частина подалася на південь. Там їх ніхто не переслідував і вони почали поширювати слов'янську літургію та книжки, написані глаголицею. Таким чином слов'янське богослужіння прижилося і вкоренилось у хорватській традиції.

Оскільки немає писемних даних у хорватській традиції про вплив Святих братів-просвітителів, деякі славісти розвинули теорію протилежну кирило-мефодіївської традиції. Вони вважали, що не було ніякого контакту з писемністю в Моравії, а взагалі там з самого початку була кирилиця.

Ці славісти вважали, що глаголицю розвинули саме хорвати і це ще до Святих Братів, імовірно в час хрещення хорватів у VII ст. (Hercigonja, 2009: 18).

Сьогодні славісти визнають, що автор глаголиці був Костянтин, але у Хорватії довго жила легенда про те, що автор глаголиці св. Єронім. Уперше цю легенду згадує папа Інокентій IV в листі до владики м. Сень, Филипа 29 березня 1248 р. «У твоєму листі ми дізнались, що у Славонії є окремих алфавіт яким користуються священники у богослужінні і кажуть що він від Святого Єроніма» (Glavičić, 2014: 161).

Ця легенда влаштувала Рим, бо завдяки їй могли наблизити священників глаголяшів, які правили служби церковнослов'янською мовою, до західної церкви.

М. Богівич у книжці *Глаголиця важлива частина хорватської ідентичності* наголошує «авторство Святого Єроніма слов'янського письма можна розуміти не лише як намагання самих глаголяшів легше захиститись, але і як бажання зв'язати їх зі західною Церквою» (Bogović, 2019: 78).

Деякі фахівці вважають, що легенду про авторство в укладанні глаголиці св. Єронімом поширили не глаголяші, а латинські священники, а може, і сам Ватикан.

Три основи, на яких ґрунтується авторство Єроніма: 1) Святий Єронім був хорват; 2) він переклав Святе письмо не лише на латинську мову, але і на свою рідну - хорватську; 3) Святого Єронім переклав на латинь Космографію *Етика Істра*, в кінці якої є алфавіт, який вважають за початок глаголиці.

Всі три тези сьогодні спростовані (Bogović, 2019: 113).

Насправді, Святий Єронім жив у IV чи V ст. і не міг бути ні автором глаголиці, ні хорватом. Але глаголяші століттями вважали Святого Єроніма автором глаголиці, його служба і житіє розміщені у чисельних хорватських требниках і збірниках. І все-таки фахівці вважають, що завдяки цій легенді і авторитету Святого Єроніма глаголиця у Хорватії дістала легітимність.

Про нього писали у XVI ст., що «він гордість, чесність і слава і світла корона хорватської мови» (Žubrinić, 1996: 132).

Найдавніші збережені згадки глаголичного богослужіння знаходяться у рішенні Сплітського віча з 925 р. про те, що священники, які правлять службу народною (старослов'янською) мовою, мають знати і латинську мову як службову мову римської Церкви (Hercigonja, 2009: 50–52).

Вся недовіра до священників глаголяшів з боку латинських священників була знята в 1248 р., коли владика Филип отримав дозвіл папи Інокентія, щоб у своїй єпархії проводити богослужіння хорватською церковнослов'янською мовою з книг, написаних квадратною глаголицею. Дозвіл папи Інокентія сприяв розвитку глаголичного богослужіння і хорватської глаголичної літургійної літератури. Хорватські глаголичні літургійні книги, хоч і написані іншою мовою і алфавітом, за обрядом однакові як латинські літургійні книги (Hercigonja, 2009: 52).

Окремо цінними у глаголичному богослужінні були співи, які сьогодні називають глаголичний спів.

Додаток 3. Глаголичний спів

Після XII ст. у всьому слов'янському світі глаголицею продовжили писати лише хорвати. Пристосували її собі і назвали її квадратна, або хорватська глаголиця, писали нею наступних 11 століть. І не лише церковнослов'янські тексти, але і світські давньою хорватською мовою, найчастіше чакавським наріччям.

Хоча римо-католицький церковний обряд на хорватських землях у середніх віках був двомовний (латинський і хорватський церковнослов'янський) та двоалфавітний (латиниця і глаголиця), слід зауважити, що хорвати – єдиний католицький народ, який у той час мав нелатинське богослужіння. Цю пільгу мали хорвати ціле тисячоліття - до II Ватиканського собору (1962–1965), який дозволив користуватись народними мовами у богослужінні.

Змінилось написання літер, глаголиця стала квадратною. У пам'ятках, написаних квадратною хорватською глаголицею, що остаточно сформувалася у XIII ст., використовується менше букв, ніж у тих, що написані круглою.

Одна з найцікавіших особливостей хорватської культурної ідентичності – це триписемність, тобто факт, що хорвати у своїй історії користувались трьома алфавітами: одним римським (латинським), і двома слов'янськими – глаголицею і кирилицею (Нерсігонґа, 1994: 86).

Часто священники читали глаголицею у церкві, кирилицею записували дані у метриках, а латиницею і латинською мовою писали листи до єпископа.

Глаголиця – перший алфавіт, яким хорвати записували тексти рідною мовою вже в X–XI ст. Кирилицю почали вживати з XII ст., а латиницю – з XIV ст.

Найвідоміший глаголичний повний текст хорватською мовою – *Башчанська плита* з 1100 р. (Додаток 4). Пам'ятки цього періоду написані перехідною глаголицею від круглої і квадратної.

Додаток 4. *Башчанська плита*, 1100 р.

Найдавніший повністю збережений юридичний документ хорватською народною мовою, написаний глаголицею – *Винодольський закон*, на 14 пергаментних листках, укладений 6 січня 1288. р. Старішим юридичним текстом на слов'янських землях є лише *Руська правда*.

Хорватська редакція старослов'янської мови – найдавніша хорватська літературна мова, розвинулась з першої слов'янської літературної мови. На відміну від текстів інших редакцій, які належать до східного обряду, тексти, написані хорватською церковнослов'янською мовою, належать до західного обряду. Тому хорватське глаголицтво свідчить про зв'язок між сходом і заходом.

Золотий період хорватського глаголицтва – XIV і XV ст. З цього періоду збережено 30 рукописних требників, 17 міссалів, 3 псалтирі, 2 ритуали, багато частин літургійних текстів, збірників, юридичних та інших текстів. Глаголицею надруковано 6 інкунабул (книг друківаних до 1500 р.). Перший був *Misal po zakonu rimskoga dvora*, надрукований 1483 р., лише дев'ять років після латинського оригіналу. З першого періоду глаголичного друку збережено 18 різних творів (Hercigonja, 2009: 254).

Після золотого віку глаголицтва починається поступовий спад, який характеризується східнослов'янським впливом, а це відбилось на графічних і правописних змінах.

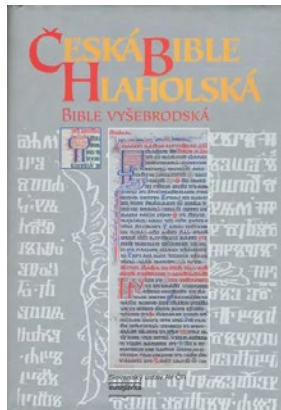
З XIV ст. почала розвиватись писемність і з'явилися менш урочисті глаголичні шрифти: півустав і курсивна глаголиця. Їх уживали лише для нелітургійних текстів, юридичних документів.

2.2. КВАДРАТНА ГЛАГОЛИЦЯ В ЧЕСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У середині XIV століття квадратна глаголиця на час повернулася до Чехії, зокрема до Праги, куди були запрошені хорватські монахи (глаголяші) з острова Пашман чеським королем Карлом IV, який прагнув знову відродити слов'янську літургію. Для запрошених монахів був заснований монастир святого Єроніма та Пресвятої Марії на Новому Місті празькому. Для цього монастиря пізніше почала вживатися назва Емаузи. У монастирі були створені глаголичні книги чеською мовою, написані квадратною хорватською глаголицею: *Біблія, Коместор, Парсіонал і Златна легенда*.

Збереглася (неповна) чеська Біблія Глаголична (опублікована 2000) (Rasnerová, 2000) і фрагменти чи уривки так званого *Komestora*, що містить катехитичні тексти (опубліковані 2002) (див. Rasnerová, 2002).

Додаток 5. Біблія Емаузька або Біблія Вишебродська

Біблія глаголична (також відома як *Біблія Емаузська* або *Біблія Вишебродська*) - це чеський рукописний переклад Біблії, написаний у монастирі Емаузському в Празі у 1416 році (Šermák, 2020: 15). Її текст належить до так званої другої редакції старочеського перекладу. Сьогодні вона зберігається у Національній бібліотеці Чеської Республіки в Празі. Залишився тільки один том, що містить книги Параліпоменон до Йова та Притчі до Сираха, а також Псалтир з додатками та біблійні прологи до попередніх книг. Ця біблія виникла в хорватсько-глаголичному культурному середовищі, де богослужіння проводилися церковнослов'янською мовою хорватського типу, яка була привезена до Праги в 1347 році з Далмації (Michálek, 1975: 150).

Пізніше, у 1390 році, Владиславом Ягайлою та його дружиною Ядвігою, монахи з Емауз були запрошені до Польщі в новостворений храм святого Хреста на передмісті Клепаж; слов'янсько-глагольський характер цього фонду зберігався аж до 70-х років XV століття. Відомим у славистиці є факт про використання глаголиці у XIV ст. у монастирі в Сілезії біля містечка Олесьниці (нині південно-західна частина Польщі).

Після середини XV ст. сліди глаголиці на чеських землях повністю зникають. Узагалі на чеських землях представлені три фази глаголізму.

Перша фаза глаголізму за кирило-мефодіївської доби у Великій Моравії; друга фаза – після великоморавської вихідної точки – створення на території Пршемишловської Чехії IX – XI ст. З цього періоду дійшла лише згадка про хрещення князя Борживоя Мефодієм і слов'янського священника Каїча, який супроводжував Борживоя до Богемії, а потім історія Сазавського монастиря як старослов'янського інституту. Глаголицею були написані, мабуть, і протографи старослов'янських пам'яток чеського походження, які збереглися в пізніших кириличних копіях.

Заборона слов'янської літургії в чеському Сазавському монастирі (1097 р.), знищення бібліотеки та вигнання слов'янських ченців ознаменували кінець книжкової

культури на території Чехії та перехід літературної творчості під панування латини.

Третій період глаголізму в чеських землях настав у монастирі Емаузському (Emauzském). Крім рукописів, написаних хорватськими редакторами церковнослов'янської мови, були тут також рукописи глаголицею, написані чисто старочеською мовою (Pacnerová, 2001: 423).

У скринії Емаузського монастиря була створена глаголична частина *Реймського євангелія* (Додаток 6), коронаційного кодексу французьких королів.

Реймське Євангеліє – церковнослов'янський пергаментний рукопис, знаменита київська пам'ятка XI–XII і XIV століть, пам'ятка української мови. Складається з двох уривків із різних книг, які були переплетені разом у 1395 р.

Додаток 6. Реймське Євангеліє

Один уривок, написаний кирилицею в XI–XII століттях, за умови найранішого датування міг походити з бібліотеки Ярослава Мудрого. Поширювана думка про зв'язок цього уривка з Анною Ярославною, королевою Франції, вже є легендою.

Другий уривок, написаний глаголицею в XIV столітті, походить з Хорватії.

Реймське Євангеліє складене з двох частин:

1) кириличних євангельських читань, 16 аркушів (18 та 19 зошити євангелія апракосу), південно-слов'янської редакції, мабуть, з XI–XII ст. Існує припущення, що чеський король Карл IV, який проводив юнацькі роки при французькому дворі, в 1331–1335 році вивозить цю духовну реліквію до Праги та дарує Емауському монастиреві, заснованому 1347 року;

2) хорватсько-глаголичної частини (31 аркуш) із євангельськими й апостоловими читаннями й пареміями на свята за римським обрядом, списаної з хорватського оригіналу 1395 року ченцем Емауського монастиря для католицько-слов'янської богослужби.

Цілий кодекс, за одним з припущень, занесений гуситами (монастир спалений у 1421 році) до Царгорода, був куплений кардиналом Карлом Лотаринзьким, що пожертвував його собору в Реймсі (Франція), де він зберігається від 1574 року.

У 2010 році 32 сторінки, які вціліли до наших днів, перевидані українською, англійською та французькою мовами. Презентація видання відбулася в Києві, у Софійському соборі.

2.3. СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ЗЕМЛІ

Як алфавіт глаголиця була відома в Україні. У XVII столітті її подав у своїй граматиці І. Ужевич. Різновид глаголиці в Україні використовували як тайнопис (наприклад, П. Беринда).

Графіті Софії Київської – написи та малюнки, залишені священниками та відвідувачами Софійського собору в Києві (виявлено понад 7000 графіті XI – початку XVIII ст.). Найдавніші з графіті Софії Київської виконані не кирилицею, а глаголицею.

Найпомітнішими дослідниками і відкривачами більшості графіті був історик Сергій Висоцький та сучасний дослідник історик В'ячеслав Корнієнко.

3. ТРЕТІЙ ПЕРІОД У РОЗВИТКУ ГЛОГОЛИЧНОГО ПИСЬМА

Поступовий відхід глаголичної традиції на другий план перед латинською та кириличною з XVI ст. характерний для Хорватії.

У XVII ст. Конгрегація за розширення віри наполягала, щоб хорватські глаголичні книги редагувались за українською редакцією, якою користувались українські греко-католики, щоб і православні слов'яни наближались до Католицької церкви. Через це протягом XVII і XVIII ст. хорватські глаголичні тексти набувають східнослов'янських рис (Hercigonja, 2009: 288).

Такі тексти люди сприймали як іноземні і це одна з причин занепаду глаголицтва. Замість них, монахи глаголяші почали користуватись латиничними виданнями народною мовою.

Повернення до хорватської автохтонної редакції церковнослов'янської мови почалося у кінці XIX ст. Завершенням східнослов'янського впливу можна вважати видання *Міссала* 1893 р. церковнослов'янською хорватською мовою.

4. ЧЕТВЕРТИЙ ПЕРІОД

Глаголичне богослужіння зберігається на теренах Хорватії до XX ст. У кінці XIX і початку XX ст. друкують нові міссали. Поступово і у Хорватії друкування книжок переходить з глаголиці на латиницю. Зокрема, *Вайсов міссал* з 1927 р. (Додаток 7) паралельно подає тексти латиницею і глаголицею (Mareš, 1970: 8). У цей час у католицькій церкві з'являється літургійний рух, діяльність якого стає основою літургійної реформи II Ватиканського собору (1962–1965).

Додаток 7. Уривок з *Вайсового миссалу* з 1927 р. хорватською мовою. Паралельний текст глаголицею і латиницею.

<p>Пречеšćajuće се, и памет њу чуће, првјеје славније в сегда Дѣви Марије, Родитељнице Бога и Господа нашего Ису-Хрста: на њи бла- жених Апостол и Мученик твоић, Петра и Павла, Ан-</p>	<p>Pričešćajuće se, i pamet čtuće, prvéje slavnije vsegda Děvi Marije, Roditeľnice Boga i Gospoda našego Isu-Hrsta: na њi bla- ženih Apostol i Mučenic tvoiћ, Petra i Pavla, An-</p>
---	---

Після 1969 р. глаголичне богослужіння стає історичним скарбом окремих єпархій на хорватському березі Адріатики, зокрема у францисканців, які на свята правлять службу хорватською церковнослов'янською мовою.

У церковній історії глаголицтво хорватського народу у Католицькій церкві протягом багато століть мало право правити богослужіння мовою, яка не була латинською і писати літургічні обряди алфавітом, який не є латинським. Такі умови решта католицького світу отримала лише у ХХ ст. (після II Ватиканського з'їзду).

Перша хорватська друкована книга *Misal po zakonu rimskoga dvora* 22 лютого 1483 р. була надрукована круглою глаголицею і хорватською редакцією церковнослов'янської мови. В честь цієї події Парламент Хорватії 2014 року оголосив глаголицю нематеріальною культурною спадщиною, а день друку першої книги - 22 лютого став Днем хорватської глаголиці і глаголяшів.

Хоча глаголиця у Хорватії перестала активно вживатись у ХІХ ст., вона і надалі живе в інших формах. Сьогодні глаголиця - символ хорватської національної ідентичності, важлива складова культури, мистецтва, дизайну та ін. Вона - предмет наукових досліджень, має місце у школах на уроках хорватської мови та історії, а також у чисельних глаголичних гуртках.

Хорватський письменник Томислав Беронич у 2023 р. опублікував історичний роман *Misal kneza Anža Frankopana* (Додаток 8). Роман написаний глаголицею з метою її популяризації. Це перша книжка після 118 років, видана глаголицею у Хорватії.

Додаток 8. Роман написаний глаголицею виданий 2023 р.

5. ВИСНОВКИ

Таким чином, у статті простежений феномен поступу глаголичного письма від минулого через історичний екскурс до сучасного; крізь призму віків віддзеркалена роль глаголиці в історії, культурі слов'ян з проєкцією на всі слов'янські землі; проаналізовані гіпотези (Г. Добнера, Й. Добровського), факти відкриття нових глаголичних пам'яток, які привели П.Й.Шафарика до його теорії - глаголиця - перше слов'янське письмо. Наведена еволюція самої глаголиці: від її давньої округлої форми до квадратної хорватської.

Розглянувши історію глаголиці під наведеним кутом зору, можна стверджувати, що глаголиця не тільки найдавніше слов'янське письмо, але й сучасне (на хорватських землях).

Oksana Timko-Ditko
Yuliia Yusyp-Yakymovych

GLAGOLITIC IN THE SLAVIC LANDS: HYPOTHESES, THEORIES, FACTS

SUMMARY

This article aims to reflect on the role of the Glagolitic script in the history, culture, and civilization of the Slavic people. The article provides an overview and systematization of knowledge about the Glagolitic script in Slavic territories, identifying four distinct periods of its development. The evolution of P. J. Šafařík's views is presented. While falling out of use in other Slavic lands by the 12th century, Glagolitic remained active in Croatia and experienced changes, entering a "golden age" in its development, as evidenced by an overview of the Croatian Glagolitic heritage, including the oldest text, the "Baška Tablet" (1100 AD), the first Croatian printed book, the "Missal according to the Roman Rite" (1483 AD). The fourth period, representative in Croatia, extends to the present era and serves as a distinctive feature of Croatian identity.

KEYWORDS: glagolitic, periodization, Slavic lands, Glagolitic round, Glagolitic square

ЛІТЕРАТУРА

- Bogović, M. (2019). *Glagoljica – bitna odrednica hrvatskog identiteta. Čudesni rast od hrvatskih korijena do svjetskih razmjera*. Zagreb: Alfa.
- Čermák, V. (2020). *Hlaholské písemnictví v Čechách doby lucemburské*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
- Glavičić, M. (2014). Pismo pape Inocenta IV. Senjskom biskupu Filipu u tiskanim izdanjima i historiografiji. U: *Senjski zbornik*, 41, 159-184
- Hercigonja, E. (1994). *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska
- Hercigonja, E. (2009). *Tisućljeće hrvatskoga glagoljaštva*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Klaić, V. (1981). *Povijest Hrvata – knjiga prva*. Zagreb: Matica hrvatska
- Mareš, F.V. (1970). *Konstantinovo kulturní dílo po 1100 letech*, Brno: Logos
- Michálek, E. (1975). Poslání Emauzského kláštera české památky snímsovisící. U: *Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*, Praha-Emauzy: Univerzita Karlova, 149–153.
- Pacnerová, L. (2000). *Česká bible Hlaholská. bible Všebrodská*, Praha: Slovanský ústav AV ČR
- Pacnerová, L. (2001). Hlaholice na prahu třetího tisíciletí. Hlaholice na prahu třetího tisíciletí. U: *Slavia*. 70 / 3-4, 421-427.
- Pacnerová, L. (2002). *Staročeský Hlaholský Comestor*. Praha: Euroslavica.
- Shafarik, P. Y. (1861). *O proishozhdenii i rodine glagolitizma*. Moskva: Univ. Tip.
- Šafařík, J. P. (1853). *Památky hlaholského písemnictví*. Praha: Universita Karlova.
- Ščepkin, V.N. (1967). *Russkaya paleografiya*. Moskva: Nauka. (Cyrillic)
- Štec, M. (1996). Šafárik o staroslovienčine a cirkevnej slovančine. U: *Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200.výročia narodenia P. J. Šafárika. Acta facultatis philosophicae universitatis šafarikianae. Literárny zborník, 12 / Jazykovedný zborník, 13. Historický zborník, 5 (AFPh UŠ 79)*. Filozofická fakulta. UPJŠ. Prešov. Matica slovenská. Martin, 291–295.
- Yusyp-Yakymovych, Y. Shimko, O. (2009). *Staroslov'yanska mova. Modul'nyj kurs. Navčaljnij posibnyk*. Kyiv: Znannja. (Cyrillic)
- Yusyp-Yakymovich, Y., Shimko, O. (2021). Do recepciji pogljali P. J. Šafaryka ghj davnijst glagoljci na sučasnomu etapi rozvytku paleoslavistyky. U: *Problemy slov'yanoznavstva*, 70, 9-21. (Cyrillic)
- Žubrinčić, D. (1996). *Hrvatska glagoljica: biti pismen – biti svoj*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima.

Александар Мудри*

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет Нови Сад
Одделене за русинистику

UDK 811.161.25(497.113)-13'373

doi: 10.19090/rs.2024.8.88-104

Оригиналан научни рад

примљен 02.12.2024.

прихваћено за штампу 20.12.2024.

МЕТОДОЛОГИЈА ВИРОБКУ АСОЦИЈАТИВНОГО ТЕСТУ У КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧНИМ ВИГЛЕДОВАЊУ ТЕРМИНОЛОГИЈА У ВЈАЗИ ЗОЗ ВИХОВОМ ДОМАШЊИХ ЖИВОТИЊОХ У РУСКИМ ЈАЗИКУ У ВОЈВОДИНИ**

У работи представяме асоцијативни тест хтори хасновани у рамикох вигледованя *Терминология у вјязи зоз виховом домашњих животиньох у руским јазику у Войводини*. Тота часц вигледованя дала одвити на место прототипичних членох категорийох домашњих животиньох у сучасней слики швета Руснацох у Войводини. Таки способ вигледованя може буц вецейністо хасновани у наукових вигледованьох прето же окрема информацийох о категорийох, даваю информацийи и о велїх других аспектох хаснованя јазика.

КЛЮЧНИ СЛОВА: асоцијативни експеримент, когнитивне вигледованє, јазик Руснацох у Войводини

*mudrisasa@ff.uns.ac.rs

** Тота работа часц наукових проєктох „Синхронїја и дијахронїја у русинистици – језик, књижевност, историја и култура“ и „Мањински језици и књижевности у АП Војводини – семиотички и културни ресурси

у изградњи етничког идентитета”, число 142-451-3125/2022-01 хтори финансовани з боку Покрајинског секретаријату за високе образовање и наукововигледовацку діялносц А.П. Войводини.

1. УВОД¹

Ціль тей роботи представити асоціативні експерименти хасновани у когнітивнолінгвістичним вигледованнї *Терминология у вязи зоз виховом домашніх животиных у руским язике у Войводини*. Понеже вигледоване о категорийох домашніх животиных подрозумйовало одредзоване прототипских членох категорийох у язичней слики швета Руснацох, асоціативні експеримент² хасновани як допомогни инструмент у вигледованнї. Праве хасноване асоціативного експерименту як єдного з резултатох уплїву психологїї на лінгвістику, одредзело когнітивнолінгвістични характер того інтердисциплінарного вигледованя.

1.1. АСОЦІЯТИВНИ ЕКСПЕРИМЕНТ

У спомнутим дисертаційним вигледованнї асоціативні тест допомогнул у одредзованнї типичних, прототипских представнікох³ категорийох понеже ше прототипи дефиную и як члени категорії хтори ше бешедніком єдного язика перши зявюю у свідомосци (Taylor, 1995: 52).

Гоч ше теорійни интересованя за асоціативні зявюю у античним периодзе (Piper, Dragičević, Stefanović, 2005: 8), нешка ше як визначни приклад асоціативного тесту препознава вигледоване психологох Кента и Росанофа (G. H. Kent и A. J. Rosanoff, 1910) з початку двадцетого вику „*A Study of association in insanity, I, Association in normal subjects*” хтори познейше послужел як приклад за будучи експерименти⁴. Будоване асоціативного тесту на предходних вигледованьох єдно зоз важних характеристик тей методологїї⁵. Окрем поровнованя и преверйованя язичних феноменох, таки експерименти оможлївюю же би ше одвитовало на питанє чи мож бешедовац о универзалносци людскей менталней структури або же би ше здобул увид до актуального стану явного думаня або пременкох дружтвеной перцепції дійносци. Тиж так, погришни видзєня дійносци чийо детектоване дава можлївосц же би ше погришни стереотипи о себе або о других виправели⁶. Асоціативні вигледованя широко применлїви у дружтвених и гуманистичних

1 Робота базована на сегментох докторскей дисертації *Терминология у вязи зоз виховом домашніх животиных у руским язике у Войводини (когнітивнолінгвістични аспект)* хтору автор роботи одбранел 06.03.2023. на Филозофским факултету у Новим Саду.

2 О розвою асоціативней методи вещей у (Piper, Dragičević, Stefanović, 2005: 7–23).

3 Вещей о протипичних представнікох категорії домашні животині у (Mudri, 2023: 93–106).

4 У тим тесту було 100 емоційно неутрални слова (меновніки, дієслова, прикметніки) а участвовали 1000 особи.

5 Наш тест винїмок з тей пракси понеже випитує понятия хтори ше звичайно не находза у асоціативних тестох.

6 Асоціативні словнік и словнік стереотипох представляю єдно зоз найпоузданих и найобъективнейших инструментох психолінгвістики (Piper, 2005: 18).

дисциплінох⁷.

По нешка, опубликовани вецей асоціативни словніки славянских языкох з хторих перши асоціативни словнік русийского языка з 1977. року (Dragičević, 2005: 114; Piper, 2005: 14)⁸. Гоч стимулуси вигледованя *Хованс домашніх животиньох* у вязи зоз домашніма животиняма, воно представля основу и початок роботи на *Асоціативним словніку Руснацох у Войводини*.

1.2. МЕТОДОЛОГИЯ ВИРОБКУ АСОЦИАТИВНОГО ТЕСТУ

Правене лістини стимулусох⁹, односно словох на хтори випитаніки буду одвитовац зоз реакцію хтору ше ище наволає и асоціация, представля перши крочай у організованно асоціативного тесту. Стимулуси мож пречитац учашиком експерименту або их мож дац у форми лістини¹⁰. Организатор експерименту муши випитаніком усно або у форми обвисценя у тесту потолковац способ на яки можу одвитовац. Учашики експерименту одвитуоу зоз єдним словом або висловом у зависности од факти асоціативного експерименту. Реакції достати од информантох ше класификую по фреквентности (Dragičević, 2010: 113).

Шицки реакції¹¹, односно асоціативні хтори виволани зоз одредзеним стимулусом формую польо вербалних асоціацийох¹². Тоти одвити ше розликую по фреквенції та у єдним асоціативним полю розликуєме центр поля¹³, односно одвит хтори ше найчастейше зявює. Найвисша фреквенция одредзеной реакції указує же то прототипични член категорії. Окрем центра АП, розликуєме ище ядро поля хторе представляю одвити чия фреквенция висша як 1, и периферию хтору представляю хапакси, односно реакції хтори ше лем раз зявюю¹⁴. Места на хторих випитанік не одвитувал на одредзени стимулус ше волаю омисії¹⁵.

7 Вецей о тим у (Mudri, 2023: 17–30).

8 Окрем того, исную и други виданя асоціативного словніка русийского языка поробени з часову дистанцу од бліско дваец роки (Karaulov et al., 1994, 1996, 1998; Karaulov et al., 2002). Потим обявени *Славянски асоціативни словнік* у хторим заступени русийски, билоруски, болгарски и украински языки (Ufimceva et al. 2004 та асоціативни словніки сербского (Piper, Dragičević, Stefanović, 2005; 2011), украинского языка (Butenko, 1979; Martinek, I 2007; Martinek, II 2007). Вецей о тим у (Dragičević, 2010; Piper, 2003; 2014: 14).

9 Асоціативни тести за русийски и сербски асоціативни словнік мали по 100 стимулуси по угляду на перши значни асоціативни тест Кент и Росаноф зоз 1910. року хтори випитали 1000 особи (Piper, Dragičević, Stefanović, 2005: 95; Paunović Rodić, 2019: 62). Тест зоз 100 стимулусами критиовани прето же випитаніком можу буц преобраз обяжни (Dragičević, 2005: 96). З другого боку, асоціативни тести можу мац и меней стимулуси, напр. 12 (Gligorijević, 2018).

10 Лістина стимулусох може буц дата у паперовой форми або у електронскей, напр. Гугл анкета.

11 Реакция може буц єдно слово або вираз.

12 Або асоціативне польо (АП).

13 Мож розликовац лексични и семантични центр. До лексичного уходзи найфреквентнейше слово а до семантичного ше рахую асоціати зоз бліским значеньом а розличну форму.

14 Вецей о виробку асоціативного тесту у (Mudri, 2023a: 21–23).

15 То можу буц празни места або одвити *не знам, не виволає асоціацию* хтори тиж так розумени як омисії.

Об'єктивносц асоціативного тесту фундаментована на факту же вельке число випитаних¹⁶ дава исту реакцію на одредзени стимулус. Гоч число одвитох доприноси валидносци експерименту, треба вжац до огляду и число ношительох руского языка у Войводини. Асоціативни тест *Хованє домашніх животиньох* мало циль ошвициц видзене єдней тематскей обласци, та и число випитаних особох менше. И у поглядзе старосци випитанікох, тот тест мушел одступац од препорукох по хторих ше випитує будущих ношительох культурного и дружтвеного живота нації¹⁷, односно особи помедзи 18 и 25 роки (Dragičević, 2005: 96).

2. АСОЦІЯТИВНИ ТЕСТ ХОВАНЄ ДОМАШНІХ ЖИВОТИНЬОХ

2.1. СТРУКТУРА ТЕСТУ

Асоціативни експеримент *Хованє домашніх животиньох* бул поробени у периодзе од фебруара по април 2021. року. Менша часц, звичайно старши випитаніки одвитовали пополнююци паперову верзию. Друга часц мала можлівосц одвитовац преїг анкети на интернету. Виполньованє анкети було ограничене на єдну особу.

Тест мал 43 стимулуси, односно 48 питаня. Перши пейц питаня у вязи зоз информантами и не представяю стимулуси (место биваня, пол, роки, мацерински язык, кельо маце роки). Стимулуси з оглядом на форму можеме подзеліц на штири групи:

1. Меновнїк (16) (*статок, живина, дробизг, крава, конь, швиня, матарец, коза, овца, кура, качка, гуска, пес, заяц, мачка, пулька*).

2. Меновнїчка синтагма (14) (*Домашня животиня, Полне одношенє домашніх животиньох, Народзене младаго домашней животині, Самец домашней животині, Самица домашней животині, Младе домашней животині, Продукт з домашней животині, Особа хтора хова одредзени домашні животині, Функція домашней животині, Пожива домашней животині, Часц цела домашней животині, Власне мено домашней животині, Раса одредзеной файти домашней животині, Назва домашней животині спрам фарби*).

3. Недокончени гипотетични условни виреченя (10) (*То би бул добри конь кед би мал, То би була добра крава кед би мала, То би бул добри матарец кед би мал, То би була добра коза кед би мала, То би була добра овца кед би*

16 Авторе *Сербского асоціативного словнїка* позбєрали 800 одвити (АРС). Драгичевич наводзи же резултати асоціативного тесту валидни кед позбєранє 500 одвити (Dragičević, 2005: 96).

17 Прето же їх реакції одвитууюци за предвидзованє будуцого культурного, язичного, психологийного и социологийного портрету нації.

*мала, То би була добра швиня кед би мала, То би була добра кура кед би мала, То би була добра качка кед би мала, То би була добра гуска кед би мала, То би була добра пультка кед би мала*¹⁸.

4. Прости незакончени виреченя хтори гледаю реакційне дополненє (3) (*Домашня животиня ше оглашує, Домашней животині ше розказує, Домашні животині ше хова у*).

2.2. ЗАПИСОВАНЄ ОДВИТОХ

Одвити з тестох хтори поробени преїг интернету мож превжац у ексел таблічки цо олегчує роботу. Друга часц тестох, робених на паперох, преписована до тих превжатих ексел таблічкох. Можлівосц одвитовац на кирилки и латинки допринесла зложеносци роботи.

Шлїдуюца фаза роботи була почитац кельо хторе слово ма зявйованя. Тоту роботу тиж так мож автоматизовац зоз нумерованьом. Медзитим, вшелїяк и так почитани идентични реакції потребне превериц прето же дзепоедни слова можу буц погришно написани або преруцени до кирилки. То наприклад писанє гласох ж, з, г, г, дь, ть итд. зоз такволану лису латинку z, c, h итд¹⁹.

Реакції при хторих написани применовник хтори уж стої у стимулусу, читани як идентични з реакцію без применовника. Розлични форми припадкох, числа, понеже не маю розличне значене, раховани як идентични одвит (хлїв/у хлїве, хлївох кармик/у кармику). Розлични законченя припадкох зме тиж так третирали як идентични одвити (обисцу/обисце). Гришки у писаню, кед можливе без сумніву, були реконструовани, наприклад, *велє* у одвиту на стимулус *Младе* може значиц лем *целє*. Погришно написани або правописно некоректни форми тиж так чишлени ведно зоз коректно написанима одвитами, напр. викричник *гога* дахто пише *вога*, *ога*. Предпоставяме же тоти форми резултат нїзкеї фреквенції слова, односно же випитани по паметаню записали тоти форми.

2.3. ПРЕДСТАВЯНЄ ОДВИТОХ У РАМИКОХ АСОЦІЯТИВНОГО ПОЛЯ

Одвити на стимулуси представени шором по числу зявйованьох. Кед

¹⁸ Оградзєня (hedges) то слова и вирази з хторима мож виразиц ступєнь припадносци категорії. У своєї роботи *Hedges: A Study In Meaning Criteria And The Logic Of Fuzzy Concepts* (1973), Лейкоф наведол вещей як 60 оградзєня хтори можеме розумиц як категоріялни конкретизатори модальной природи хтори доприноша яснейшей слики о припадносци члена одредзєней категорії (Porović, 2008: 35). Окром того, оградзєня служа и же би ше препознало нечлени категорії (Taylor, 1995: 78).

¹⁹ Маюци у оглядзе же велї людзе пишу праве зоз латинку, зоз даваньом можлівосци писац зоз кирилку або латинку ше цело розтерховац випитаних же би шлєбодно, без прициску одвитовали на питаня. Медзитим, окрем преруцованя достатих одвитох до кирилки, зявел ше проблем у декодованю написаного, напр. кед особа зоз латинку напише *hej* (*зей*) як одвит на стимулус *Домашня животиня ше оглашує* чи ше думало на потвердзующе словко чи на викричник. Таки приклади єст вещей.

вещей реакції ма исту фреквенцию, вец ше шорую по азбучним шоре. За каждую реакцію шлїдзи число ей зявйованя, односно кельо випитаних дало исти одвит на одредзени стимулус. Числа хтори виписани под єдним польом остатні элемент словніковой статї єдного асоціативного поля, напр. 100 (36) + 47 + 0 + 31. Перше число (100), означує число випитанїкох, друге, хторе у заградзеню (36)²⁰ число випитанїкох хлопского роду, треце (47) кельо єст розлични реакції, штварте (0) кельо випитаних не мало одвит на стимулус, пияте число (31) кельо одвити хтори ше лем раз зяваю. Подобни способ означованя податкох запровадзени у *Сербским асоціативним словніку* и *Русийским асоціативним словніку*.

По наводзеню асоціативного поля шлїдзи ей опис хтори подзелени до трох часцох. У першей часци описана структура, односно центр, ядро и периферия асоціативного поля. Тематски групи и лексични одношеня стимулусох и реакційох представяни у другей часци. На концу, у трецей часци представена анализа з угла асоціативней граматики у хторей указани форми реакційох и можлівосци їх злучованя зоз стимулусом.

3. АНАЛИЗА АСОЦІЯТИВНОГО ТЕСТУ

1. Место биваня

Податки о месту биваня нам були помоц у унапрямованю, односно гледаню нових випитаних. Недостаток тей інформації може буц факт же особи хтори ше вияшнели же жию у Новим Садзе, могли свою младосц препровадзиц у Руским Керестуре, Коцуре, Дюрдьове, а потим ше населїц до Нового Саду. У анкетованю участвовали особи зоз 10 местох у хторих жию Руснаци. Зоз вкупно 100 випитаних, найвекша часц зоз Руского Керестура (46%). Потим шлїдза места Нови Сад 17%, Коцур 16%, Дюрдьов 7%, Кула 3%, Вербас 3%. По єдна особа зоз Беркасова, Футогу, Шайкашу и Кичинеру²¹ (Канада). Дзепоедни особи анонимизовали место биваня зоз одвитами Марс 1%; хижа 1%; або не одвितовали 2%).

2. Пол

На питанє о полу одвितовали 99 особи. 63% з учашнїкох женского полу, а 36% хлопского. Тота информация може буц значна за розумене евентуално гендерно унапрямених одвитох. Назви домашнїх животиньох часто жридливи

²⁰ Авторе *Сербского асоціативного словніка*, як иновацию гу звичайному способу зазначованя, попри того числа, наводза и число випитаних (студентох) з дружтвених напрамох, и число випитаних зоз природних напрамох. У тим вигледованю, з оглядом на вибор випитаних, така пракса не запровадзена, односно наведзене лем число випитанїкох хлопского роду хторе дава информацию и о числу випитанїкох женского роду.

²¹ Одвити тей єдней особи вжати до огляду прето же то лем єден одвит та пре можлівосц же особа цекшу часц swojego живота препровадзела у Руским Керестуре.

домен рижних метафоричних реалізаційох у хторих тота інформація може буц значна. Тиж так, подзелене роботох у вязи зоз домашніма животиняма дава інформації о положеню, месту жени и хлопа у фамелиї и у дружтве.

3. Мацерински язык

За представяне язичней слики одредзеного народу важне знац и хтори то мацерински язык випитаних. При тим, видзело нам ше же не релевантне чи ше особа вияшнює як припаднік рускей националносци. Важнейши факт чи особа одросла у руским стредку, односно чи є ношитель языка односно язичней слики Руснацох.

На тото питанє одвитовали 98 особи. Найвекша часц випитанікох ношители руского языка. Обачліва рижнородносц назви языка (руски/руски язык, русински, руски (русински)). Тиж так, дзепоедни випитаніки наводза же им мацерински язики руски и сербски, руски/сербски и сербски. Єдна особа як мацерински язык наведла словацки. Предпоставяме же то случай особи зоз мишаного малженства хторей єден з родичох Руснак/Руския, та же руски язык заш лем хаснує єднак добре як словацки.

4. Роки

На тото питанє одвитовали 99 особи. У гледаню випитанікох ше мерковало же би єднак були заступени особи рижних генераційох.

Асоціятивни тести за русийски и сербски асоціятивни словніки випитовали особи помедзи 18 и 25 роки бо по Караулови то будуци ношители культурного и дружтвеного живота нації прецо їх реакції одвитууюци за предвидзованє будуцого культурного, язичного, психологийного и социологийного портрету нації (Dragičević, 2005: 96).

Випитаніком дата можлівосц же би вибрали означиц одвит хтори ше одноши на период од 10 рокох (15–25, 26–35, 36–45, 46–55, 56–65, вецей як 65). Таки способ одвитованя избрани прето же би випитаніком було лагодно одвитовац и же би не скривали роки. Найвецей випитаніки (26%) маю помедзи 36–45 роки. Потим шлідза тоти хтори стари помедзи 26–35 (22%), 56–65 (18%), вецей як 65 роки (15%), 46–55 (13%), а найменей випитаніки хтори маю помедзи 15–25 роки (5%).

У теј роботі пре обсяжносц резултатох запровадзеного тесту будзе представене лем єдно асоціятивне польо як илюстрация асоціятивного експеримента *Хованє домашніх животиньох*. Асоціятивне польо *Домашня животиня* нам ше видзи як добри приклад прето же структура того поля ясно указує на прототипичного члена категорії и други, меней визначни члени категорії домашня животиня. Попри того, то суперординована категория

подредзеним категорійом СТАТОК, ЖИВИНА И ЛЮБИМЦИ цо значи же ше состої зоз членох подредзених категорійох.

5. Домашня животиња²²

пес (²³, конь / , мачка) 38; мачка (, крава / , пес) 14; крава (, швиня, кура) 10; швиня (, пес) 10; конь (, крава) 9; кура 5; валал 2; ганзлик 1; заяц 1; животиња о хторей ше стара человек у власним обисцу 1; животиња хтора ше хова у обисцу а ей месо, млеко, вайцо ше хасную за костиране 1; качка 1; когут 1; коза 1; матарец 1; папагай 1; питома животиња 1; праще 1; сваха 1.

$$100 (36) + 19 + 0 + 12$$

Лексемни (и семантични²⁴) центр поля вербалних асоціаційох на стимулус *домашня животиња* асоціят *пес* 38. Ядро того поля ше состої зоз 7 асоціят (*пес, мачка, крава, швиня, конь, кура, валал*). Периферию поля твора асоціяти (12) хтори ше зяваю лем раз (*ганзлик, заяц, животиња о хторей ше стара человек у власним обисцу, животиња хтора ше хова у обисцу а ей месо, млеко, вайцо ше хасную за костиране, качка, когут, коза, матарец, папагай, питома животиња, праще, сваха*). На тот стимулус одвитовали шицки учашніки анкети.

У полю найзаступенши вербални асоціації зоз животињами. Найфреквентнейши асоціації на любимцох (*пес, мачка*; потим шлїдзи статок (*крава, швиня, конь*; живина (*кура*) и место дзе ше найчастейше окончує ховане домашніх животиных (*валал*). Заступени и два идиосинкратични одвити хтори описую цо то домашня животиња (*животиња о хторей ше стара человек у власним обисцу 1, животиња хтора ше хова у обисцу а ей месо, млеко, вайцо ше хасную за костиране 1*). Єдна асоціація ма негативне вредносне значене *сваха* бо ше на фигуративни способ *сваха* означує як домашня животиња. Тиж так лем раз заступена синонимска лексема *питома животиња*. Кед асоціації спатраме у рамикох категорійох подредзеної категорії домашня животиња як цо СТАТОК, ЖИВИНА, ЛЮБИМЦИ вец знова найзаступенши одвити хтори наводза назву єдней з животиных хтору чишліме до любимцох (*пес, мачка, папагай*; потим шлїдзи статок (*крава, швиня, конь, коза, матарец, праще*; а найменей ше зяваю назви живини (*кура, качка, когут*).

22 Асоціації представени по опадающей фреквенції. Кед асоціація ма исту фреквенцію вецей ше асоціації шоруо по азбучним рядошлїду.

23 Понеже випитанїки часто писали вецей одвити за релевантни зме брали перши слова кед ше робело о начишльованю, односно єднородних елементох. Прето у заградзеньох после реакційох дати тотї реакції хтори розумиме як другорядово асоціації, напр. *пес (, конь / , мачка)* значи же перше слово реакція хтору тримаме за релевантну, знак запята (,) же слова у заградзено часц одвиту а зукоса смужка (/) указує же ше роби о розличних випитанїкох.

24 Авторе *Сербского асоціативного словніка* сутерує же за розумене структури прототипу важне брац до огляду не лем опадаючу частосц зявийовных асоціятох але и їх припадносци истому гнїзду твореня або синонимскому шору прето же ше асоціяти зоз блїзким значеньом записую окреме та ше траци ширша слика о припадносци гу истому функциональному блоку (Piper, 2005: 14).

Таки резултати гуторя же найлепши представнік категорії домашні животині то *пес*, цо ше може випатрац незвичайне з оглядом на то же вельке число Руснацох жиє на валале або же вецей як половка випитаних тиж так жиє на валале. Заш лем, то може буц пременка слики о домашніх животиньох бо нам ше видзело же оправдане думац же би у прешлосци одвити були иншаки та же би як асоцияция на типичну домашню животиню була даєдна зоз категорії статку або живини. Причину такого типичного представніка теї категорії можебуц мож найсц и у тим же стимулус домашня животиня подроумюе шицки питоми животині. Як увидизме у шлїдуючих асоциятивних польох, типични представніки буду указовац традиционалнейши попатрунок.

На стимулус *домашня животиня*, односно модел двох словох, найвецей реакції меновніки у истей морфологийней форми як стимулус, односно у номинативе єднини (*пес, мачка, крава, швиня, конь, кура, валал, ганзлик, заяц, качка, когут, коза, матарец, папатай, праше, сваха*). Вони представляю 97% реакційох. Меновніки як реакції маю форму идентичну стимулусу, односно номинатив єднини. Таки форми воламе лематизовани. У пари зоз стимулусом таки форми не формую модел двох словох або синтаксему. Зоз трансформацію, односно додаваньом синтактичного примитива у форми то / або копули, помощного дієслова пару мож розумиц як просте висловне виречене зоз висловеним субєктом дзе помощне дієслово вихабене. Реакция у таких виреченьох муши буц на першим месце у виреченю и ма функцию субєкту, напр. *Пес (то) домашня животиня*.

У вельо меншим числу реакция виречене хторе як кед би було одвит на поставене питанє або толкованє стимулусу *домашня животиня - Животиня о хторей ше стара человек у власним обисцу, Животиня хтора ше хова у обисцу а ей месо, млеко, вайцо ше хасную за костиранє*).

Лем єден случай кед реакция представя меновніцку синтагму у форми прикметнік + меновнік (*питома животиня*). Тоту реакцию можеме розумиц як часточни синоним стимулуса.

4. РЕЗУЛТАТИ ТЕСТУ

4.1. ОМИСИЇ

Омисії було при шлїдуючих стимулусох: *Дробизг (24), Полне одношене домашніх животиньох (21), То би була добра пультка кед би мала (16), То би була добра гуска кед би мала (15), То би бул добри матарец кед би мал (13), То би була добра качка кед би мала (13), Самица домашней животині (10), Особа хтора хова одредзени домашні животині (8), То би бул добри конь кед би мал (7), То би була добра коза кед би мала (7), Самец домашней животині (7),*

Функція домашньої животини (7), Назва домашньої животини справ фарби (7), Раса одредженої файти домашньої животини (7), Пулька (6), То би була добра кура кед би мала (6), То би була добра крава кед би мала (5), То би була добра овца кед би мала (5), То би була добра швиня кед би мала (5), Власне мено домашньої животини (5), Домашньої животини ше розказує (4), Коза (2), Домашня животиня ше оглашує (2), Пожива домашньої животини (2), Часц цела домашньої животини (2), Конь (1), Матарец (1), Овца (1), Народжене молодого домашньої животини (1), Младе домашньої животини (1), Продукт з домашньої животини (1).

Найвецей омисії було при стимулусу *Дробизг* цо и очековане з оглядом на малу фреквентносц слова у сучасним руским языку. Можебуц и предходни стимулус, *Живина*, виволал таке число омисийох прето же за випитаних хтори знали або нагадовали значенє того слова було збунуюце прецо ше наводза два слова истого значеня.

Не було омисії при шлїдуючих стимулусох: *Домашня животиня, Статок, Живина, Крава, Швиня, Кура, Пес, Гуска, Заяц, Мачка, Домашні животини ше хова у, Качка.*

4.2. НАЙВЕЦЕЙ РОЗЛИЧНИ ОДВИТИ

Вецей як 50 розлични одвити маю шлїдуюци стимулуси: *То би бул добри матарец кед би мал (62), Функція домашньої животини (61), Власне мено домашньої животини (60), То би була добра швиня кед би мала (55), Мачка (54), Раса одредженої файти домашньої животини (52), То би бул добри конь кед би мал (52), Заяц (50).*

Меней як 50 розлични одвити маю шлїдуюци одвити: *То би була добра качка кед би мала (49), Пулька (48), Пес (47), Матарец (47), То би була добра кура кед би мала (46), То би була добра гуска кед би мала (46), Домашньої животини ше розказує (46), Полне одношенє домашніх животиньох (45), Народжене молодого домашньої животини (45), Качка (45), Гуска (45), Конь (45), То би була добра овца кед би мала (44), То би була добра пулька кед би мала (43), Назва домашньої животини справ фарби (43), Швиня (43), Коза (40), То би була добра коза кед би мала (39), Домашня животиня ше оглашує (39), Дробизг (38), Часц цела домашньої животини (35), Самица домашньої животини (33), Младе домашньої животини (32), Самец домашньої животини (31), Особа хтора хова одредзени домашні животини (30), То би була добра крава кед би мала (29), Пожива домашньої животини (28), Кура (26), Овца (25), Крава (25), Домашні животини ше хова у (24), Статок (24), Продукт з домашньої животини (23), Домашня животиня (19), Живина (18).*

Найвисшу фреквенцію ма центер асоціативного поля *Овца*. То асоціят *волна* 60. Високу фреквенцію маю и шлідоючи центри асоціативних польох: *Крава - млеко* 54; *Кура - вайцо* 49; *Живина - кура* 47; *Статок - крава* 45; *Домашня животи́ня - пес* 38; *Домашні животи́ні ше хова у - хліве* 35; *Самец домашней животи́ні - заяц* 32; *Самица домашней животи́ні - заячица* 31.

Найні́зшу фреквенцію ма центер асоціативного поля *Раса одредзеной файти домашней животи́ні - липицанер* 5 / *язавичар* 5. Попри того асоціативного поля ні́зку фреквенцію маю и шлідоючи поля: *Власне мено домашней животи́ні - Боби* 9; *То би бул добри магарец кед би мал - моци* 6.

4.3. ЯДРО

Фреквенция одвитох з фреквенцію 1 шлідоюца: *То би бул добри магарец кед би мал* (53), *Функция домашней животи́ні* (48), *Власне мено домашней животи́ні* (45), *То би була добра швиня кед би мала* (40), *Пулька* (38), *То би була добра гуска кед би мала* (38), *Мачка* (37), *То би була добра качка кед би мала* (37), *Полне одношене домашніх животи́нох* (37), *То би була добра кура кед би мала* (36), *Народжене младого домашней животи́ні* (33), *Раса одредзеной файти домашней животи́ні* (33), *Домашней животи́ні ше розказуе* (32), *То би бул добри конь кед би мал* (32), *То би була добра овца кед би мала* (32), *Швиня* (32), *Магарец* (31), *То би була добра пулька кед би мала* (31), *Коза* (31), *Заяц* (30), *Качка* (29), *Назва домашней животи́ні спрам фарби* (28), *Гуска* (28), *Пес* (27), *Конь* (27), *Дробизг* (26), *То би була добра коза кед би мала* (26), *То би була добра крава кед би мала* (22), *Часц цела домашней животи́ні* (22), *Самица домашней животи́ні* (22), *Домашня животи́ня ше оглашуе* (21), *Младе домашней животи́ні* (20), *Самец домашней животи́ні* (19), *Овца* (18), *Пожива домашней животи́ні* (18), *Кура* (16), *Крава* (16), *Статок* (15), *Продукт з домашней животи́ні* (15), *Домашні животи́ні ше хова у* (15), *Особа хтора хова одредзени домашні животи́ні* (14), *Домашня животи́ня* (12), *Живина* (7).

4.4. ОГРАДЗЕНЯ

Асоціативни тест указуе же випитані́ки шицки стимулуси зоз оградзєнями найчастєйше одвитовали зоз реакцію хтора указуе же продукт, односно функция домашней животи́ні визначна функция хтора их одредзуе. Наводза ше типични продукти домашней животи́ні, напр. *То би була добра крава кед би мала - млека* 29; *То би була добра коза кед би мала - млека* 18; *То би була добра овца кед би мала - вельо волни* 10 / *волну* 10; *То би була добра швиня кед би мала - вельо прашата* 11; *То би була добра кура кед би мала - вайца* 21; *То би була добра качка кед би мала - качата* 17; *То би була добра гуска кед би мала - гушата* 15; *То би була добра пулька кед би мала - пульчата* 17; *То би бул добри магарец кед би мал - моци* 6.

а. ТИП ВЯЗИ СТИМУЛУС – РЕАКЦІЯ

У аналізованих асоціативних польох присутни шлїдуюци вязи²⁵ медзи стимулусом и реакцію:

Колокаційни вязи: *качка – ше мачка*;

Гипонимийни вязи: *статок – крава*;

Когипонимийни: *конь – кобула*;

Гиперонимийни вязи: *кура – живина*;

Меронимийни вязи: *крава – рог*;

Синонимски вязи: *живина – дробизг*;

Причиново-пошлїдкови вязи: *конь – моц / робота*;

Не присутни координаційни, антонимски и ситуаційни вязи.

4.6. ПРОТОТИПИЧНИ ЧЛЕНИ КАТЕГОРІЇ

На основи резултатох асоціативного тесту можеме заключиц хтори то прототипични члени категорійох домашні животинї, СТАТОК, ЖИВИНА/ДРОБИЗГ и домашні ЛЮБИМЦИ зоз чим видзимо сучасну язичну слику швета Руснацох у Войводини.

категория	прототипични член	периферия категорії
домашня животиня	ПЕС	КРАВА, ШВИНЯ, КОНЬ, КУРА, МАЧКА
СТАТОК	КРАВА	КОЗА, ОВЦА, КОНЬ, МАГАРЕЦ, ШВИНЯ
живина/дробизг	КУРА	ГУСКА, ПУЛЬКА, КАЧКА, КОГУТ, ЗАЯЦ
домашні любимци	ПЕС	МАЧКА

Тоти податки ше комбиную зоз резултатами анализи концептуалней метафори на уровню номінаційох у фразеологізмах зоз чим ше достава подполнейша слика о членох категорійох, прототипичних членох и членох хтори евентуално страцели або достали место у категорії.

Шлїдуюца таблїчка указує поровнуюци препатрунок фреквенції членох категорії домашня животиня (СТАТОК, ЖИВИНА/ДРОБИЗГ, ЛЮБИМЕЦ).

²⁵ О типох рекаційох вещей у (Mudri, 2023b: 23–25).

Уровні анализи	номинації	фразеологизми	асоціації
	КРАВА (25)	КРАВА (14)	КРАВА (10 ²⁶), КРАВА (45 ²⁷)
	КОНЬ (39)	КОНЬ (13)	КОНЬ 9, КОНЬ 7
	ШВИНЯ (13)	ШВИНЯ (14)	ШВИНЯ 10, ШВИНЯ 9
	ОВЦА (10)	ОВЦА (7)	ОВЦА 4, ОВЦИ 1
	КОЗА (10)	КОЗА (7)	КОЗА 0, КОЗА (1)
	МАГАРЕЦ (7)	МАГАРЕЦ (7)	МАГАРЕЦ (1)
	КУРА (20)	КУРА (14)	КУРА (5), КУРА (47)
	ГУСКА (8)	ГУСКА (3)	ГУСКА (5)
	ЗАЯЦ (4)	ЗАЯЦ (6)	ЗАЯЦ (1/0/3 ²⁸)
	ПУЛЬКА (2)	ПУЛЬКА (2)	ПУЛЬКА (7)
	КАЧКА (2)	КАЧКА (4)	КАЧКА (6)
			МОРКА (2)
	ПЕС (12)	ПЕС (28)	ПЕС (38)
	МАЧКА (5)	МАЧКА (13)	МАЧКА (14)

5. ЗАКЛЮЧЕНЕ

Когнитивнолінгвистичне вигледоване *Терминология у вязи зоз виховом домашніх животиньох у руским язичу у Войводини* як едно зоз задаткох мало вгледац место членох категорії домашні животині и ей подредзених категорійох. Вигледоване категорійох домашніх животиньох базоване на лінгвистичних и психологічних теорійох и методологіях. Понеже хаснована анализа поняцовой метафори, контрастивна метода и метода асоціативного тесту, воно представя интердисциплінарне вигледоване не характеристичне за руску лінгвістику.

Асоціативни тест бул помоцне средство з хторим ше допринесло обективносци и валидносци вигледованя понеже є емпірично засноване. Зоз нім верифіковани резултати концептуалней анализи номинаційох и фразеологизмох.

Окрем резултатох хтори допомогли же би ше яснейше представели категорії домашніх животиньох, тот експеримент допринесол же би руска лінгвістика влапела крочай зоз сучасними методологіями вигледованя.

Словнік формовани на основі того асоціативного експеримента представя перши тематски асоціативни словнік руского язичу у Войводини, хтори може буц жридли информацийох о рижнородних становискох Руснацох у подобних преучованьох їх язичней слики швета. Вон представя основу и початок роботи на *Асоціативним словніку Руснацох у Войводини*.

26 Число реакційох на стимулус *домашня животиня*.

27 Число реакційох на стимулуси *статок, живина, дробизг*.

28 На стимулус домашня животиня 1 реакція *заяц*. На стимулус живина реакція *заяц* ше не зявює. 3 реакції з назву тей домашней животині ше зявюю на стимулус *дробизг*.

Aleksandar Mudri

METHODOLOGY OF MAKING ASSOCIATIVE TEST IN COGNITIVE LINGUISTIC RESEARCH *TERMINOLOGY* RELATED TO RAISING OF DOMESTIC ANIMALS IN THE RUTHENIAN LANGUAGE IN VOJVODINA

SUMMARY

In this work we present associative test that was used in cognitive linguistic research *Terminology related to the raising of domestic animals in the Ruthenian language of Vojvodina*. Participants were taking the tests during the period between February and April 2021. The test contained 48 questions, 43 of which were stimuli. This part of research gave answers about prototypical members of category of domestic animals in contemporary image of the world of the Ruthenians in Vojvodina. This kind of research can have wide range of application because besides information about categories, associative test provides informations about many other aspects of language.

KEYWORDS: associative experiment, cognitive linguistic research, language of Ruthenians in Vojvodina.

ЛИТЕРАТУРА

- Butenko, N. P. (1979). *Slovník asociativnyx norm ukrajins'koji movy*. Vyšča škola: L'viv. (Cyrilic)
- Dragičević, R. (2010). *Verbalne asocijacije kroz srpski jezik i kulturu*. Društvo za srpski jezik i književnost: Beograd. (Cyrilic)
- Gligorijević, I. (2018). Arapske zemlje, Iran i Turska kao stimulusi u asocijativnom testu. *Anali Filološkog fakulteta*, 30 (2), 185–201.
- Karaulov, Ju. N. (1993). *Asociativnaja grammatika russkogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk. (Cyrilic)
- Karaulov, Ju. N.–Sorokin, Ju.A.–Tarasov, E.F.–Ufimceva, N.V.–Čerkasova G.A. (1994, 1996, 1998). *Russkij asociativnyj slovar'. Asociativnyj tezaurus sovremennogo russkogo jazyka. V 3-h častjah, 6-ti knjigah / Kn. 1, 3, 5. Prjamoj slovar': ot stimula k reakcii. Kniga 2, 4, 6. Obratnyj slovar': ot reakcii k stimulu*. Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut russkogo jazyka. (Cyrilic)
- Kent, G.H.–Rosanoff, A.J. (1910). A Study of association in insanity, I, Association in normal subjects. *American Journal of Insanity*.
<https://archive.org/details/studyofassociati00kentuoft/page/320/mode/2up>
- Martinek, S. (2007). *Ukrajins'kyj asociativnyj slovník I, II*. Vydavnyčyj centr LNU imeni Ivana Franka, L'viv. (Cyrilic)
- Mudri, A. (2023a). Metoda asocijativnogo testu u kognitivnolingvističnih vihljedovanjox. *Švetlosc*, 4, 17–30. (Cyrilic)
- Mudri, A. (2023b). *Terminologija u vjazi zoz vixovom domašnjix životinjax u ruskim jaziku u Vojvodini*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet. (Cyrilic)
- Paunović Rodić, S. (2019). *Stereotip žene u jezičkoj slici sveta Slovaka i Srba*. Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet. (Cyrilic)
- Piper, P. (2003). Asocijativni rečnici slovenskih jezika i etnokulturni stereotipi. *Slavistika*, VII, 22–32. (Cyrilic)
- Piper, P.–Dragičević, R.–Stefanović, M. (2005). *Asocijativni rečnik srpskoga jezika, Deo 1, Od stimulusa ka reakciji*. Beograd: Beogradska knjiga - Službeni list SCG - Filološki fakultet. (Cyrilic)
- Popović, Lj. (2008). *Jezička slika stvarnosti, kognitivni aspekt kontrastivne analize*. Beograd: Filološki fakultet.
- Taylor, J. R. (1995). *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. New York: Oxford University Press.
- Ufimceva, N.V.–Čerkasova, G.A.–Karaulov, Ju.N.–Tarasov, E.F. (2004). Slavjanskij asociativnyj slovar': russkij, belorusskij, bolgarskij, ukrajinskij. Moskva: Institut jazykoznanija. http://it-claim.ru/Projects/ASIS/SAS/SAS_pdf/SAS.pdf (Cyrilic)

ПРИЛОГ 1

АСОЦІЯТИВНА АНКЕТА

Анкета хтора пред Вами анонимна а послужи за виробок докторскей дисертациї. Ваш задаток же бисце на празни места попри датих словох або висловох записали перше слово (або два слова) хторого ше здогаднеце. Модліме Вас же бисце тест робели самостойно и у цихосци.

Анкета не представя тест знаня та шицки одвити точни а можеце ю пополніц зоз писмом хторе вам одвитуе (латинка, кирилка).

1. Место биваня
2. Пол
3. Мацерински язык
4. Кельо маце роки
5. Датум виробку тексту
6. Домашня животиня
7. Статок
8. Живина
9. Дробизг
10. Крава
11. Конь
12. Швиня
13. Магарец
14. Коза
15. Овца
16. Кура
17. Качка
18. Гуска
19. Пулька
20. Заяц
21. Мачка
22. Пес

23. Полне одношене домашніх животиных
24. Народжене младого домашней животині
25. То би бул добри конь кед би мал
26. То би була добра крава кед би мала
27. То би бул добри магарец кед би мал
28. То би була добра коза кед би мала
29. То би була добра овца кед би мала
30. То би була добра швиня кед би мала
31. То би була добра кура кед би мала
32. То би була добра качка кед би мала
33. То би була добра гуска кед би мала
34. То би була добра пулька кед би мала
35. Домашня животиня ше оглашуе
36. Домашней животині ше розказуе
37. Самец домашней животині
38. Самица домашней животині
39. Младе домашней животині
40. Продукт з домашней животині
41. Домашні животині ше хова у
42. Особа хтора хова одредзени домашні животині
43. Функция домашней животині
44. Пожива домашней животині
45. Часц цела домашней животині
46. Власне мено домашней животині
47. Назва домашней животині спрам фарби
48. Раса одредзеной файти домашней животині

Дзекуеме же сце участвовали у пополньованю анкети

Дюра Гарди*
Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одделене за историю

UDK 930(=161.2)(497.113):929 Njaradi D.
doi: 10.19090/rs.2024.8.106-116
Оригиналан научни рад
Примљен 11.12.2024.
прихваћено за штампу 26.12.2024.

ИДЕНТИТЕТ БАЧКО-СРИМСКИХ РУСНАЦОХ У ИСТОРИОГРАФСКИМ И ПУБЛИЦИСТИЧНИМ ДІЛУ ЕПИСКОПА ДИОНИЗИЈА НЯРАДИЯ**

Епископ Дионизий Няради (1874–1940) бул една з найвизначнейших особох за Руснацох у Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох, односно Кральовини Югославиї. Тиж бул учашник зложених конфесийних и политичних одношеньох у Кральовини Югославиї и штредней Европи у периодзе медзи двома шветовима войнами. По своїх церковних функцийох бул крижевски епископ (1914–1940) поглавар Грекокатолицкей церкви у Югославиї, папски администратор Грекокатолицкей епархиї у Прешове (1922–1927) у Чехословацкей републики и папски администратор у Подкарпатскей України (Руси) у чаше бурйових рокох пред початок Другей шветовой войны (1938–1939). У роботи ше вигледуе и анализуе Нярадийово историографске и публицистичне діло у контексту його становискох о вирским и националним идентитету Руснацох у Бачки и Сриме. Аутор у своїм вигледованю заключуе же Нярадийова концепция идентитету Руснацох у Югославиї насампредз детерминована през грекокатолицку виру и церковну припадносц (у историйним смислу) хтори источашне були ядро националног, вирского и цивилизацийного идентитету заедніци хтора числела коло 20.000 припаднікох, чий епископ бул член.

КЛЮЧНИ СЛОВА: епископ Дионизий Няради, Грекокатолицка церква, Руснаци у Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох/ Югославиї.

*djurahardi@ff.uns.ac.rs

** Работа часц наукового проєкту „Синхронїя и дијахронїя у русинистици – језик, књижевност, историја и култура“ хтори финансовани з боку Покраїнского секретаријату за високе образоване и наукововигледавацку діялносц А.П. Войводини.

Епископ, др Дионизий Няради (1874–1940), єдна з найвизначнейших особох у исторії Руснацох у Кральовини Югославії и цалей штредней Европи у периодзе медзи двома шветовима войнами. О Нярадийови написани вецей биографски статї. Народзени є у углядней земледїлскей фамилии у Руским Керестуре, найвекшим и найстаршим месце Руснацох у Бачки. Студий теології и докторску роботу закончел у Загребе. Постал священїк и ректор грекокатолицкей духовней семинариї у Крижевцох. Интелектуалец, педагог, мисионер и организатор, незаобиходно и писатель. Конечно, 1914. року постал епископ, а потим 1920. року и епископ ординарий грекокатолицкей Крижевскей епископії по свою шмерц 1940. року (Šimrak, 1936: 67–95; Firak, 1941: 1–16; Tamaš, 1992: 397–399; Tamaš, 1997: 586–588; Malacko, 1995: 147–193; Malacko, 1996, 240–254).

У формалним смислу Няради бул вирски поглавар шицким грекокатолицком у югославянскей держави. Векшина з нїх (єпархия мала коло 40.000 вирних, розшатих од Далмациї по Македонию) були Руснаци у Бачки и Сриму, (20.000) приселени зоз сиверовостоку на юг Угорскей штредком XVIII вику и Русини-Українци (коло 10.000) хтори ше на преходу XIX–XX вику з Галичини приселели до Славонії и Босни (Firak, 1941: 5–6; Zutić, 1994: 130–133; Miz, 2004–2007). Слово було о релативно малей заеднїци переважно земледїлцох у хторей грекокатолицке священство и валалски учителе школох (церковних, до конца XIX вику, горди винїмок у тим смислу Коцур и Нови Сад) були нуклеус интеллигенції (Ramaš, 2007: 431–447; Gavrilović, 1977: 187–191; Lebl, 1977: 255–273).

Няради за сународнїкох бул вельо вецей од вирского поглавара. При такей невигодней социальной структури место епископа, по уплїву и економскей и моральной моци було на верху гьерархії заеднїци. У конкретним случаю Няради бул правдиви авторитет и предняк свойого народу. З його благословом и помоцу, 1919. року Руснаци у Бачки и Сриму основали свою першу культурно-националну организацию Руске народне просвитне дружтво (РНПД, читац далей як Просвита), хторе предводзене з церкву и священїками було ношитель культурно-национального препороду бачванско-сримских Руснацох. Няради бул идейни и з добрей часци финансиїни покровитель того дводеценийного руху на чиєй габи настали руски литературни язык и уметнїцка литература у Югославії - досцигнуце *sui generis*, державни школи на руским язiku, новини, нова интеллигенция. РНПД конечно дава печач национальному идентитету бачванско-сримских Руснацох (Tamaš, 1997: 587; Malacko, 1995: 147–193; Ramaš, 2016).

У рокох после Першей шветовой войны и вельких пременкох на мапи Европи, Дионизий Няради бул человек хтори мал ясну представу о зложеним

націоналним стану Руснацох и визию їх перспективи у штретней Европи. То теза хтору сцеме потвердзиц у тей роботі. Стаємни точки його европского итинерара були Загреб, Беч, Рим, Львов, и скоро на визначним месце Београд (дзе часто ишол як секретар бискупскей конференції Римокатолицкей церкви у Кральовини СГС/Югославиї), гоч источашне, неvistато робел з розшатим народом и священством на терену. Дзекуючи свойому характеру, инспирацию за свою програму систематично черпал з власней филозофиї и идеології.

На тот завод, окреме нас интересовали діла и думки у хторих епископ дефиновал вирски и национални идентитет бачванско-сримских Руснацох. У нашим вигледованю тоту Нярадийову концепцию мож провадзиц, насампредз, през його историографску и публицистичну діялносц. По обсягу вона не була велька у одношеню на публикації духовного характеру, але програмска и цильна з ясным порученьом гу свойому народу и вирним (Таташ, 1997: 587–588).

За Дионизия Нярадия, фундамент національного идентитету його народу то його грекокатолицка вира. Вон ю (як уж замерковане у историографії) наволує руска вира, хтора источашне католицка вира (Malacko, 1995: 181–183). Систематично ю брані на сцени европскей и украинскей истории. Чи слово о типичним интелектуалним клерикализму, хтори Няради заступал лем прето же и сам бул грекокатолицки священік? – можеме аргументовано твердзиц же не. Його историографска интерпретация була вецей од вирского опредзеленя, и забрала идентитетски контекст попатрунку на историю и зложени стан и проблеми Русиных у державох хтори настали потим як ше розпадла Австро-Угарска монархия. Грекокатолицка вира и идентитет у його концепції одредзовала суцносц національного, вирского и цивилизацийного идентитету його народу.

Русини чи Руснаци (два варианты за исти етноним) у Угорскей часци Австро-Угорскей монархії у децениях пред Першу шветову войну були виложени мощному процесу мадяризації. Значна часц русинскей интелігенції на чолє з цалим висшим клером була предводнік того процесу (Vanat, 1990: 18–40; Магошїј, 1994; Раташ, 2007: 431–447). З розпадованьом Монархії, идеология о карпато-русинским, чи угро-русинским народу як часцу мадярскей нації ше нашла у кризи. У новоствореней Чехословацкей републики, дзе жило понад 560.000 Русиных (Когчак, 1936: 97), їх висши грекокатолицки клер остал мадярски ориєтовани. Против нього як алтернатива ше у Першей републики зявел релативно мощни православни рух, иницированы з уплївну емиграцию з Царскей Русії, хтора препадла после Октоберскей револуції. По тей концепції Русини були часц велького русийского народу (Šimrak, 1936: 88–89; Hadžega, 1936: 270–278; Vanat, 1990: 18–40; Магошїј, 1994: 111–115; Marek, 2006: 317–

333). Можебуц не чудо же праве Няради, з боку папскей століци, бул од 1922. по 1927. рок, послани за администратора Прешовскей грекокатолицкей епархії. З програму же идентитет каждого Русина, народни язык и гркокатолицка вира, епископ Няради започал свою мисию на сиверу (Šimrak, 1936: 88–90; Malacko, 1995: 181–183).

Исти питаня идентитету були присутни и медзи русинску интеллигенцию у Югославянскей держави. Идея о карпато-русинским народу як часци мадырскей нації за РНПД и епископа Нярадия була неприлапліва. О тим вирно шведочи *Руски календар* за 1925. рок, дзе под фотографію Нярадия було написане же вон, „перши Русин-владика крижовски” (RK, 1925:3), гоч познате же Нярадийов предходнік владика Юлий Дрогобецки тиж бул Русин, але человек прешлей мадырскей державотворней эпохи и карпато-русинскей орієнтації.

Уж з нагоди снованя Руского народного просвитного дружтва, една, правда слабша и менша часц интеллигенції, постала його опозиция. Їх идеї були славянофилски и русофилски, вирска орієнтация православна. Були против уводзєня народного языка до школи, против уплїву церкви и клеру, и конечно, против украинскей орієнтації РНПД. З опозиції 1933. року виросла нова руска организация – Културно-просвитни союз южнославянских Русинох (Biljnja, 1987: 83–91; Tamaš, 1997: 70–76; Hardi, 1996: 215–231; Rumjancev, 2010: 68–78, 81–90, 160–176; Ramač, 2013, 865–874; Ramač, 2016: 109–132).

У числених историографских и теологийних роботах, Няради виступа як апологета церковней унії, як „правдивого историйного вибору” (Malacko, 1995: 181–183). Важне место у його ділох забера кніжка *Життя св. Кирила и Методия* хтору публикує два раз у Жовкви 1924, и Новим Саду 1927. року (Njaradi, 1927; Tamaš, 1997, 587). Солунски браца за Нярадия були парадигма, восточного, славянского обряду, мисионерства и вязи церкви з папску століцу. У Руских календарох публикує статї о Осифови Рутскому (Njaradi, 1938: 1–13), Собору унії заходней и восточней церкви у Ферари-Фиренци 1439. року (Njaradi, 1939: 8–25) и о Киевскому митрополитови Исидорови, учашнікови спомнутого сходу представнікох двох церквох и його роботи на їх зєдинєнню (Njaradi, 1940: 8–25).

У своїх посланіцох опубликованих у Руских календарох – рочнікох хтори видавало праве РНПД (Просвита). Няради у явним дискурсу заєдніци давал ясну потримовку Просвити. Прихильнік є уводзєня до школи и литературы, – руского, народного бешедного языка на хторим приповедал народ (Njaradi, 1923: 167–168; Malacko, 1995: 181–183). Характеристичну посланіцу написал 1922. року хтора пречитана на собраню Просвити, праве у Коцуре – упорищу опозиції РНПД. Няради, 1924. року иницирує и помага порушоване

тижньовніка *Руски Новини*. Финансує снованє першей рускей друкарні у власности Просвити (Ратач, 2016: 49–73; 74–84). Кед Културно-просвитни союз южнославянских Русинох 1934. року почал видавац свой часопис *Заря*, епископ видава декрет священству, у хторим ше вирним забранює триманє у рукох тих новинох (Njaradi, 1934:1; Šimrak, 89–93; Malacko, 1995: 147–193).

Цо ше дотика нашей теми, главне діло др Дионизия Нярадия написане 1935. року – *Прадідовска вира у шветлу исторії* (Njaradi, 1935). Слово о краткей осемдзешат боковой синтези исторії народу и церкви Русинох. Діло почина з призначку: „У остатніх часох нашли ше медзи нами даедни людзе хтори почали бешедовац и писац о ‘вращаню’ нашого народа на „прадідовску виру. Пишу новини о исторії и о вири наших прадідох, а нажаль не пишу по правдзе... Хто ми? Ми Русини...” (Njaradi, 1935: 3).

Нярадийово діло було непростредни одвит на кніжку, правніка Миколи Олеяра, *Исторія русского народа*, Нови Сад 1934. року, компіляції хтора мала 158 боки (Olejarov, 1934). У ней винешени програм рускей интелігенції позбераней коло часописа *Заря*. Бул то час акції Културно просвитного союзу и православного руху хтори залапел коло 100 руски фамилий у местох Коцур и Вербас (Biljnja, 1987: 83–91). По Олеяру, Руснаци у Югославії часц велького „сто осемдзешат миллионского русского народу”. Автор историю свойого народу провадзи од старих Славянох, Киевскей Руси, Московского князводства, царскей Русії по шмерц цара Николая II Романова у революції, хтору осудзує як плод германских и єврейских агентох. Окремну увагу Оляяр пошвецує и „русскому народу” у Галичини, Подкарпатскей Руси и на концу Югославії. Одношене гу униї и грекокатоліцкей церкви през цалу кніжку негативне. У заключеню автор нападад РНПД, негирал иснованє українского народу и осудзовал його погришни идеї о „українству” (Olejarov, 1934; Hardi, 2007: 265–266; Rumjancev, 2010: 171; Ratač, 2014: 235–248).

Гоч у кругу Просвити у тот час було вецей інтелектуалцох хтори могли дац одвит на тоту кніжку, пирко до рукох вжал перши медзи німа епископ Няради. Концепция Нярадийовей *Прадідовскей вири у шветлу исторії* – ангажована и апологетска у одношеню на унию и греко-католіцку церкву. На основи числених премисох и историйних прикладох Няради приходи до заключеня же вира предкох була „католіцка по обряду восточно славянска” (Njaradi, 1935: 4–5, 37). Наприклад, виноши податок же у XI и XII сторочо, у князовских фамилийох, владарох Руси, Ярослава Мудрого и Владимира Мономаха було трицец ступаня до малженства. То би не могло буц кед би нашо князове не були католіки, заключає епископ Няради (Njaradi, 1935: 57). Аргументация тей тези, правда, не була наукова. Династични малженства, та так и при Рюриковичох, насампредз мали политични аспект, а не церковно-религийни (Vojtovič, 2006).

За нього, „Київська Рус держава нашого, руского народу.” Од руйнованя Києву 1169. року з боку князя Андрія Боголюбского почина процес розделеня Киевской Руси. Народ московски вежне мено руского народу, а од того часу народ Киевской Руси, почне себе волац „народом українским” (Njaradi, 1935: 60–61). Няради увагу пошведує Руси под власцу Литви и Польскей, козацкому периоду же би главни цек исторії власного народу и универзуму бул одредзени з церковними уніями. Интересантне же на концу своєї исторії Дионизий Няради, ерудита хтори бешедовал и писал на числених языкох – бачванско-сримских руским, українским, сербскогорватским, немецким, предпоставяме мадярским и италиянским (и латинским) (Malacko, 1995: 181), педантно наводзи жридла и литературу хтору хасновал – медзи иншими и водзацих историчарох того часу, Абрахама, Шахматова, Голубинского, Баумгартена, Томашивского, Чубатия (Njaradi, 1935: 78–79). Можеме констатовац же кніжка пошвечена рускей исторії Дионизия Нярадия вироятно нашла место скоро у каждым доме бачванско-сримских Руснацох.

Свой народ, Няради у творах хтори му писал, ослворює як руски народ, як Руснацох чи Русинох, без помина Україцох и кованіци Русини-Українци. Дионизий Няради бул длугорочни приятель и истодумнік з митрополитом галицким, главу українскей грекокатоліцкей церкви, Андрієм Шептицким. Водзи з нім кореспонденцію од 1902. року, нашивює го у Львовє, а Шептички Нярадийов гощ у його родним Руским Керестуре (Malacko, 1995: 148; Miz, 1993: 55; Cap, 2024, 145–164; Војко, 2025).

Найталантованшого своього ученіка семинаристу Гавриїла Костельника, 1911. року, Няради посла на студії богословії до Львова и препоручує го праве Шептицкому. Гоч кельо його улога на Галичини була контроверзна, Костельник постане творитель литературного языка бачко-сримских Руснацох и предводнік национального препороду и українскей националней ориєнтації при новей генерациї рускей интелігенції (Tamaš, 1986; Tamaš, 1997: 547–559). Конечно, у духу своього национального и церковно-мисионерского опредзеленя епископ Няради, 1938–1939. року бул од папи поставени за администратора Подкарпатскей Руси у кризним чаше препасци першей Чехословацкей републики. Друга мисия епископа Нярадия на Горніци не потирвала. Зоз гроженьом з шмерцу, мадярске окупациєне войско го депортовало (вчасна яр 1939) назад до Кральовини Югославії (Firak, 1941: 16; Malacko, 1995: 167–171; Rebrik, 1991: 20–26).

Шлід чи печач епископа Дионизия Нярадия у исторії бачванско-сримских Руснацох вельки, а його исторіографски и публицистични опус источашне и исторія їх идентитету. Нярадийова концепция идентитету Руснацох у Югославії, односно Войводини насампредз була клерикална, детерминована

през грекокатолицку виру и церковну припадносц (у историйним смислу) хтори источашне требали буц ядро националней, вирскей и цивилизацийней самоидентификації заедніци хтора числела коло 20.000 припаднікох, чий вон бул припаднік. У чаше вельких пременкох на политичней мапи Европи медзи двома шветовима войнами, кед стари угро-русински концепції були поциснути, тиж маюци пред собу конкурентски православни церковни рух и анахроне русофилство (у Югославиї и Чехословацкей), Няради Руснацох у идентитетским смислу традиційно повязуе з Українцами з хторима вони взаємно дзелели етнічне мено Русин, прешлосц и церковну припадносц. Таки идеї Дионизия Нярадия треба розумиц у контексту його епохи и дружтвеной функції грекокатолицкого церковного велькодостойніка. Вон на тот способ активно пробовал организовац и унапредзиц национални и дружтвени живот своїх сонароднікох, чий резултат була идентитетска гомогенизация микрозаедніци.

Đura Hardi

HISTORIOGRAPHICAL AND PUBLICISTIC WORK OF BISHOP DIONYSIUS NYARADI IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS AND NATIONAL IDENTITY OF RUTHENIANS IN BAČKA AND SREM

SUMMARY

Bishop Dionysius Nyaradi (1874–1940) was one of the most significant figures in the history of the Ruthenians and Ukrainians in the Kingdom of Yugoslavia and the whole Central Europe in the period between the two world wars. He was the bishop of Križevci (1914–1940), head of the Greek Catholic Church in Yugoslavia, papal administrator of the Greek Catholic Diocese in Prešov (1922–1927) and papal administrator in Subcarpathian Ukraine (Rus) during the tumultuous years 1938–1939.

The author of the work researches Nyaradi's historiography and journalistic work in the context of his ideas on religious and national identity of the Ruthenians in Bačka and Srem. In the years after the First World War which brought immense changes on the political map of Europe, Nyaradi was an intellectual with a clear vision on the complex position of his people. His conception was that the Greek Catholic religion was the core of the national, religious and civilizational identity of his people. In his historiography works, among which one of the most distinguished book is "*The Ancestral Faith in the Light of History*" (1936) Nyaradi acts as an apologist of the Church Union which he systematically defends on the stage of the European history of the first half of the XXth century.

KEYWORDS: Bishop Dionysius Nyaradi, Greek Catholic Church in Kingdom of Yugoslavia, Ruthenians.

ЛИТЕРАТУРА

- Biljnja, V. (1987). *Rusini u Vojvodini, Prilog izučavanju istorije Rusina Vojvodine (1918–1945)*. Novi Sad: Dnevnik.
- Bojko, J. (2025). «AMICUS MEUS OPTIMUS». Listuvannja episkopa Dionizija Njaradi z mitropolitom Andrejem Šeptickim (1902–1938 rr.) (rukopis knjižki u druku). (Cyrillic)
- Сар, М. М. (2024). Mitropolit Andrej Šeptickij ta rusini i ukrajinci Jugoslaviji/Serbiji, U: Сар, Mikola M. (2024). *Kosteljnik i druhi temi: prilohi i žridla*. Novi Sad: Ruske slovo – Zavod za kulturu vojvodjanskih Rusnacoh. 145–164. (Cyrillic)
- Firak, M. Vladika Dr. Dionizij Njaradi 10. 10. X - 14. IV 1940. *Ruski kalendar za [južno-slavjanskih Rusinoh] Rusinoh u IOgoslaviuu na prosti rok 1941*. Ruski Kerestur: Ruske narodne prosvitne družtvo (= RK), 1–16. (Cyrillic)
- Gavrilović, S. (1977). Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka. *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*, 187–191.
- Hadžega, V. (1936). Přehled cirkevnich dějin na Podkarpatske Rusi. W: Zatoukal, J. (Red.) (1936) *Podkarpatska Rus, Sbornik hospodarskeho, kulturniho a politickeho poznani Podkarpatske Rusi*. Bratislava: Podkarpatoruské nakladatelství Josef Stejskal.
- Hardi, Dj. (1996). Stanoviska i politični orijentaciji RNPД spram Kraljovini SHS (Jugoslaviji) i jej političnoho života. U: Tamaš, J. – Sabo, S. (Red.) (1996). *Rusnaci - Rusini 1745-1995, zbornjik robotoh – 250 roki od doseljenja Rusnacoh*, Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd; Filozofski fakultet, Katedra za rusinski jajik i knjižovnoc, 215–231. (Cyrillic)
- Hardi, Dj. (2007). Razvoj istoriografije kod Rusina u Vojvodini do 1941. godine, *Istraživanja*, 18, 257–267. (Cyrillic)
- Korčak, J. (1936). Zemlja i stanovništvo. U: *Čehoslovačka*. Beograd: SKZ. 53–101. (Cyrillic)
- Lebl, A. (1977). Rusini od 1890. do 1918. *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*, 25-273.
- Magočij, P. R. (1994.). *Formuvannja nacionaljnoji samosvidomosti: Pidkarpatska Rus (1848-1948)*. Užgorod: Polička “Karpatskoho kraju. (Cyrillic)
- Malacko, M. Političnoc či apolitičnoc preosvjaščenoho vladiki dr Dionizija Njaradi. U: Tamaš, J –Sabo, S. (Red.). *Rusnaci - Rusini 1745–1995*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, Novi Sad – Filozofski fakultet, Katedra za rusinski jezik i književnost, 215-231. (Cyrillic)

- Malacko, M. (1995). Preosvjaščennij vladika D-r Dionizij Njaradi – apostol i misioner. *Bohoslovia*, 59, 147–193. (Cyrillic)
- Marek, P. (2006). Srbská pravoslavná církev v Československu ve 20. letech 20. století (K Dositejově podkarpatoruské misi). W: *Studia balcanica Bohemo-slovaca VI*, Boček, P – Hladký, L. – Krejčí, P. – Stehlík, P. – Štěpánek V. (Red.). Brno: 2006: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarjovj univerzity; Historický ústav Akademie věd České republiky; Matice moravská. 317–333.
- Miz, R. (1993). *Svjaščenjiki Osjeckogo vikarijata I*. Novi Sad: Hrekokatoljicka parohija svjatoho Petra i Pavla. (Cyrillic)
- Miz, R. (Red.) (2004–2007). *Materiali do istoriji ukrajinciv u Bosniji*. I-III. Novi Sad: Grekokatolicka parafija sv. Petra i Pavla. (Cyrillic)
- Njaradi, D. (1923). Privit vladikov, Virnim Rusnacoh eparhii Križevackej, Čestnim členom Ruskoho Prosvitnoho Družtva. *RK*. 167–168. (Cyrillic)
- Njaradi, D. (1927). *Žitije sv. Kirila i Metodija*. Novi Sad: Prosvita. (Cyrillic)
- Njaradi, D. (1934). Dekret. *Ruski novini* nr. 37, 1. (Cyrillic)
- Njaradi, D. (1935). *Pradjidovska vira u švetlu istoriji*. Djakovo: Biskupska tiskara. (Cyrillic)
- Njaradi, D. (1938). Tristoročnjica šmerci Osifa Ruskogo grekokatoljickogo mitropolita kotrogo papa Urban VIII nazval Atalantom sv. Zjedinjenja, Slupom Cerkvi i Anastazijom Rusi, *RK*. 1–13. (Cyrillic)
- Njaradi, D. (1939). Ekumenski sobor u Ferari-Firenci (1438–1442). *RK*. 8-25. (Cyrillic)
- Njaradi, D. (1940). Kijevski mitropolit Isidor i zjedinjenje Cerkov, *RK*. 8–25. (Cyrillic)
- Oljejarov, N. D. (1934). *Istoria ruskogo naroda*. Novi Sad: Štamparija Natošević K. D. S. Djisalović (Cyrillic)
- Ramač, J. (2007). *Rusnaci u Južnej Ugorskej (1745–1918)*. Novi Sad: VANU. (Cyrillic)
- Ramač, J. (2013). Ruski batoh (Rusinski bič) iz 1922. godine – pamflet ili politička, verska i nacionalna platforma. U: Živančević Sekeruš, I (Ured.) (2013). *Susret kultura*, knjiga 2, Novi Sad: Filozofski fakultet. 865–874. (Cyrillic)
- Ramač, J. (2014). Istoriografija Rusnacoh u Jugoslaviji u čaše medzi dvoma švetovima vojnama. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*. XXXIX-1. 241–242. (Cyrillic)
- Ramač, J. (2016). *Na križneju dragi. Rusnaci u Juhoslaviji od 1918–1941*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)

- Rebrik, I. (1991). Mi gorili Ukraїnoю... Interv'ju z o. Stepanom-Sevastijanom Sabolom ČSVV. W: Rebrik, N. (Ur.) (1991). *Stepan-Sevastijan Sabol (Zoreslav)*, Škiljna serija 3. Užgorod: Karpati-Gražda. 20–26. (Cyrillic)
- Rumjancev, O. (2010): Pitannja nacionaljnoji identičnosti rusiniv i ukrajinciv Югославiji (1918–1991). München – Berlin: Verlag Otto Sagne. (Cyrillic)
- Šimrak, J. (1936). Život i rad Vladike, razgovor s Jankom Dudašem. U: Šimrak, J. (Ured.) *Spomenica grkokatolika Križevačke biskupije za godinu 1936*. Zagreb: Narodna prosvjeta. 67–95.
- Tamaš, J. (1986). Gavrijil Kosteljnik medzi doktrinu i prirodu. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
- Tamaš, J. (1992). *Ruski Kerestur, ljetopis i istorija*. Ruski Kerestur: Mesna zajednjica Ruski Kerestur. (Cyrillic)
- Tamaš, J. (1997). *Istorija ruskeje literaturi*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (Cyrillic)
- Vanat, I. (1990). *Narisi novitnoji istoriji ukrajinciv shidnoji Slovaččini (1918–1938)*. Prjašiv: Prjašiv Slovačke pedagogične vid-vo. Viddil ukrajinsьkoї literaturi v Prjaševi.
- Vojtovič, L. (2006). *Knjaža doba na Rusi: portreti eliti*. Bila Cerkva: Oleksandr Pšonkivskij.
- Žutić, N. (1994). *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, Beograd: Maštel komerce - Arhiv Jugoslavije.

УПУТСТВО ЗА ПРИРИХТОВАНЕ РУКОПИСА ЗА ДРУКОВАНЕ

Часопис Русинистични студии / Ruthenian Studies обявює оригинални науково, преглядни науково и фахово роботи зоз обласци филологийних, лингвистичних и дружтвених наукох. Роботи хтори уж обявени або понукани за обявйоване у даедней другей публикації не могу буц прилапени, так як ані гевти хтори не задоволюю науково критериюми. Кед робота була викладана на науковим сходу, або настала як резултат наукового проєкта, тот податок треба навесц у надпомнуцу на дну насловного бока тексту.

Автор длужни почитавац науково и етични принципи и правила под час пририхтованя роботи у складзе зоз медзинароднима стандардами. Зоз придаваньом роботи автор гарантує же шицки податки у роботи точни, як гевти хтори ше одноша на вигледоване, так и библиографски податки и наводи зоз литератури. Пре рецензоване ше проверює чи у роботох нет елементи плагиату.

Часопис Русинистични студии / Ruthenian Studies обявює роботи наставнікох и сотруднікох Факултету як и з боку Редакції поволаних авторох зоз иножемства и других университетох зоз жеми. У *Русинистичних студийох* ше обявюю роботи найвечей трох коавторох. Кажде може понукнуц лем єдну роботу за обявйоване, без огляду чи є єдини автор чи коавтор.

Придаванє рукописох

Роботи ше придаваю у електронскей форми у .doc или .docx формату на адресу ruthenianstudies@ff.uns.ac.rs. Рок за придаванє рукописох 31. май чечуцого року.

Рецензованє

Поступок рецензованя анонимни у обидвох напрамох, прето авторе муша вихабиц шицки информации зоз тексту, одн. файлу на основи хторих би могли буц идентификовани, и то на шлїдуюци способи:

а) з анонимизацию референцох хтори ше находза у тексту и хтори авторово,

б) з анонимизацию референцох у библиографії,

в) з уважним менованьом файлох, так же би ше не видзел автор (напр. File > Check for Issues > Inspect Document > Document Properties and Personal Information > Inspect > Remove All > Close).

Роботи рецензую двоє кваліфіковани рецензенти.

Думанє анонимного рецензента и текст роботи зоз евентуалнима надпомнуцами ше придаваю авторови же би вон у цеку 14 дньох окончел гледани пременки у роботи. Кед же рецензент утвердзи же робота не согласна зоз правописом и же ма граматични и стилски гришки, авторови ше враца робота на лектуру. Автор одвитує за правописну и стилску коректносч текста. Ревидована верзия роботи ше посила рецензентови на увид, та ше вон вияшнює чи гледани пременки одвитууюци и чи роботу мож друковац. Потим Редакция приноши одлуку о обявйованю.

Язык и писмо

Роботи ше публикую на шицких славянских языкох и на главних шветових языкох.

Форматованє тексту

Тексти ше пишу у програми Microsoft Word, зоз фонтом Times New Roman. Велькощ фонта основного тексту 12 (кед цитат ма вецей як 40 слова, велькощ фонта 11). Проряд основного тексту 1,5. Кажди перши шор нового пасуса уцагнути (Paragraph/Indentation/Special: First line 1,5 cm), а текст треба вировнац з обидвох бокох („justify”). Формат бока А4.

Фусноти означовац зоз арабским числами (окрем перших хтори ше означую зоз гвиздочками а часц су информации о авторови, повязаносци вигледованя зоз проектом або информации о предходним публикованю часцох роботи). Велькощ фонта фусноти 10.

Роботи хтори не задоволюю формални стандарди не можу войсц до поступку рецензованя.

Насловни бок

Шицки роботи маю насловни бок хтори треба же би у горнім лівим углу мал мено автора а под тим и афилияцию, односно мено институції. Под тима информациями шлідзи наслов роботи хтори центровани и написани зоз верзалом и фусноту хтора означена зоз гвиздочку (*). Зоз першу гвиздочку ше дава инфорамация о имейлу автора а зоз другу и трецу гвиздочку информации о науковим проекту, подзекованю або надпомнуце о предходним представляню роботи на науковим сходзе итд.

Структура статї

Рукопис понукнути за друкованє треба же би мал шлідуюци елементи: мено и презвиско автора, институцию у хторей є заняти, наслов статї, абстракт,

ключни слова, текст роботи, резиме и наукови апарат.

Наслов статі

Наслов треба же би цо вирнейше описал змист статі.

Абстракт и ключни слова, резиме

Єден параграф, до 200 слова.

Велькосц фонта 10, зоз прорядом 1.

Перши шор уцагнуц, без писаня слова *абстракт*.

Обовязни информации абстракту то цель вигледованя, методология вигледованя.

Под текстом абстракту, пише ше наслов *Ключни слова*: и наводзи ше од 5 до 10 слова або фрази хтори описую змист статі.

Резиме ше пише по англійски на концу текста, пред литературу, з велькосцу фонта 10 и прорядом 1 (single). Пред резимеом пише ше мено и презвиско автора на латинки. Потим шлідзи наслов Summary, центровани. Перши шор каждого пасуса уцагнуц на 1,5 цм. Наслов резимеа по англійски виписани зоз верзалом, центровано. Резиме зжато приказуе проблем, цель, методологию и резултати наукового вигледованя. Обсяг резимеу до 500 слова. Резиме не преклад абстракта. После тексту резимеа, уцагнути на 1,5 цм шлідзи наслов *Key words*: после хторого ше наводза 5 до 10 ключни слова.

Кед же работа на англійским языку, резиме ма буц по руски.

Обсяг тексту

Минимална длужина роботи 20.000, а максимална 30.000 характери, ведно зоз абстрактом, резимеом и литературу.

Основни текст роботи

Основни текст ше пише з велькосцу фонта 12. Наслови поглавйох ше наводза з верзалом центровано, а поднаслови знука поглавйох з курзивом уцагнуто на 1,5 цм, як и перши шор нового пасуса.

Таблічки и графикони формовац у Word формату. Кажда таблічка ма буц означена з числом, з адекватну назву. Число и назва ше находза над таблічку/графиконом.

Цитованє референцох у тексту статї

Цитати ше означую зоз двойністима знаками наводзєня у складзе зоз правописом языка на хторим статья, а цитати знука цитату з єдними знаками наводзєня ('...'). Хаснованє жридло ше наводзи знука тексту так же ше елементи (презвиско автора, рок виданя, число бока на хторей ше находзи часц хтора ше цитує) наводза у заградзєньох и одвоюю зоз запяту и двома точками (Duličenko, 2009: 54). Цитовани жридла ше наводза на концу виречєня, непосредно пред точку.

За блок цитат (вещей як 40 слова) не хасновац знаки наводзєня але ше го пише у окремним блоку, лїва маргина (Paragraph/Indentation/Left) уцагнута на 1,5 цм, а фонт велькосци 11, на концу у заградзєню жридло.

Кед ше наводзи роботу хтора ма 3–5 авторох, перши раз навесц шицких авторох а у познейших наводзєньох лєм першого автора и навесц „и др.” або „et al.”.

Кед статья ма два або вещей референци истого автора зоз истого року, вещь после податкох о року додаваю знаки а, б итд. (Tamaš, 2012a), (Tamaš, 2012b). Роботи истого автора ше наводза по хронологийним шоре: (Halle, 1959; 1962).

Литература

У списку литературы наводза ше лєм референци хтори автор хасновал у роботи. Референци хтори у оригиналу на кирилки ше наводза транслитеровани на латинку зоз надпомнуцом у заградзєню непосредно после точки референци (Cyrillic). Велькосц фонта 12, а форма треба же би була Hanging на 1,5 цм (Paragraph/Indents and Spacing/Hanging).

Кнїжки (друковани жридла)

Кнїжка зоз єдним автором

Duličenko, A. (2010). *Jugoslavo ruthenica II*. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad, Ruske slovo Novi Sad. (Cyrillic)

Кнїжка з вещей авторами

Кед кнїжка ма вещей авторох, наводза ше шицки, але ше пред остатнім презвиском додава знак „&”.

Đorđević, S.–Mitić, M. (2000). *Diplomatsko i konzularno pravo*. Beograd: Službeni list SRJ.

Rokai, P.–Đere, Z.–Pal, T. & Kasaš, A. (2002). *Istorija Mađara*. Beograd: Clio.

Кнїжка зоз редактором або ушорйовачом зборнїка роботох

Кед кнїжка зборнїк роботох зоз наукового сходу або є пошвєцена єдней теми, як автор ше наводзи редактор або ушорйовач публикациї и коло

презвиска и иницијалу ше додава „ред.” або „ушор.” односно „ед.” кед кнїжка на странским язикау.

Tamaš, JU. (red.) (2012). *Veličina malih jezičkih, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddeljenje za rusinistiku.

Статя зоз зборніка

Hardi, DJ. (2012). Koncept istoriji bačvansko-srpskih Rusnacoх Havrijila Kosteljnika. U: Tamaš, JU. (Red.) (2012). *Veličina malih jezičkih, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddeljenje za rusinistiku. 141–149.

Статя зоз наукового часописа

Kišjuhas, A. (2017). Manjinski identiteti: perspektiva teorije kontrole afekta i teorije kontrole identiteta. *Rusnistični studii/Ruthenian Studies*, 1, 155–171.

Статї зоз новинох

Потребне навесц информации о року, мешацу и дню за дньово и тижньово новини и хасновац „bok” або „p.” кед новини на странским язикау.

Mišić, M. (1. feb. 2012). Ju-Es stil smanjio gubitke. *Politika*, str. 11.

Кед ше не спомина автор статї:

Straževica gotova za dva meseca. (1. feb. 2012). *Politika*, str. 10.

Онлайн жридла

Кед то жридло оможљивюе, треба написац DOI число. Тото число ше записуе на концу описа без точки. Кед DOI не доступни, треба хасновац URL.

Статя зоз онлайн наукового часописа

Stankov, S. (2006). Phylogenetic inference from homologous sequence data: minimum topological assumption, strict mutational compatibility consensus tree as the ultimate solution. *Biology Direct*, 1. doi:10.1186/1745-6150-1-5

або з URL числом

Stankov, S. (2006). Phylogenetic inference from homologous sequence data: minimum topological assumption, strict mutational compatibility consensus tree as the ultimate solution. *Biology Direct*, 1. Preuzeto sa <http://www.biology-direct.com/content/1/1/5>

Е-кнїжки

Кед ше наводзи жридло хторе доступне лем на интернету, место податкох о месту издавања и издавательови, треба навесц податок о електронским жридлу зоз хторого ше пребера:

Milone, E. F.–Wilson, W. J. F. (2008). Solar system astrophysics: background science and the inner solar system [SpringerLink version]. doi: 10.1007/978-0-387-73155-1

Веб сайт

Податок о року одноши ше на датум формованя, датум копії або датум остатней пременки.

Kraizer, S. (2005). Safe child. Prevžate 29. februara 2008, sa <http://www.safechild.org/>

Penn State Myths. (2006). Prevžate 6. decembra 2011, sa <http://www.psu.edu/ur/about/myths.html>

Необявени роботи

За необявени роботи треба навесц подполни податки.

Segedi, K. (2004). Prefiksi sa prostornim značenjem u rusinskom i ruskom jeziku (Nepublikovana magistarska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Рукописни материял ше наводзи по авторови рукопису, а кед автор рукописа не познати, по наслову. Кед рукопис не ма наслов, дава му го тот цо пише о нїм. Шлідуюци елемент час наставаня тексту, место и назва институції у хторей ше рукопис находзи, сигнатура и фолияция.

Редакция часописа *Русинистични студії / Ruthenian Studies*

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Др Зорана Ђинђића 2.
21000 Нови Сад
Tel: +381214853900
www.ff.uns.ac.rs

Припрема за штампу и редизајн корица
Игор Орсаг

Штампа
Футура, Нови Сад

Тираж
75

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.161.2

РУСИНИСТИЧНИ студиј = Ruthenian Studies /
главни редактор Дјора Гарди. - 2016, 1- . -
Нови Сад : Универзитет у Новим Садзе,
Филозофски факултет, Одделене за русинистику,
2017- . - 23 cm

Dostupno i na: <http://rusinisticnistiudi.ff.uns.ac.rs>. –
Годишње.

ISSN 2560-3612 = Русинистични студиј
COBISS.SR-ID 313718791

РУСИНІСТИЧНИ СТУДІЇ
RUTHENIAN STUDIES

ISSN 2560-3612

e-ISSN 2560-3914

doi 10.19090/rs.2024.8.

ISSN 2560-3612

9 772560 361006